

SIVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**XIII. VE XIV. YÜZYILLARDA MOĞOLLARIN ANADOLU'YA
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elif KARADAĞ

SIVAS
OCAK 2019

SİVAS CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tarih Anabilim Dalı

**XIII. VE XIV. YÜZYILLARDA MOĞOLLARIN ANADOLU'YA
ETKİLERİ**

Yüksek Lisans Tezi

Elif KARADAĞ

Tez Danışmanı
Doç. Dr. Abdullah KAYA

SİVAS
OCAK 2019

KABUL ONAY

Üniversite : Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ana Bilim Dalı : Tarih Ana Bilim Dalı
Bilim Dalı : Ortaçağ Bilim dalı
Tezin Başlığı : XIII. ve XIV. Yüzyıllarda Moğolların Anadolu'ya Etkileri
Savunma Tarihi : 05.12.2018
Danışman : Doç. Dr. Abdullah KAYA

Unvanı – Adı Soyadı

İmza

Jüri Başkanı : Dr. Öğr. Üyesi Mevlüt DEDE

Üye : Doç. Dr. Abdullah KAYA

Üye : Dr. Öğr. Üyesi Kemal TAŞCI

Oy Birliğı

Oy Çokluğı

Elif KARADAĞ tarafından hazırlanan Moğolların Türkiye Selçukluları ve Osmanlı Üzerindeki Tesirleri, başlıklı tez kabul edilmiştir...../...../.....

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL

Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

- 1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;
- 2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;
- 3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dâhil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;
- 4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

1001/2019

Elif KARADAĞ

ÖNSÖZ

Asıl adı Timuçin olan ve 1206 yılında düzenlenen büyük kurultayda Han ünvanını alan Cengiz Han, Moğolların yegane hükümdarı olmuştur. Moğolların kurucusu olarak bilinen Cengiz Han, bitip tükenmek bilmeyen seferleri ile tüm dünyaya nam salmış; deyim yerindeyse yeryüzünde şanının geçmediği toprak parçası kalmamıştır.

Tarihin en kudretli ve şiddetli istilalarından birini teşkil eden Moğol istilas, Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır sonuçlar vücuda getirmiştir. Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu, Anadolu'ya gelerek 1243 yılında Sivas'ın Zara ilçesindeki Köseadağ mevkiinde Selçuklu ordusunu büyük bir bozguna uğratmıştır.

İstiladan sonra Anadolu coğrafyasına hakim olmaya başlayan Moğollar, Anadolu'nun gerek siyasal, sosyal ve ekonomik, gerekse kültür-sanat, mimari ve demografik yapısına etkisi olduğu yapılan araştırmalarda görülmektedir.

1243 yılında gerçekleşmiş olan Köseadağ bozgununun sonucu olarak Anadolu Selçuklu Devleti yıkılma sürecine girerken, Moğol istilasından kaçan Türkmenler uc bölgelere yerleşmiş ve beylikler kurmaya başlamıştır. İlerde büyük bir devlet haline gelecek olan Osmanlı beyliği de bunlardan biridir.

Tezin 1. bölümünde; Cengiz Han döneminde Kafkasya ve Ortadoğu'ya yapılan seferlerden genel olarak bahsettik. Bunun yanı sıra I. Alaeddin Keykubad'ın yaklaşmakta olan Moğol tehlikesine karşılık almış olduğu tedbirleri ve Moğolların Anadolu istilasını gerçekleştirmesinde büyük etken olduğunu düşündüğümüz Babailer isyanından bahsettik. Son olarak da Köseadağ Savaşı'nı nedenleri ve sonuçları ile ele aldık.

2. bölümde; Köseadağ yenilgisinin Anadolu'ya olan tesirlerini ele aldık. Bu istilanın ticarete olan tesirlerini olumlu ve olumsuz yönleri ile anlattık. Yine bu istilanın kültür-sanat ve mimari üzerindeki olumlu ve olumsuz yönlerini araştırdık. Aynı zamanda bu istilanın Anadolu nüfusu üzerindeki değişikliklerinden mütevellit demografik yapıyı inceleyip Türkleşme üzerindeki etkisine değindik. Son olarak da Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelen Türkmenlerin uc bölgelerine yerleşerek beylikler kurmalarından ve üzerlerinde hissedilen Moğol etkisinden genel olarak bahsettik.

Tezimi hazırlarken her konuda bilgi birikimiyle yardımcı olan değerli hocam ve aynı zamanda tez danışmanım Doç. Dr. Abdullah KAYA'ya teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR DİZİNİ	iii
ÖZET	v
ABSTRACT	vii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	17
A-KÖSEDAĞ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ	17
1. Cengiz Han Döneminde Kafkasya ve Ortadoğu'ya Yapılan Seferler	17
2. Moğolların Cengiz Han'dan Sonraki Kafkasya Siyaseti.....	19
3. Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Bazı Faaliyetleri	21
4. Harezmşahlar ve Yassı Çemen Savaşı	26
5. Yaklaşan Moğol Tehlikesine Karşı Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Aldığı Tedbirler	27
6. Sultan Alaeddin Keykubat'ın Vefatı	33
7. Babailer İsyanı.....	35
7.1. İsyanın Temel Sebepleri	36
7.2. İsyanın Sonuçları	40
8. Köseadağ Savaşı Öncesi Türkiye Selçuklularının İttifak Arayışları	41
B. KÖSEDAĞ SAVAŞI 1243	42
1. Köseadağ Savaşı'nın Nedenleri	42
2. Köseadağ Savaşı.....	44
3. Köseadağ Savaşı'nın Sonucu	46
4. Köseadağ Yenilgisinin Sebepleri	50
İKİNCİ BÖLÜM	53
A. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA MOĞOLLARIN ANADOLU'YU İŞGALİ	53
1. Köseadağ Mağlubiyetinden Sonra Moğolların Anadolu'yu İşgal Faaliyetleri ...	53
B. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN ANADOLU'YA TİCARİ ETKİLERİ	55
1. Köseadağ Savaşı Öncesinde Anadolu'da Ticari Hayat.....	55
2. Ahiler ve Ticaretteki Rollerini.....	62

3. Köseadağ Yenilgisinin Anadolu Ticaretine Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	63
C. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN KÜLTÜR-SANAT VE MİMARİ AÇIDAN ANADOLU'YA ETKİLERİ.....	76
1. Moğolların Anadolu'daki Mimariye Olumlu ve Olumsuz Etkileri.....	76
2. Moğol İstilalarından Sonra Anadolu'daki Mimari Eserlere Genel Bir Bakış ...	79
3. Moğolların Anadolu'daki Kültür ve Sanat Hayatına Etkileri.....	84
4. Anadolu Selçukluları Devri Düşünce Hayatı ve Moğolların Etkisi	88
D. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİLERİ.....	96
1. Köseadağ Savaşı'nın Anadolu'nun Nüfus Yapısına Etkileri	96
2. Moğol İstilasının Anadolu'nun Türkleşmesine Tesirleri	100
3. İkinci Dönem Anadolu Beyliklerinin Ortaya Çıkış Serüveninde Moğolların Rolü.....	104
3.1. Osmanlı Beyliğinin Kuruluş Sürecinde Moğol Etkisi	107
3.2. Anadolu Beylikleri Üzerinde Hissedilen Moğol Etkileri	114
SONUÇ.....	117
KAYNAKÇA	121
ÖZ GEÇMİŞ.....	131

KISALTMALAR DİZİNİ

C	: Cilt
S	: Sayı
s	: Sayfa
Haz	: Hazırlayan
Çev	: Çeviren
age	: adı geçen eser
agm	: adı geçen makale
agt	: adı geçen tez
bk.	: bakınız
DAKTAV	: Doğu Akdeniz Kültür Ve Tarih Araştırmaları Vakfı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
SAD	: Selçuk Araştırmaları Dergisi
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
YKY	: Yapı Kredi Yayınları
MEB	: Milli Eğitim Basımevi
VD	: Vakıflar Dergisi
AÜDTCF	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi
KBY	: Kültür Bakanlığı Yayınları
EÜSBED	: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

ÖZET

Dünya'yı etkisi altına alan Moğol istilasının, Anadolu toprakları içerisinde de görülmesi kaçınılmazdı. Anadolu Selçuklu Devleti'nin en kudretli şahsiyetlerinden biri olan I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasına karşılık geniş çaplı önlemler almış ve bir müddet bu istilayı Anadolu topraklarından uzak tutmuştur. Fakat daha sonra yerine geçen II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in aldırılmaz tutumları, zevk ve eğlenceye düşkün tavırları, diğer taraftan devletin güçlkle bastırıldığı Babailer İsyanı, Moğolları Anadolu'ya çeken en büyük etkenlerdendir.

Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu ile Anadolu Selçuklu ordusu, Sivas'ın 80 km doğusunda Zara ile Suşehri ilçeleri arasında yer alan Köseadağ mevkiinde karşı karşıya geldi. Moğol ordusu hiçbir mukavemet göstermeyen Selçuklu öncü birliklerini bozguna uğrattı. Utanç verici bir mağlubiyetle sonuçlanan savaşın ardından Moğollar, Anadolu topraklarını istila ederek yağma ve katliamlara başladılar.

Moğolların Anadolu'ya gelmesiyle beraber bu topraklar onlardan olumlu ve olumsuz olarak, siyasi, iktisadi, demografik, sosyal ve kültürel açılardan etkilenmeye başlamıştır. Bu istilasının olumsuz etkilerine karşılık, Moğolların önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya gelmeleri ve buraları kendilerine yurt edinmeleri olumlu bir etki olarak değerlendirilir. Bu göç dalgasının Anadolu'nun Türkleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın zamanında oldukça güçlü olan devlet, onun ölümünden sonra yanlış politikalar sonucunda Moğol boyunduruğu altına girmiştir. Böylece çöküş vetiresine giren Türkiye Selçukluları zamanla dağılmaya başlamış ve yerine yeni yeni beylikler kurulmaya başlamıştır. İlerleyen zamanlarda dünyaya hükmedecek olan Osmanlı beyliği de bunlardan birisidir.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Selçuklu, Moğol İstilas, 1243 Köseadağ Savaşı, Moğol Etkileri

ABSTRACT

It was inevitable that the Mongol invasion, which was oppressing the world, would be seen in Anatolia. I. Alaeddin Keykubat, one of the most mighty person of the Anatolian Seljuk State, took precaution against the Mongol invasion and kept this invasion away from Anatolian lands. However II. Gıyaseddin Keyhüsrev's scattergood, disregardful, and debauched attitudes, on the other hand, the Babailer Rebellion, which the state has hardly pushed, has been the biggest factor attracting the Mongols to Anatolia.

The Mongol army and the Anatolian Seljuk army, led by Baycu Noyan, confronted at the Kösedağ area in Zara, Sivas. The Mongol army defeated the Seljuk State, which showed no strength. After the war that resulted in a shameful defeat, the Mongols spread to the Anatolian lands and began to invade, plunder and kill.

When Mongols arrived in Anatolia, Mongol influence began to be felt in economic and social life. Against the negative effects of this invasion, the Turkmen fleeing from the Mongols and their arrival in Anatolia is considered as a positive effect. It is obvious that this migration contributed greatly to be Turkish of Anatolia.

The strong state built by Alaeddin Keykubad collapsed after his death, and the Anatolian lands were administered by the Mongol State. Thus, while the Anatolian Seljuk State was be wiped away from the history, new principalities was emerged. One of the principality is Ottoman Empire, which would establish a great empire in the future.

Key Words: Anatolian Seljuk, Mongol Invasion, 1243 Kosedag War, Mongol Influences

GİRİŞ

Bugün Doğu Sibiryadan geçen Onon Nehri'nin sağ kıyısında uzanan obalardan birinde 1162 yılının Ocak ayında bir erkek çocuk dünyaya geldi. Yesügey Bahadır'ın oğlu olan bu çocuk, sağ avucunun içinde bir parça kan pıhtısı ile dünyaya gelmişti.¹ Anne tarafından Türk olduğu da rivayet edilen Yesügey, oğluna Timuçin² adını verdi.³

Timuçin, gerek fiziksel kuvveti, gerekse zeka ve kabiliyetleriyle kendini göstermekteydi. Zayıf olmasına rağmen pehlivanların başıydı. Ok atmakta dikkate değer bir ustalığa sahipti. Gösterişli bir yapıya sahip olan Timuçin, uzun boylu, geniş omuzlu ve soluk benizliydi.⁴

Gelecekte kudretli bir savaşçı ve güçlü bir hükümdar olacağını işaretini vermeye başlayan Timuçin, ilk başarısını üvey ağabeyi Begter'i öldürerek elde etti. 1206 yılında düzenlenen büyük kurultayda Cengiz Han unvanını alarak Moğolların yegane hükümdarı olan Yesügey Bahadır'ın oğlu Timuçin, bundan böyle sadece unvanı ile bilineceği ve namının dünyanın dört bir yanına yayılacağı talihli bir döneme girmişti.⁵ Tangutlar üzerine yeni bir sefer düzenleyen ve zengin ganimetlerle geri dönen Cengiz Han, bir yandan batıdaki Kırgızlara elçiler gönderip kendisine itaat etmelerini isterken, diğer yandan da büyük oğlu Cuci'yi kuzeye, Sibir tarafına göndermişti (1207). Hedefinde Çin'in Kin ve Song hanedanlıklarını bulunan Cengiz Han, sefer öncesi bilgi toplayarak işini kolaylaştırmış ve Kin Devleti'ne karşı başarı sağlamıştır (1211-1212). Sonrasında ise Pekin ele geçirilerek Çin sınırı güvence altına alındı (1215).⁶

Çin'den sonra Cengiz Han'a rakip olabilecek o devrin büyük devletlerinden olan Harezmsahlar vardı. Anlaşılacağı üzere Alaaddin Muhammed, Cengiz Han'ın

---

¹ Manghol-un Niuça Tobça'an, Moğolların Gizli Tarihçesi, Çev. Mehmet Levent Kaya, Kabalıcı Yayınları, İstanbul 2011, s. 24

² "Timuçin, en ince çelik demektir" bk. Harold Lamb, Moğolların Efendisi Cengiz Han, Çev. A. Gökçe Bozkurt, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2006, s. 14

³ Mustafa Alican, Moğollar, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 29

⁴ Lamb, *age.*, s. 16

⁵ Alican, *age.*, s. 47

⁶ İlyas Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 34

Pekin zaferinden haberdar olup bu rivayetlerin doğruluğunu teyit etmek için Cengiz Han'ın yanına elçi heyeti gönderdi. Harezmsah'ın bu adımından çok memnun kalan ve heyeti iyi karşılayan Cengiz Han, Müslüman doğusu ile ticari münasebetler geliştirmek istiyordu. Fakat iyi başlayan ilişkiler, Cengiz Han'ın Harezmsahlara göndermiş olduğu 450 kişilik bir tüccar kafilesinin Otrar'da şehrin valisi İnalçık tarafından durdurularak gözetim altına alınması ve katledilmeleri sonucu bozuldu.⁷

Cengiz Han intikam almak için doğruca Otrar üzerine yürüdü.⁸ Harezmsahlar imparatorluğuna karşı ilerleyen ordunun ortalama 200.000 kişiden meydana geldiği bilinmektedir. Sultan Muhammed ise, casusları vasıtasıyla batı istikametinde ilerlemekte olan Cengiz Han ordularının azametini haber alınca istişarelere başladı.⁹ Alınan tedbirlere rağmen Sultan Muhammed, Moğol imparatoru Cengiz Han'a karşı başarısız olmuştur.

Başlangıçta etrafında ailesinde dışına kimse yokken zamanla Çin ve Harezmsah gibi kendilerinden medeniyetçe üstün olan devlet ve halkları dahi hakimiyeti altına almayı başaran Cengiz Han, 1227 yılında hayatını kaybetti. Cengiz Han'ın Coçi, Çağatay, Ögedey ve Toluy adında dört oğlu vardı.¹⁰ Onun ölümünden sonra yerine varis bıraktığı Ögedey Kağan geçti. Askeri seferlere başlayan Ögedey Kağan, 1234 yılında Kin Devleti'ne son verdi. Diğer yandan Harezmsahlar devletini yeniden canlandırmaya çalışan Celaleddin'i mağlup ederek öldürdü (1231).¹¹

Moğolların Celaleddin Harezmsah ile mücadelesi, bölgedeki diğer devletlerin durumunu da etkiledi. Ermeni Krallığı ve Gürcü toprakları da dahil olmak üzere Kafkasya'da Moğol hakimiyeti başladı. Türkiye Selçuklu Devleti ise 1235 yılında Ögedey Han'ın tabiiyet teklifini kabul etti.¹² Selçuklular'dan o tarihte böyle bir bağlılık beklenmemesine karşılık, I. Alaeddin Keykubad bu politikası ile Moğolları bir süreliğine de olsa sınırlarından uzaklaştırmaya çalıştı.¹³

---

⁷ *agm.*, s. 35

⁸ Nesevi, Celalüddin Harezmsah, Çev. Necip Asım, Devlet Matbaası, İstanbul 1934, s. 30

⁹ İbrahim Kafesoğlu, Harezmsahlar Devleti Tarihi, TTK Yayınları, Ankara 1984, s. 248

¹⁰ Nizamüddin Şami, Zafname, Çev. Necati Lugal, TTK Yayınları, Ankara 1949, s. 14

¹¹ Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu", s. 39

¹² İbn Bibi, El-Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie I, Çev. Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 448-451

¹³ Bertold Spuler, İran Moğolları, Çev. Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 2011, s. 53; Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *SAD*, I, Ankara 1969, s. 6

Ögedey Kağan'ın ölümüyle birlikte imparatorlukta taht sorunu yaşanmaya başladı. Görüş birliği sağlanamadığından kurultay geç toplanabilmiş, bu süre zarfında da Töregene Hatun yaklaşık 5 yıl boyunca ülkeyi yönetti. Yapılan kurultayda Güyük, kağan ilan edildi (1246). Fakat iki yıl tahtta kalabilen Güyük Kağan, öldü (1248).¹⁴

Güyük Han'ın dul eşi Oğul Kaymış naipliği üstlenmesinin ardından, Mengü büyük Kağan oldu (1251). Mengü ilk iş olarak kendisine muhalif olan Ögedey ve Çağatay soyundan gelen çok sayıda Cengizoglu'nu öldürttü. Daha sonra Mengü Kağan sefer için kardeşi Kubilay'ı Doğu'ya, diğer kardeşi Hülagu'yu da batı vilayetlerine gönderdi. Bu seferler sonucunda Kore Krallığı Moğol hakimiyetini kabul etmiş, İsmaililer ele geçirilmiş, Abbasi halifesi öldürülüp hilafetin merkezi Bağdat Moğolların hakimiyetine girmiştir.¹⁵

Uzak Doğu ve Orta Doğu'ya yapılan seferlere katılmayan Mengü Kağan, yeni Çin seferine katılma kararı aldı (1258). Bunun sebebi ise Kubilay başkanlığındaki ordunun istenilen sonucu alamamasıdır. Song İmparatorluğu kuzey, batı ve güneyden olmak üzere üç taraftan kuşatıldı. Ancak bu defa da Mengü Kağan'ın ölümü (11 Nisan 1259) Çin'in ele geçirilmesini engelledi.¹⁶ Mengü Kağan döneminin önemli gelişmelerinden biride Fransa Kralı Louis'in elçisi Wilhelm Rubruk'un kağanı ziyaret etmesiydi. Mengü Kağan kendisini ziyarete gelen bu elçi aracılığıyla krala bir mektup göndererek ondan teslim olmasını istedi.¹⁷

Mengü Kağan'ın ölümünden sonra Kubilay, kağan ilan edildi. Kubilay Kağan'ın ilk faaliyeti, başkenti Karakorum'dan Pekin'e taşınmasıdır. Çin'in tamamına sahip olundu (1279). Kubilay Kağan, tahtı Timur Olcaytu adındaki torununa bıraktı. Fakat hakimiyeti (1294-1307) uzun sürmedi. Timur Olcaytu'nun ölümünden Togan Timur'un imparator olduğu (1339) yılına kadar çok sayıda Cengizoglu tahta çıktı. Togan Timur'un hakimiyeti uzun sürmüş fakat askeri seferlerden bahsetmek mümkün olmadığı gibi hakimiyet altına alınan coğrafyaları da kontrol etmek kolay

¹⁴ Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu" s. 43

¹⁵ Reşidüddin Fazlullah, Camiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı), Çev. İsmail Aka, Mehmet Ersan, Ahmad Hesamipour Khelejani, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 47

¹⁶ Jean Paul Roux, Moğol İmparatorluğu Tarihi, Çev. Aykut Kazancıgil- Ayşe Bereket, Kabcacı Yayınları, İstanbul 2001, s. 322-324

¹⁷ Wilhelm Rubruk, Moğolların Büyük Hanına Seyahat, Çev. Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012, s. 127-128

olmamıştır. Çıkan isyanların bastırılmaması ve Moğolların Çin'den kovulması neticesinde Moğol Devleti Karakorum merkezli bugünkü Moğolistan topraklarıyla sınırlı kaldı.¹⁸

Altın-Orda Hanlığı

Türk tarihinde sonraları Altın Orda ismiyle tanınmış olan devlet, Cengiz'in büyük oğlu Cuci'ye verilmişti. Cengiz Han öldüğü zaman, Cuci Han ülkesi Harezm ile Hazar denizinin güney sahilindeki İran eyaletleri de dahil olmak üzere İrtiş'in batı tarafındaki bütün bölgeleri içine almaktaydı.¹⁹ Cuci Han babasından altı ay önce vefat etmiş olduğundan, onun yerine oğlu Batu Han tayin edilmişti.

Devletin kurucusu Batu Han'ın ak otağının üst kısmının altın yaldızlı olması sebebiyle bu devlete Altın Orda veya Ak Orda denmiştir.²⁰ Cuci ulusunun büyümesi ve tabii sınırlarına erişmesi Cuci'nin oğlu Batu Han zamanında gerçekleştirilen II. Kıpçak seferinin neticesinde mümkün oldu.²¹ Cengiz Han'ın yerine geçen oğullarından Ögedey zamanında karar verilen batı seferleri (1237-1241) yılları arasında aralıklarla sürmüş ve Doğu Avrupa'nın önemli bir kısmı istila edilmişti. Cengiz Han'ın torunu ve Cuci Han'ın oğlu olan Batu (Sayın) Han, kazandığı büyük başarılarından sonra merkez Saray şehri olan Altın Orda Devletini kurdu.²² Batu Han'ın (1256) yılında ölmesinin ardından yerine geçen oğulları Sartak ve Ulakçı'nın da aynı yıl içinde ölmeleri üzerine Batu Han'ın kardeşi Berke, Han ilan edildi.²³ Berke Han'ın en büyük başarısı, Altın Orda'ya karşı başlayan isyanları büyümeden kısa zamanda bastırmasıdır.

Berke'den sonra yerine geçen Mengü Timur, Altın Orda'yı tamamen müstakil bir devlet haline getirmeyi başardı ve kendi adına para bastırdı.²⁴ Fakat Tuda Mengü Han zamanında devletin bütünlüğü tehlikeye düşmüş ve bundan sonraki yirmi beş yıllık süre, Altın Orda'nın ilk fetret devri olmuştur. Özbek Han ile Canıbeg Han'ın saltanatları döneminde Altın Orda'nın bütünlüğü yeniden sağlanmışsa da

¹⁸ Kemaloğlu, "Büyük Moğol İmparatorluğu" s. 49

¹⁹ Ahmet Temir, Cengiz Han, KBY, Ankara 1989, s. 122

²⁰ Mehmet Saray, "Altın Orda Hanlığı", DİA, C. 2, İstanbul 1989, s.538

²¹ İlyas Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 98

²² Saray, "Altın Orda Hanlığı", s. 539

²³ Rene Grousset, Bozkır İmparatorluğu, Çev. Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980, s. 375

²⁴ Kemaloğlu, "Altın Orda Devleti", s. 107

Berdibeg Han'ın saltanatı yıllarında devlet yeniden bir karışıklık döneme girmiştir. (1360-1380) yılları arasındaki bu dönemde hükümdarlık makamına on dört han geçtiği halde hiçbiri devleti eski kudretine kavuşturamadı. Daha sonra Timur Devleti ile yapılan savaşlar sonucunda Altın Orda Hanlığı hızla parçalanmaya başladı.

Çağatay Hanlığı

Cengiz Han sağlığında Moğol veraset geleneğine uygun olarak ülkesini oğulları arasına taksim etmişti. Bu taksimde Çağatay'ın hissesine düşen topraklar, doğuda Uygur ülkesinden batıda Semerkant ve Buhara'ya kadar olan bölgelerdi. Cüveyni'nin anlatımına göre Çağatay cesur, atılgan ve sert mizaçlı biri idi. Onun vereceği cezadan çekinirler, başkasının malına göz dikip onu zorla elde etmeye kalkışmazlardı. Öyle ki bir kadın altın dolu tepsiyi başının üzerinde tutarak hiç çekinmeden istediği yere götürebilirdi. Onun yönetimi sırasında İslami usullere göre hayvan kesilememesi, gündüz suya girilmemesi konusundaki yasalar titiz bir şekilde uygulandığı için Müslümanlar zor günler yaşadı.²⁵

Ancak Çağatay Han bu topraklar üzerinde merkezi bir devlet kuramamış, ölümünden yirmi yıl sonra Algu Han tarafından müstakil Çağatay Hanlığı kurulmuştur.²⁶ Çağatay Han'ın ölümünden sonra vasiyeti üzerine Kara Hülagu hanlık makamına geçti.²⁷ Kara Hülagu'dan sonra Han ilan edilen Yesü-Mengü, daima sarhoştur ve devlet işlerini hanımı Tayşin Hatun ile veziri İmam Bahaeddin Merginani yürütüyordu. Hatta belirli zamanlarda yapılması gereken av merasimini dahi Tayşi Hatun yönetiyordu.²⁸

Büyük kağan Mengü'nün ölümünden sonra (1259) kardeşleri Kubilay ile Arık-Buka taht mücadelesini sürdürürken Çağatay'ın torunu ve Baydar'ın oğlu Algu'da Arık-Buka adına Türkistan'da faaliyet göstermeye başladı. Çağatay Hanlığı toprakları yanında Harezmi ve Afganistan topraklarını da ele geçiren Algu, Kubilay Han'ında desteğiyle Batu Han zamanında Altın Orda'ya geçmiş olan Çu ve Yedisu havzalarını yeniden Çağatay Hanlığı topraklarına kattı. Algu (1260) yılında Çağatay

²⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, Tarih-i Cihan Güşa, Çev. Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013, s. 248

²⁶ Abdülkadir Yuvalı, "Çağatay Han", DİA, C. 8, İstanbul 1993, s.176

²⁷ Hayrunnisa Alan, "Çağatay Hanlığı", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 75

²⁸ Mustafa Kafalı, Çağatay Hanlığı, Berikan Yayınevi, Ankara 2005, s. 91

Han'ı oldu ve Çağatay Hanlığı'nın gerçek kurucusu kabul edildi. Algu'nun ölümünden sonra (1266) Mübarek Şah Çağatay Han'ı ilan edildi. Mübarek Şah Çağatay oğulları arasında İslamiyet'i kabul eden ilk hükümdardır.²⁹ Aynı yıl içinde Çağatay'ın başka bir torunu Barak Han, Mübarek Şah'ı tahttan indirerek kendisini Çağatay Han'ı ilan etti (1266-1271). İslamiyet'i seçerek Gıyaseddin lakabını alan Barak, büyük hanlık için Kubilay ile Kaydu arasındaki mücadele sırasında her iki tarafa karşı Çağatay Hanlığı'nın menfaatlerini korumaya çalıştı. Ögedey Han soyundan gelen ve daha sonraları Çağatay Hanlığı'ndan İli havzasını alarak Kubilay'a karşı mücadele eden Kaydu, Çağatay Hanlığı üzerinde mutlak bir hakimiyet kurdu.³⁰

Arık-Buka ve Kaydu'ya karşı verdiği mücadeleden sonra Çin ve Türkistan'da "Büyük Han" olarak tanınan Kubilay Han, Ceyhun nehrine kadar uzanan toprakları ele geçirdi. Tahta geçen Kebek Han döneminde İslamiyet Moğollar arasında yayıldı. Onun döneminde gümüş sikkeler, dinar ve dirhemler kesilmiş ve bu sikkelere sonraları "kebeki" denilmiştir. Kebek'in ölümünden sonra tahta geçen Tarmaşirin, İslamiyet'i kabul ederek Alaeddin adını aldı ve İlhanlılar'a karşı Delhi Türk Sultanı Muhammed'le ittifak kurmak istedi. Fakat Tarmaşirin Han'ın İslam ülkeleriyle dostluk bağlarını güçlendirmesi Moğol geleneklerine bağlı çevreler tarafından tasvip edilmemiş ve Tarmaşirin tahttan indirilerek öldürülmüştür. Tarmaşirin Han'ın katledilmesi Hanlığın süratle çökmesine sebep olmuştur.³¹ Başlayan karışıklıklar otuz yıl devam etmiş, Çağatay Hanlığı merkezi Karşi (Nahşep) olan Maveraünnehir ile merkezi Almalık olan İli havzası şeklinde iki kısma bir daha birleşmemek üzere ayrıldı.³²

İlhanlı Hükümdarlığı

Moğol İmparatorluğu'nun batıdaki temsilcisi konumundaki İlhanlı Devleti, Cengiz Han'ın torunu Hülagu tarafından kurulmuştur. Batı seferi için kurultay kararı ve Büyük Kaan'ın emri üzerine görevlendirilen Hülagu (1253), batıda daha önce zaptedilmiş olan mevcut Moğol topraklarından başka kendisinin ele geçireceği

---

²⁹ Alan, "Çağatay Hanlığı", s. 77

³⁰ *agm.*, s. 79

³¹ Kafalı, *age.*, s. 138

³² Alan, "Çağatay Hanlığı", s. 90

toprakları yönetmek üzere görevlendirilmiştir. Mengü Kaan'ın ölümü ile başlayan taht mücadelesinde Hülagu, ağabeyi Kubilay'ın yanında yer almış, Kubilay'ın Büyük Han olması ile de Ceyhun nehrinden Mısır topraklarına kadar uzanan geniş alan onun idaresine verilmiştir.³³

Hülagu bir taraftan uzun zamandan beri dini otoriteyi temsil ederek hüküm süren Abbasi Halifeliğini, diğer taraftan düzenledikleri suikastlar ile birkaç asırdır Ön Asya'yı dehşet içinde bırakan Batınileri ortadan kaldırarak, İslam hakimiyeti yerine gayrimüslim Türk ve Moğol idaresini kurmuştur.³⁴ Hülagu Han'ın saltanatı döneminin önemli olaylarından biri de Cuci Ulusu'nun başına geçen Berke Han ile aralarının bozulması ve Altın Orda-İlhanlı mücadelesinin başlamasıdır.³⁵ Reşidüddin, Hülagu'nun imareti seven biri olduğunu, Aladağ'da bir saray ve Hoy'da tapınaklar inşa ettirdiğini belirtir.³⁶

Hülagu'nun ölümünden sonra yerine oğlu Abaka Han geçti (1265-1282).³⁷ Onun saltanatı döneminde Altın Orda hanları ile mücadele devam etti. Bu dönemde fırsat buldukça İlhanlılar ile çatışan Memlükler, Kayseri'ye kadar ilerleyip Moğolları yendilerse de geri çekilmek zorunda kaldılar.³⁸ İlhanlı hükümdarları arasında 17 yıllık saltanatıyla en uzun tahtta kalan Abaka Han, Hemedan'da yeme içme hususunda aşırı gittiğinden dolayı öldü (1282).³⁹

Abaka'dan sonra İlhanlı tahtına oturan Hülagu'nun yedinci oğlu Ahmet Teküdar oldu. Fakat hanlığı kısa sürmüştü, onun ölümünden sonra yerine Argun tahta çıkarıldı. Ahmet Teküdar'ın tahtta olduğu sırada ortaya çıkan ve hanedan üyeleri, emirler ve vezirler arasındaki kutuplaşma ve çekişmeler bu dönemde de devam etti. Barthold, İran Moğollarının bina yapma eğilimlerinin Argun Han zamanında

³³ Abdülkadir Yuvalı, "İlhanlılar", *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 360

³⁴ Zeki Velidi Togan, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, C. I, İstanbul 1981, s. 223

³⁵ İlyas Kamalov, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003, s. 40

³⁶ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s. 71

³⁷ *age.*, s. 78

³⁸ Cüneyt Kanat, "Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XVI, 2001, s. 44

³⁹ Hayrunnisa Alan, "İlhanlılar", *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 164

başladığını ve onun Tebriz'in batı tarafında Şenb köyü yakınında bazı binalar yaptırdığını belirtir. Bu köy Arguniye olarak adlandırılmıştır.⁴⁰

Argun'un ölümünün ardından Geyhatu tahta oturdu (1291). Eğlenceye ve sefahata düşkün bir sima olarak tanınan Geyhatu dönemine damgasını vuran ise mali sıkıntıları aşmak için uygulamaya konan çav adı verilen kağıt para ve bunun neden olduğu sıkıntılar oldu. Tebriz'de basılarak tedavüle konulan kağıt para kullanımı (1294) Çin örnek alınarak yapılmak istenen bir uygulamaydı.⁴¹ Mali sıkıntıları aşmak için uygulanan bu yeni düzen durumun daha da kötü bir hal almasına sebep oldu. Geyhatu sadece 4 yıl tahtta kalmış olarak Baydu tarafından öldürüldüğünde (1295) İlhanlı devleti tam bir kargaşa içindeydi.⁴²

Yaklaşık 10 yıllık çalkantılı bir dönemden sonra Gazan Han 3 Kasım 1295 yılında tahta geçti.⁴³ Bu sürede oluşan düzensizliğe son vermek ve merkezi güçlendirmek için çabaladı. İçeride bir takım idari, sosyal ve ekonomik düzenlemeler yaparken dışarıda Altın Orda, Çağatay Hanlığı ve Memlükler ile uğraştı. Yaptığı düzenlemeler ve reformlar ile İlhanlı tahtında oturduğu kısa süreyi oldukça verimli geçirmiş bir hükümdardı. Memlükler ile yapılan savaşta İlhanlı ordusunun yenilmesini takiben hastalandı ve vefat etti (1304).⁴⁴

Gazan Han vefat ettikten sonra İlhanlı tahtına Olcaytu oturdu. Olcaytu, Anadolu'da Türkmenler, Irak-ı Arap coğrafyasında Memlükler ve Horasan'da Çağataylılara karşı savaşmak zorunda kaldı. Bu cephelerden Mısır'a karşı daha barışçı bir politika izledi. Doğu'da Çağatay hanı olan Kebek Han'ın Horasan'a akınını durdurdu ve onu Ceyhun ötesine püskürttü. Anadolu'da Selçuklu hakimiyetinin sona ermesinin yarattığı boşluk ve çıkan isyanlar Emir Çoban'ın gayretleriyle zor da olsa bastırıldı.⁴⁵ Olcaytu öldüğünde tek kalan oğlu Ebu Said 11 yaşında tahta oturtuldu. Yeni ilhanın çocuk yaşta olması, İlhanlıların daha öncede yaşadıkları mücadele ve meselelerin hızlı ve şiddetli şekilde tekrarlanmasına yol açtı. Ebu Said veliahtsız olarak öldü (1335). Ebu Said'in ölümü ile Ceyhun'dan Bizans

⁴⁰ V. Barthold, *Azerbaycan ve Ermenistan*, Çev. İsmail Aka, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Ankara 1963, s. 80

⁴¹ Bertold Spuler, *age.*, s. 101

⁴² Alan, "İlhanlılar", s. 168

⁴³ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s. 253

⁴⁴ Alan, "İlhanlılar", s. 170

⁴⁵ Osman Gazi Özgüdenli, "Olcaytu Han", *DİA*, C. 33, s. 345-346

hududuna kadar olan yerlerde idare, emirlerin ve yerel hanedanların eline geçti ve İlhanlı hanedanlığı sona ermiş oldu.⁴⁶

İlhanlı Devleti'nin idari, mali, askeri ve yargı müesseseleri bir yandan tarihi Türk devlet geleneği ile benzerlik gösterirken, diğer yandan da kendisinden sonra bu coğrafya da kurulacak olan Celayirliler, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Safeviler ve Osmanlı müesseseleri içinde model olmuştur. Çünkü İlhanlı Devleti'nin sivil yöneticileri genelde Türk kökenli kimseler olduğu gibi, bahsi geçen devletlerin gerek hanedan ve gerekse dayandıkları etnik unsurda genelde Türk boylarına mensup olmuştur.

Kubilay Hanlığı

Kubilay Kağan'ın doğrudan doğruya ilk kağan olan Cengiz Han'ın soyundan geldiği bilinmektedir. Yönetimi ele alan Kubilay Kağan (1256), tahta çıkmadan önce gönüllü olarak orduda çalışmış ve her savaşa katılmıştır.⁴⁷ Moğol devletinin büyük kağanı olan Kubilay, kardeşi Mengü tarafından Çin'e gönderilerek Çin idaresi ile görevlendirilmiştir. Doğu'da Cengiz Han zamanında başlamış olan Çin istilası Ögedey ve Mengü Kağan tarafından devam ettirildi. Kubilay Kağan çetin savaşların ardından bütün Çin'i ele geçirdi ve sülalesi, Yüan ismi ile, Çin tarihinde parlak bir devir başlattı.⁴⁸ Başşehrini Hanbalık'a taşıdı (1264). Sung hanedanına son veren Kubilay Kağan, Yuan hanedanının kurucusu oldu.⁴⁹

Kubilay Kağan Çin'deki hakimiyetini sağladıktan sonra kendi devlet sistemini uygulamaya koymuştur. Kubilay Kağan, Çin'i diğer Moğol devletlerinden ayırmış ve Çin'i bütün Moğol devletleri içerisinde müstakil bir hale getirmiş ve bunun için milliyet kanunu oluşturulmuştur. Çin halkı dört gruba ayrılmıştır. İlki Moğollar, ikinci grup Orta Asyalı kavimler Uygurlar ve Türk kavimleri, üçüncüsü Kuzey Çinliler, dördüncüsü ise Güney Çinliler olmuştur. Bu ayırım, Çin gibi zor ve kalabalık bir coğrafyanın işlerinin kolay bir şekilde görülmesi anlamında idari

⁴⁶ Alan, "İlhanlılar", s. 174

⁴⁷ Marco Polo, Marco Polo'nun Geziler Kitabı, Çev. Ömer Güngören, Yol Yayıncılık, Aralık 2017, s. 71

⁴⁸ Ahmet Temir, Cengiz Han, KBY, Ankara 1989, s. 119

⁴⁹ Özgüdenli, "Moğollar", DİA, C. 30, İstanbul 2005, s. 226

sisteme koyulmuş olmalıdır. Burada dikkat çeken bir husus ise bu sınıflar içerisinde Uygurların farklı bir yerde ve daha ayrıcalıklı bulunmalarıdır.⁵⁰

Kubilay Kağan'ın güvenliğini sağlayan 12.000 soylu savaşçı bulunmaktaydı. Bu kişilere Kağan'ın sadık erleri anlamına gelen “*Kasitan*” denilmekteydi.⁵¹ Bütün Tatarlar ve Kubilay Kağan'ın diğer uyrukları eylül ayının yirmi sekizinci gününde onun doğum gününü kutlardı. Bu yılbaşı kutlamalarından sonra gelen en büyük bayramlarıdır.⁵²

TÜRKİYE SELÇUKLULARI

Türkiye Selçuklu Devleti'nin ilk hükümdarı olacak olan Kutalmışoğlu Süleymanşah, giriştiği Anadolu fethinde İznik'e kadar ilerleyerek burayı kendisine başkent yapmak suretiyle Türkiye Selçuklu Devleti'ni kurdu (1075).⁵³ Süleymanşah'ın Türkiye Selçuklu Devletini kurması ve başarılı fetihler yapması sonucunda Azerbaycan'dan kalabalık Türk kitleleri Anadolu'ya akmaya başladı ve Türk nüfusu süratle çoğaldı (1080).⁵⁴

Süleymanşah'ın ölümünden sonra I.Kılıç Arslan, Anadolu sultanı olmakla birlikte babasının vefatından (1092'ye) kadar geçen zaman içinde hükümdarsız kalan bölgelerde beyler birer müstakil devlet olma yoluna girmişlerdi ve Anadolu'da Selçuklu fiili devlet birliği mevcut değildi. Bu dönemde Türkiye Selçukluları için tehlike arz eden Çakan Bey bertaraf edildi. Daha sonra Anadolu'ya hareket eden Sultan, bir Ermeni prensinin eline geçmiş bulunan Malatya'yı kuşatmış fakat Haçlı ordularının gelmekte olduğunu öğrenince geri dönmüştür. I. Kılıç Arslan tarafından durdurulamayan I. Haçlı ordusu İznik'i ele geçirdi. Bu arada Türkiye Selçuklularının içinde bulunduğu durumdan yararlanmak isteyen Ermeniler de Kilikya'da bir prenslik kurdu. Danişmend Gazi tarafından Haçlıların Antakya prensi

---

⁵⁰ Özkan Dayı, “Camiü't-Tevarih'te Kubilay Han'ın Çin'deki İdari Teşkilatı Ve Bayındırlık Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, Aralık 2015, s. 241

⁵¹ Marco Polo, *age.*, s. 89

⁵² *age.*, 91

⁵³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 84; Ali Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 104

⁵⁴ Sevim, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, s. 105

Bohemond'un esir alınması üzerine intikam seferine çıkan Haçlılar, I. Kılıç Arslan tarafından imha edildi (1102).⁵⁵

I.Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra yerine oğlu Şahinşah geçti (1110) ise de saltanatı çok uzun sürmemiş ve kardeşi I. Mesud tarafından öldürülmüştür (1116). Tahta geçen I. Mesud, Ankara, Çankırı ve Kastamonu havalisini Danişmendlilerden geri alarak memleketinde birlik kurmaya çalışmıştır (1143). Urfa'daki Haçlı devletinin ortadan kaldırılmasından sonra III. Konrad idaresinde harekete geçen Haçlıları Ceyhun yakınlarında hezimete uğratmıştır (1147). Ermeni prensi Stephan'ı tabiiyeti altına aldıktan sonra Urfa Kontu ve Danişmendli beyi Yağı-basan'ı da kendisine bağlayan I. Mesud, vefat etmiştir (1156).⁵⁶

Mesud'un vefatından sonra tahta çıkan II. Kılıç Arslan, Sivas, Tokat ve Niksar'ı zapt ederek Danişmendli beyliğine son verdi.⁵⁷ Bu dönemde gerçekleşen bir diğer önemli olay ise Miryokefalon Savaşı'dır. Türkiye Selçuklu kuvvetleri ile Bizans kuvvetlerinin karşı karşıya geldiği Denizli yakınlarındaki Miryokefalon vadisinde gerçekleşen savaşta Sultan II. Kılıç Arslan Bizans ordusunu mağlup etmiştir (1176). Bu olayın sonunda Türkiye Selçuklularının eline geçen ganimet öyle büyük boyutlardaydı ki II. Kılıç Arslan bir kısmını halifeye hediye olarak gönderdi.⁵⁸ Kudüs'ün Salahaddin Eyyubi tarafından zaptı üzerine Avrupa'da tekrar harekete geçen III. Haçlı ordusu, Akşehir yakınlarında Türkmenleri yenilgiye uğrattı.

Uluborlu meliki ve veliaht I. Gıyaseddin Keyhüsrev, babasının ölümünün ardından Türkiye Selçuklu sultanı oldu. 5 yıl kadar süren birinci sultanlığı döneminde kardeşleri Süleyman Şah ve III. Kılıç Arslan ile uğraşmak zorunda kaldı. 1205 yılında tekrar Türkiye Selçuklu devletinin başına geçerek ikinci saltanat dönemini başlatan Keyhüsrev, III. Aleksios Komnenos'u mağlup ederek Antalya'yı zaptetti (1207). Kendisine sığınan Bizans imparatoru Aleksios Komnenos'u himaye

---

⁵⁵ İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972, s. 91

⁵⁶ *age.*, s. 93

⁵⁷ Kerimüddin Mahmud Aksarayi, Müsameretü'l-Ahbar, Çev. M. Nuri Gençosman, Ankara 1943, s. 126

⁵⁸ Tamara Talbot Rice, Anadolu Selçuklu Tarihi, Çev. Tuna Taştan, Nobel Yayınları, Ankara 2015, s. 64

ettiği için İznik kralı Laskaris ile arası açılmış ve ona karşı yaptığı seferde şehit düşmüştür (1211).⁵⁹

I. Gıyaseddin'den sonra meliklik devresini Malatya'da geçiren I. İzzeddin Keykavus sultan ilan edildi. Keykavus, babasının Anadolu'daki iktisadi siyasetine devam ederek Kıbrıs kralı ile olan anlaşmayı yeniledi. Kuzey ticaretini emniyete almak için Sivas'a yürüyerek oradan Sinop yolu üzerinde Trabzon Rum İmparatoru Aleksios'u esir etti ve Sinop'a hakim oldu (1214). Ardından Antalya'yı karadan ve denizden baskı altına alarak zaptetti. 1218 yılında Ermenileri mağlup ederek Ermeni krallığını tabiiyeti altına aldı. Eyyubi hükümdarı el-Eşref'e karşı ordusu ile Malatya'ya gelen Sultan I. İzzeddin hastalandı ve uğradığı Suriye bozgununun ardından vefat etti (1220).⁶⁰

I. Alaeddin Keykubad kardeşi I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra Selçuk tahtına oturmuş, 17 yıl hükümdarlık yapmıştır.⁶¹ I. Alaeddin Keykubad, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ortanca oğlu ve ağabeyi I. İzzeddin Keykavus'un halefi olup Türkiye Selçuklu sultanlarının en ünlüsüdür.⁶² Onun saltanatı Anadolu'nun en ihtişamlı ve mes'ud devrini teşkil eder. Sultan I. İzzeddin Keykavus Ankara'yı (1212'de) teslim alınca kardeşi I. Alaeddin'i Malatya civarında bulunan Masara (Minşar) ve Kezirpert kalesinde hapsetmişti. I. İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra ise Sivas'a gelerek tahta çıkmıştı⁶³

Büyük, kudretli ve geniş görüşlü bir hükümdar olan I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasına karşı siyasi ve askeri tedbirler almaya başladı. Askeri ve ticari ehemmiyeti büyük olan Alaiye kalesini fetheden (1223) Sultan I. Alaeddin, ardından önemli bir ticaret merkezi olan Suğdak'ı ele geçirdi (1226). Moğol tehlikesine karşı Eyyubilerle uzlaşma yoluna girdi. Celaleddin Harezmsah ile I. Alaeddin Keykubad arasında başlayan iyi ilişkiler, Harezmsah'ın Ahlat'ı işgal etmesiyle bozuldu. İki ordunun karşılaştığı Erzincan Akşehir ovasında Yassı Çemen Şavaşı'nda (1230) Harezmsah'ın ordusu bozguna uğramıştır. Savaştaki bozgun o kadar şiddetliydi ki,

⁵⁹ Kerimüddin Mahmud Akasarayı, *age.*, s. 129; Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 98

⁶⁰ Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 99

⁶¹ Kerimüddin Mahmud Akasarayı, *age.*, s. 129

⁶² Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, Tarih-i Güzide, Bilge Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2015, s. 118

⁶³ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 347-349

yalnız 15.000 süvarinin uçurumlardan düşerek öldüğü, bir kısmının da atlarını bırakarak dağlara ve ormanlara sığındığı rivayet edilmiştir.⁶⁴

Harezmşahların yıkılışıyla Moğollara komşu olan Sultan I. Alaeddin Keykubad, Karakurum'daki Moğol kağanı Ögedey'e elçi göndererek anlaşma arzusunu bildirdi. Fetihler ilerledikçe, kalelere ve yeni inşa edilen müstahkem mevkilere askerler yerleştiriliyor, nüfusu azalmış olan bu bölgelere Türkler iskan ediyordu. Askeri ehemmiyeti büyük olan Ahlat şehrinin Türkiye Selçukluları tarafından alınması (1232) Mısır Eyyubi hükümdarı el-Kamil'i harekete geçirmişse de el-Kamil'in ordusu Selçuklular tarafından dağıtıldı. Daha sonra Harput'u da ele geçiren I. Keykubad, Artukların Harput koluna son verdi. El- Kamil'in Mardin'e kadar ilerleyerek intikam alması sonucu büyük bir sefer yapmak isteyen I. Alaeddin Keykubad, ordusunu Kayseri yakınındaki Meşhed ovasında topladı.⁶⁵

Ramazan bayramını Meşhed ovasında geçiren Sultan I. Alaeddin Keykubad, bayramın üçüncü günü Kayseri'ye gelen bütün yabancı elçileri büyük bir ziyafete davet etti. Bu ziyafet esnasında çarşnigir Nasreddin Ali, Sultanın önüne pişmiş kuş eti getirdi. Sultan birkaç lokma yedikten sonra bir sancıya tutuldu ve Keykubadiye sarayına gitti. Burada ağırlaşan Sultan, ertesi gün(1 Haziran 1237) vefat etti. İki gün sonra cesedi Konya'ya götürülerek toprağa verildi.⁶⁶

Babası I. Alaeddin Keykubad öldükten sonra yerine II.Gıyaseddin Keyhüsrev geçti.⁶⁷Bu kifayetsiz hükümdar vezir Sadeddin Köpek'in tahakkümü altına girdi. Moğollar I. Alaeddin Keykubad'ın ölüm haberini alınca sevindi.⁶⁸ Bu dönemde devleti her yönden zaafa uğratan ve güçlkle bastırılan Babailer isyanını Moğol istilasını takip etti. Baba Resul'ün Türkmenlere karşı zafer kazanması Moğolları cesaretlendirdi. Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu (1242) harekete geçerek Erzurum'a girdi, yağma ve tahrip faaliyetlerine başladı.⁶⁹

---

⁶⁴ *age.*, s. 392

⁶⁵ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye Fi'l Umuri'l-Ala'ıye I, s. 454

⁶⁶ *age.*, s. 456-457

⁶⁷ Kerimüdin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 130

⁶⁸ Anonim Selçukname, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, çev. F. Nafiz Uzluğ, Ankara 1952, s. 31

⁶⁹ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 450

Erzurum'un Moğollar tarafından işgal edilmesinden sonra Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu, Selçuklu ordusunu Sivas'ın Zara ilçesindeki Köseadağ mevkiine hezimete uğrattı (1243). Sivas'tan hareket ederek Kayseri'ye gelen Moğol ordusu şehri muhasara altına alarak şehirde büyük yağma ve tahribatlar gerçekleştirdi.⁷⁰ II.Gıyaseddin Keyhüsrev akli ve ahlaki zaafı yanında korkaklığı ile de devleti sahipsiz bırakmıştı. Babai isyanında Konya'da oturamayan hükümdar soluğu Kubad-abad'da almış; Moğol istilasında da memleketi perişan bir halde bırakarak Antalya'ya kaçmıştı.⁷¹

II.Gıyaseddin Keyhüsrev öldüğünde II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad adlı üç erkek evladı vardı.⁷² Keyhüsrev, Gürcü Hatun'dan doğan oğlu II. Alaeddin'i veliaht tayin etti. Devlet adamları ise bu arzuya değil örfü göre hareket ederek daha yaşlı şehzade olan II. İzzeddin Keykavus'u tahta çıkarmaya karar verdiler. Güyük Han'ın tahta çıkması (1246) dolayısıyla Moğolistan'da yapılacak törene II. İzzeddin Keykavus davet edildi. Fakat yeni sultanın ülke dışına çıkması durumunda, iç ve dış huzursuzlukların çıkabileceği öne sürülerek yerine kardeşi IV. Rükneddin Kılıç Arslan Moğolistan'a gönderildi. Güyük Han'ın tahta çıkması törenlerine gitmiş bulunan IV. Rükneddin Kılıç Arslan, Han tarafından Selçuklu sultanı ilan edilmesi kargaşaların çıkmasına neden oldu.⁷³ Ülke de yeni bir huzursuzluğun çıkmasını istemeyen Celaleddin Karatay tahta üç kardeşin (II. İzzeddin Keykavus, IV. Rükneddin Kılıç Arslan ve II. Alaeddin Keykubad) birden çıkmasını teklif etmesi üzerine müşterek saltanat dönemi başladı(1249-1257). Rekabet doğuran ikili yönetim, kuşkusuz Moğollara siyasetlerinde başarı sağlıyordu. Sultan otorite kullanmıyordu. O, hanın önünde baş eğmeye gitmek zorundaydı. Gerçekte fiili yönetici Moğol hanının genel valisiydi.⁷⁴

Baycu Noyan, Sultan II. Keykavus'un haraç yatırmadığı gerekçesiyle üzerine yürümüştür. Sultan direnmeye çalışmışsa da bozguna uğrayarak ülkeyi hemen terk etmiştir. Bu olaydan sonra iktidara tek başına Sultan IV. Kılıç Arslan geçmiştir. Daha sonra sırasıyla III. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Gıyasedin Mesud, III. Alaeddin

⁷⁰ Mükrimin Halil Yinanç, Türkiye Tarihi Selçuklular Devri II, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 177

⁷¹ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 475

⁷² Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 133

⁷³ Arslan Tekin, Selçuklu Tarihi, Kariyer Yayınları, İstanbul 2012, s. 362

⁷⁴ Vladimir Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti, Çev. Azer Yaran, Ankara 1988, s. 70

Keykubad ve ikinci defa tahta II. Gıyaseddin Mesud çıkmışsa da artık Moğolların elinde birer kukla gibiydiler.⁷⁵

---

⁷⁵ Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s. 105

BİRİNCİ BÖLÜM

A-KÖSEDAĞ SAVAŞI'NA GİDEN SÜREÇ

1. Cengiz Han Döneminde Kafkasya ve Ortadoğu'ya Yapılan Seferler

Moğollar zengin güney bölgelerine doğru açılma politikasının ilk adımını, Uygurlar ile yakın ilişkiler kurarak attılar. Tangutların üzerine yürüyen Moğollar, kısa süre içerisinde onları da kontrol altına almayı başardılar (1210). Büyük kurultayda alınan kararın ardından Çin seferine çıkan Cengiz Han, ilk adım olarak Hıtay coğrafyasına birkaç sefer düzenledi. Hıtay coğrafyasından gelebilecek bir tehdidi öncelikle bertaraf etmiş olan Cengiz Han vakit kaybetmeksizin Çin'e yöneldi. Cengiz Han'ın Çin seferi Moğollar açısından oldukça başarıyla sonuçlanmıştır.⁷⁶

Cengiz Han artık komşu olduğu Harezmsah hükümdarı Sultan Muhammed'e elçi göndererek (1217) ülkeleri arasındaki ticari ilişkilerin gelişmesini istediğini bildirdi. Aslında Sultan Muhammed de Çin'in zenginliklerini öğrenmiş ve oranın zenginliklerini ele geçirmenin planlarını yapmaya başlamıştı. Cengiz Han tarafından Harezm'e gönderilen ticaret kfilesi ilerlemeye devam ederken, Harezmsah hükümdarı Muhammed Buhara'da bulunuyordu. Moğollarla kurmuş olduğu ticari ilişkiler sonucunda hatırı sayılır bir kazanç elde etmişti, fakat daha büyük hedefleri vardı. Harezmsah ülkesinin doğu ucundaki Otrar'a ulaşan Cengiz Han'ın büyük ticaret kfilesi şehrin valisi İnalçık tarafından durdurularak kfilede bulunanlar alıkonulmuştu. Otrar valisi İnalçık, Sultan'a haber göndererek alıkoyduğu tüccarlara nasıl muamele edeceğini sordu. Sultan'ın emri üzerine İnalçık, Moğol tacirlerinin tamamını öldürdü ve mallarına el koyarak bunları Sultan'a gönderdi. Olanları haber alan Cengiz Han intikam seferine çıktı.⁷⁷ Tarihi kayıtlara Batı seferi olarak geçen bu seferler Moğolların İslam alemine yayılarak yapacakları istilaların başlangıcı oldu. Oğulları Çağatay ile Ögedey'i Otrar, Cuci'yi Semerkand ve bir başka grubu da Hocend ve Benaket'in alınması ile görevlendiren Cengiz Han'ın kendisinde diğer oğlu

⁷⁶ Jacob Abbot, Cengiz Han, İlya Yayınları, İzmir 2009, s. 135-137

⁷⁷ *age.*, s. 159-163

Tuluy ile birlikte Buhara üzerine yürüdü ve şehri muhasara etti. Günlerce süren kanlı çatışmaların ardından Cengiz Han, iç kaleyi teslim aldı.⁷⁸

Buhara'nın işgal edilmesinin ardından Tirmiz ve Belh havalisine giden ve buralarda büyük katliamlar gerçekleştiren Moğollar, Semerkand'a doğru gidiyorlardı. Birkaç gün boyunca devam eden kanlı çatışmalar sonucunda, muhtemelen abartılı rakamlara göre 70.000 civarında Semerkandlı hayatını kaybetti.⁷⁹ Yakıp yıkan, sokakları kan gölüne çeviren Moğollar, geride korkunç bir yıkım manzarası bırakmışlardı.⁸⁰

Mazenderan'ı ele geçiren ve bir çekirge sürüsü gibi ilerleyen Moğollar, Rey'de etraflı bir yağma gerçekleştirmiş, erkekleri öldürüp kadın ve çocukları esir etmişlerdi. Buradan ayrılarak Hemedan'a yürüdüler. Gürcü ülkesinin her yanını talan ve istila eden Moğollar, geri dönüp güneye inmiş ve Meraga'yı kuşatma altına almışlardı. Şehre giren Moğollar, İbnü'l-Esir'e göre sayılamayacak kadar çok insanın canına kıydılar.⁸¹ Beylekan'da büyük bir katliam yapan Moğollar, daha sonra Azerbaycan'ın önemli şehirlerinden Gence üzerine yürümüşlerdi. Fakat Gence'yle fazla meşgul olmadan Gürcistan'a yani Kafkasya coğrafyasına ilerlediler. Gürcü seferinden sonra Şirvan bölgesini hedef alan Moğollar, bu bölgedeki Şamahi şehrini işgal edip Kuzey Kafkasya'ya geçmelerini sağlayan Derbend'i işgal ettiler. Başta Kıpçaklar olmak üzere birçok Türk topluluğunun yaşamakta olduğu yeni bir coğrafyaya yönelen Moğollar, Karadeniz'in en önemli liman kentlerinden olan Suğdak'a gelerek burayı da kontrol altına almışlardı. Ardından Belh ele geçirildi (1220).⁸²

Mansurkuh'un alınmasından sonra Belh çevresinde toplanan Müslüman esirlerden bir ordu kuran Cengiz Han, bu orduyu oğullarından birinin komutası altına vererek Merv'e gönderdi. Şiddetli çatışmalardan sonra galip gelen Moğollar Merv'i muhasara etti. İbnü'l-Esir'e göre o gün 700.000, Cüveyni'ye göre ise 1.300.000 insan acımasızca katledilmişti.⁸³ Merv'deki korkunç katliamın ardından yönlerini

---

⁷⁸ Mustafa Alican, Moğollar, Timaş Yayınları, İstanbul 2016, s. 65-67

⁷⁹ *age.*, s.70

⁸⁰ *age.*, 71

⁸¹ *age.*, s.74

⁸² *age.*, s.78

⁸³ Alaaddin Ata Melik Cüveyni, *age.*, s. 173

Nişabur'a çeviren Moğollar, 5 günlük bir kuşatmanın ardından burayı da ele geçirdiler.⁸⁴

Cengiz Han, yeniden toparlanan Celaleddin Harezmsah üzerine tekrar ordu sevk etti. Bu ordu çeşitli bölgelere sevk ettiği orduların en büyüğü idi ve orduyu meydana getiren birliklerin başında oğulları Cuci, Çağatay ve Ögedey bulunuyordu. Moğol ordusu şehri işgal ederek önüne çıkan herkesi kılıçtan geçirdi.⁸⁵

Moğollar, Horasan ve Harezmsah'deki şehirleri istila edip o döneme kadar kimsenin şahit olmadığı katliamlar yaptıktan sonra Talekan'a, efendileri Cengiz Han'ın yanına dönmüşlerdi. Fakat bu sırada Harezmsahlı Sultan Muhammed'in oğlu Celaleddin devleti yeniden ayağa kaldırmış ve Gazne'yi kendisine merkez edinmişti. Cengiz Han bu sorunun çözülmesi için yeni bir ordu tertip ederek Gazne'ye sevk etti. Cengiz Han karşısında tutunmayacağını anlayan Celaleddin, geri çekilmiş ve Moğollar Gazne'yi ele geçirmişti.⁸⁶ Batı seferini sona erdiren (1225) Cengiz Han Moğolistan'a geri dönmüştür. Kendisinden sonra devlet idaresini üstlenecek veliahdını seçmek için büyük bir kurultay topladı ve kurultayda Ögedey'in veliahtlığına karar verildi. Tangutlar üzerine sefere çıkan Cengiz Han, sefer esnasında hayatını kaybetmiş ve yerine Ögedey geçmişti (1229).⁸⁷

2. Moğolların Cengiz Han'dan Sonraki Kafkasya Siyaseti

Azerbaycan ve Gürcistan'ın coğrafi durumu, yer altı zenginlikleri ve iklim şartları Cuci Ulusu ile İlhanlılar'ın dikkatini çekmiş ve her iki taraf buraları ele geçirmek için mücadelelere başlamıştı. Önemli ticaret yollarının buradan geçmesi Altın Orda-İlhanlı mücadelesini daha da kızıştırmıştı. Kafkaslar ve Kuzey devletlerine hakimiyet, İlhanlılar'a Doğu Akdeniz Yolu'nun tamamını kontrol etme imkanı verebilirdi.⁸⁸

Hülagu, Cuci Ulusu'nun Azerbaycan üzerindeki haklarını kabul etmemiş, hatta Tebriz'i kendisine başkent yapmıştır. İlhanlılar'ın en önemli vazifelerinden biri

---

⁸⁴ Mustafa Alican, *age*, s.79

⁸⁵ *age.*, s.80

⁸⁶ *age.*, s.82

⁸⁷ *age.*, s.87-88-89

⁸⁸ Manana Gabashvili, "İlhanlı Devleti'nin Uluslararası Ticaret Politikası Ve Halefi Olan Türk Devletleri", Çev. Mahmut Yavaşı, *Türkler*, C. 8, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 386

de Kafkas arazisinin korunması olmuştur. Azerbaycan ile Arran devlet merkezini teşkil ettiği için buna bilhassa önem vermişlerdir.⁸⁹ Gerek kuzeyinde gerekse güneyindeki arazinin müdafaasına yarayan Kafkasya kalesi için harp edilmiştir.⁹⁰

Hülagu 11 Şubat 1258'de Bağdat şehrini yerle bir ederek halifeyi öldürmüştü.⁹¹ Hülagu'nun bu seferinden sonra Berke Azerbaycan'ı ganimet olarak istemiştir. Fakat Hülagu'nun Mugan bozkırlarını elinden çıkarmaya niyetinin olmayışı savaşı kaçınılmaz kılmıştı. Bir taraftan karşılıklı diplomatik arayışlarda bulunurken, diğer taraftan da açık açık mücadeleye girişmişlerdir. Bağdat'ı zapt eden Hülagu, İran'da vazife gören Cuci Ulusu'nun memurlarını azletmişti. Hatta Hemedan'da 700 kişiyi Berke Han taraftarı zannederek katlettirmişti.⁹²

Birçok sebepten ve Mısır Sultanı'nın da kışkırtmasıyla Berke Han, Azerbaycan üzerindeki haklarını talep etmek üzere İlhanlı ülkesine yürümüştü. Berke Han Cuci Ulusu'ndaki ve ona bağlı yerlerdeki bütün askeri birliklerini toplamıştı. Bunu duyan Hülagu Han, hakimiyetindeki tüm bölgelerden asker toplanmasını emretmiş, İlhanlılar'ın yaylağı olan Aladağ'dan Berke'ye karşı koymak için harekete geçmişti (20 Ağustos 1262). Başlangıçta yapılan savaşlarda Hülagu üstünlük sağlamışsa da, Berke Han 1263 yılında ani bir taarruz yaparak Hülagu'nun ordusunu bozguna uğratmıştı. Berke Han'a yenilen Hülagu, huzursuzlanmış ve hastalanarak ölmüştü (1265).⁹³ Hülagu'nun ölümünden sonra yerine geçen Abaka döneminde tekrar bir savaş başlatan Berke'nin komutanı Nogay, Derbend, Şirvan, Arran, Mugan ve Güney Azerbaycan'ı ele geçirmek için Şirvan'a doğru yola çıkmıştı. İki ordu arasında Kür Irmağı'nın kollarından Aksu civarında cereyan eden şiddetli savaşta bir netice alınamamıştı.⁹⁴

Hanlığının ilk yıllarında Macaristan ve Polonya seferleriyle prestiji sarsılan Altın Orda Han'ı Tula Buka, İlhanlılar ile savaşarak prestijini artırmak istemişti. İlkbaharda Tula Buka, Azerbaycan'ı ele geçirmek amacıyla İlhanlılar'a karşı mücadeleyi tekrar başlatmıştı (1288). Bir sonraki seferde ise Altın Orda ordusu ağır

---

⁸⁹ Spuler, İran Moğolları, s. 70

⁹⁰ Kamalov, Moğolların Kafkasya Politikası, s. 41

⁹¹ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s. 47

⁹² Kamalov, Moğolların Kafkasya Politikası, s. 49

⁹³ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s. 73

⁹⁴ Kamalov, Moğolların Kafkasya Politikası, s. 57-61

kayıplar vermiş ve mağlup olmuştu (1290). Tula Buka'dan sonra yerine geçen Tokta Han, Azerbaycan ve Gürcistan iddialarını devam ettirmişti. Tokta'nın emriyle 325 kişilik bir heyet İlhanlı ülkesine gönderilerek bütün Kafkas ülkesinin terk ve teslimi Gazan'dan istenmişti (1303). Fakat Tokta Han döneminde de Altın Orda Devleti Azerbaycan ile ilgili amaçlarına ulaşamamıştı.⁹⁵

İlhanlı ülkesi birbirleriyle mücadele edecek küçük kısımlara ayrıldığında (1336-1353) Altın Orda Hanı Canibek bu durumdan istifade ederek Azerbaycan'ı ele geçirmeyi başarmıştı. Ancak bu sevinç uzun sürmemiş, Azerbaycan tekrar elden çıkmıştı.⁹⁶ Altın Orda ile İlhanlılar'ın çekişmelerinden istifade eden Memlükler ise Suriye'ye hakim olunca (1251) ekonomik açıdan bölgedeki en güçlü devlet konumuna gelmişti.⁹⁷

3. Sultan I. Alaeddin Keykubat'ın Bazı Faaliyetleri

I.İzzeddin Keykavus'un ölümünden sonra kardeşi I.Alaeddin Keykubat Sivas'ta Türkiye Selçuklu tahtına oturdu (1220). Bu sıralarda Moğol istilasını Horasan, İran, Azerbaycan ve Kafkasya'ya kadar ulaşmış ve pek çok insan Anadolu'ya sığınmıştı. Bunlar arasında alimler, mutasavvıflar, şeyhler, şairler, sanatkarlar ve tacirler de vardı. Bunun üzerine I.Alaeddin Keykubat muhtemel Moğol istilasına karşı tedbirler almaya başladı.⁹⁸

I. İzzeddin Keykavus döneminde bozulan Eyyubi ilişkilerini düzelten I.Alaeddin Keykubat, Melik Eşref'in kız kardeşi ile de evlenerek bu dostluğu güçlendirdi. Sultan bunun yanında Sivas, Kayseri, Konya gibi büyük şehirlerin surlarını ve kalelerini tamir ettirmeye başladı.⁹⁹ Surların inşası tamamlandıktan sonra Moğol tehlikesinin henüz uzakta olduğunu düşünen I.Alaeddin Keykubat, Alaiye seferine çıktı. Sultan kaleyi karadan ve denizden kuşattı. Kış mevsiminde başlayan kuşatma 2 ay sürdü fakat bir netice alınamadı. Son bir hücumla kalenin alınmasına karar veren I.Alaeddin Keykubat, askerlerin üç kola ayrılmasını emretti. Kale sahibi Kyr Vart, bu hücumları görünce daha fazla dayanamayacağını anlamış ve barış

⁹⁵ *age.*, s. 82

⁹⁶ *age.*, s. 101-103

⁹⁷ *age.*, s. 115

⁹⁸ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 353

⁹⁹ Ali Öngül, Selçuklular Tarihi II, Emek Matbaası, Manisa 2007, s. 136

istemek durumunda kalmıştı (1221). I.Alaeddin Keykubat, bundan sonra kışı geçirmek üzere Antalya'ya doğru hareket etti. Yolda giderken Kyr Vart'ın kardeşine ait olan Alara kalesini gördü ve burayı da teslim aldı. I.Alaeddin Keykubat, kendi adını verdiği Alaiye şehir ve kalesini medeni tesislerini inşa ederek kendisine ve haleflerine kışlık bir istirahat beldesi haline getirdi.¹⁰⁰

İç pürüzleri bertaraf eden Sultan I.Alaeddin Keykubat, Türkiye-Suriye kervan yolunu keserek tüccar mallarına el koyan ve dolayısıyla Selçuklu ticaretine engel olan Çukurova Ermenilerine karşı da bir sefer düzenlemek zorunda kaldı.¹⁰¹ Bu sıralarda ortaya çıkan bazı siyasi olaylarda bu teşebbüsü kolaylaştırdı.¹⁰² Ermeni kralı II. Leon'un ölümü üzerine kızı Isabelle Antakya prinkepsi IV. Bohemund'un oğlu Philippe ile evlendi. Bu olay ile Haçlılar Ermeni ülkesini istilaya ve Ermenileri Franklaştırmaya çalıştılar. Fakat Ermeni aristokratları bu harekete karlı çıkıp prensi hapsedtiler. Bunun üzerine babası Antakya prinkepsi Bohemund, Ermenilere karşı harekete geçmek istedi. Ancak Hıristiyan bir devlet olduğu için Papa izin vermemiş, ayrıca diğer Haçlılar da kendisine muhalefet etmiştir. Bu durumda Bohemund, Selçuklu Sultanı I.Alaeddin Keykubat'a anlaşma teklif etmiş Sultan da kendi siyasetine uygun olarak anlaşmayı kabul etmişti. Ermeniler ise Halep atabeyi Şihabeddin Tuğrul ile ona karşı anlaşma yaptılar. Böylece Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlar arasında ittifaklar başladı (1225).¹⁰³

Selçuklu kuvvetleri tarafından doğuda karadan ve batıda sahilten sıkıştırılan Ermeniler ve Haçlılardan 30 kalenin alındığı rivayet edilir. Selçuklu kuvvetlerinin bu büyük istila, zafer ve fetihlerinde, Haçlı yardımlarının bir yarar sağlamadığını gören Ermeniler, Türklerin arzuları doğrultusunda barış yapma teşebbüsüne giriştiler ve barış şartlarının da uygun olmasından ötürü Sultan teklifi kabul etti.¹⁰⁴

I.Alaeddin Keykubat, Moğol istilası ile Suğdak şehrinin perişan olması (1225), Rumlar'ın bu büyük ticaret limanlarına yerleşmeye çalışmaları üzerine deniz aşırı bir sefere karar verdi. Sultan, Kastamonu Uç Beyi Hüsameddin Çoban'ı Kırım'a

¹⁰⁰ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 358

¹⁰¹ Mehmet Ersan, Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler, TTK Yayınları, Ankara 2007, s. 177; Ali Sevim, Erdoğan Merçil, Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 569

¹⁰² Öngül, Selçuklular Tarihi II, s. 143

¹⁰³ *age.*, s. 144

¹⁰⁴ İbn Bibi, El Evamirü'l- Ala'ie I, s. 345-353

gönderilecek kuvvetlerin kumandanlığına tayin etti. Hüsameddin Çoban, kumandası altındaki askerleri Sinop'ta gemilere bindirdi ve tüccarları da yanına alarak Karadeniz'e açıldı. Türk donanması sahile çıkıp Suğdak şehrini teslim aldı. Oradan Kıpçak hanına ve Rus hükümdarına elçiler gönderip itaatlerini istedi. Burada hakimiyeti sağlayan Hüsameddin Çoban, şehirde bir cami inşa etti ve Selçuklu hakimiyetini kabul eden Suğdak'a muhafızlar bırakarak Sinop ve Kastamonu'ya döndü. Onun getirdiği ganimetlerle Sinop ve Kastamonu servetle doldu.¹⁰⁵

Sultan I.Alaeddin Keykubat, Ermeni seferinden döndükten sonra yeni sefer hazırlıklarına başladı. Sultan, Celaleddin Harezşah ile birlikte kendisine ve Melik Eşref'e karşı ittifak yapan Diyarbakır Artuklu emiri Mesut'a karşı harekete geçti (1226). Sultanın sevk ettiği kuvvetler, Mesut'a ait Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kalelerini şiddetle kuşatmaya giriştiler. Sıkışık duruma düşen Mesut, siyaset değiştirerek Melik Eşref'e başvurdu. Yapılan savaşa 16.000 kişiden oluşan Eyyubi ve Artuklu ordusu kesin bir şekilde bozguna uğratıldı ve çok geçmeden Adıyaman, Kahta ve Çemişkezek kaleleri kolaylıkla feth olunarak Selçuklu sınırları içine alınmış oldu. Fakat elde ettiği bu başarılı askeri hareketlere rağmen I. Alaeddin Keykubat, Celaleddin Harezşah'ın Doğu-Anadolu sınırlarına ulaşması ve özellikle Moğol tehlikesinin baş göstermesi karşısında, Eyyubiler ve Artuklular'la dostça ilişkiler kurmaya başladı. Hatta Melik Adil'in kızı ile evlenerek bu dostluğu daha da pekiştirmişti.¹⁰⁶

Sultan I. Alaeddin Keykubad, siyasi şartlara ve ülkenin menfaatlerine göre tekrar doğuya döndü. Artık Türkiye Selçuklu Devleti kuvvetli bir duruma gelmiş ve batıdan emin olarak doğu siyasetine doğru yönelme imkanı bulmuştu. Celaleddin Harezşah, Azerbaycan'a yerleşince Doğu Anadolu işlerine karışmış, Erzincan ve Erzurum hükümdarları onun siyasetine alet olmaya başlamışlardı. Bu nedenle Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Doğu Anadolu'da emniyeti sağlaması için Erzincan ve Erzurum'un ilhakı zaruri oluyordu. Erzincan'da Mengücekli hükümdarı Alaeddin Davudşah, Selçuklulara karşı babası Fahreddin Behramşah'ın yolundan ayrılma gayretleri içindeydi. Sultan I.Alaeddin'in tabiiyetinden ayrılıp bağımsız olma yoluna girmesi ve dostane olmayan bazı tertiplere girişmesi dikkat çekiyordu. Bunun üzerine

¹⁰⁵ Bu konuda geniş bir bilgi için bk. İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye I, s. 325-345

¹⁰⁶ Ali Sevim, Erdoğan Merçil, *age.*, s. 570

kendi beyleri onu uyarmaya çalışınca emirlerinden şüphelenen Davudşah onlardan bir kısmını hapsedti, bir kısmını da öldürttü. Bu durumdan endişelenen diğer emirler kaçarak I.Alaeddin Keykubad'a sığındı ve onun bu yanlış hareketini Sultan'a bildirdiler. Bunun üzerine Sultan, Davudşah'tan hapsedilen emirlerin serbest bırakılmasını istedi. Sultan'ın davranışından endişe duyan Davudşah, kıymetli hediyelerle derhal Kayseri'ye Sultan'ın huzuruna geldi ve bozulan ilişkilerini düzeltti.¹⁰⁷

Daha sonra Erzincan'a dönen Davudşah, Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'a mektup yazarak I.Alaeddin Keykubad'a karşı ittifak yaptı. Ayrıca Eyyubiler'den Melik Eşref'den ve Celaledin Harezmsah'dan da yardım istedi. Ancak bu teşebbüslerden bir netice elde edemeyeceğini anlayınca Sultan ile anlaşmak için harekete geçti. Sultan I. Alaeddin Keykubad Erzurum meliki Rükneddin Cihanşah'ın hareketlerinden de rahatsızdı. Ordusunu hazırlayıp onun üzerine yürüyeceğini söyleyen I. Alaeddin Keykubad, Alaeddin Davudşah'ın kendisine katılmasını istedi. Sivas'tan yola çıkan Sultan kendisine katılan Davudşah'ı yakalattı ve hiçbir direnme ile karşılaşmadan Erzincan'a hakim oldu. Kemah beyi teslim olmamak için bir müddet direndi ise de kale ele geçirilince Mengücekler'in Erzincan-Kemah kolu sona ermiş oldu (1228).¹⁰⁸

I.Alaeddin Keykubad, bundan sonra Rükneddin Cihanşah'ın elinden Erzurum'u almak üzere harekete geçti. Bunu haber alan Cihanşah, Eyyubi hükümdarı Melik Eşref'in Ahlat'taki naibi Hacib Hüsameddin Ali'den yardım istedi ve bu yardıma karşılık Melik Eşref'e itaat edeceğini bildirdi. Hüsameddin Ali bu yardım teklifini kabul ederek emrindeki askerlerle Erzurum üzerine yürüdü. Bu haberi alan I.Alaeddin Keykubad, Eyyubiler'le bozuşmak istemediğinden seferden vazgeçerek geri döndü.¹⁰⁹

Sultan, Mengücekli İli dahilinde olan ve Alaeddin Davudşah'ın kardeşi Melik Muzafferüddin Muhammed'in idaresinde bulunan Şebinkarahisar kale ve çevresinin

---

¹⁰⁷ Öngül, Selçuklular Tarihi II, s. 150

¹⁰⁸ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie I, s. 355-368; Claude Cahen, Anadolu'da Türkler, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 135-136

¹⁰⁹ İbn Bibi (I, 368-369) ise, "Alaeddin Keykubad'ın Erzincan'dan sonra Erzurum'u da amcasının oğlu Rükneddin Cihanşah'dan almak kararında olduğunu, fakat Cihanşah'ın Sultan'a kıymetli hediyeler göndererek tabiiyetini kabul ettiğini bildirmesi üzerine Sultan'ın bu seferden vazgeçip geri döndüğünü" kaydetmiştir.

fethi için Mübarizeddin Ertokuş'u gönderdi. Muzafferüddin Muhammed direnmenin faydasız olacağını anlayarak Ertokuş'a haber gönderip kaleyi teslim edeceğini, fakat mukabilinde ailesi ve mensuplarının geçimi için bazı yerlerin kendisine verilmesini istiyordu. Erzincan'da bulunan Sultan bundan memnun olup Suriye sınırında bazı yerleri kendisine mülk olarak; Kırşehir'i de her türlü vergiden muaf olarak ikta ettiğini içeren bir menşur ile birlikte hil'at ve hediyeler gönderdi.¹¹⁰ Sultan Erzincan'dan Sivas'a dönünce oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev'i Mengücekli İli'ne melik ve Antalya subaşı Ertokuş'u da ona atabeg olarak tayin etti.¹¹¹

Harezmşah Celaleddin Mengüberti'nin Anadolu sınırlarına gelmesi doğudaki Selçuklu tabilerinin sadakatlerinde tereddüt uyandırıyor. Trabzon Rum İmparatoru Andrenikos Komnenos da Harezmşah'ı metbu tanıdığı gibi I.Alaeddin Keykubad'ın Erzincan seferi nedeniyle doğuda bulunmasından ve aleyhinde yapılan ittifaktan istifade ederek sahilleri işgal edip Sinop'a kadar ilerledi. Rumlar, Samsun ve Sinop limanlarındaki Türk gemilerine de baskınlar yaparak yağmalayıp tayfalarını esir aldılar. Rumlar'a karşı sefer düzenleyen Sultan, Sinop, Samsun ve Ünye'ye kadar sahilleri Rumlar'ın elinden kurtardıktan sonra Reis Hayton kumandasındaki donanmayı bizzat Trabzon üzerine gönderdi. Asıl kara ordusu ise Erzincan'da toplanıp Melik II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Atabegi Ertokuş kumandasında Maçka'ya doğru ilerledi. Türk askerleri karşısında tutunamayan Rumlar Trabzon surları içine çekilip savunmaya geçtiler.¹¹²

Selçuklular, şehri karadan ve denizden şiddetle kuşattılar. Fakat Rumlar karşı bir saldırı ile Türkleri surların dışına attılar. Üç koldan tekrar saldırıya geçen Selçuklu ordusu surların üstüne çıkmayı başardı. Fakat bu sırada başlayan şiddetli yağmur ve fırtına üç kısma ayrılmış askerler arasındaki irtibatı kesti. Selçuklu ordusunun kuvvetine ve askerlerinin kahramanlığına rağmen surların dayanıklılığı, fırtına ve sellerin çıkardığı engeller Türk ordusunun dağınık bir halde dağlara ve ormanlara çekilmesine neden oldu. Trabzon'un fethi mümkün olmamış, bundan sonra ortaya çıkan büyük olaylar yüzünden iki buçuk asır sonraya kalmış ve Fatih Sultan Mehmed tarafından ortadan kaldırılmıştır (1461). I.Alaeddin Keykubad yerine

¹¹⁰ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie I, s. 369-370

¹¹¹ *age.*, s. 368

¹¹² Öngül, Selçuklular Tarihi II, s. 153

Celaleddin Harezmsah'ı metbu tanıyan Trabzon hükümdarı Selçuklular'ın Harezm ordusunu Yassıçemen'de ağır bir şekilde mağlup etmesinden sonra Sultan'a tabi oldu ve bu tabiiyet Selçuklular'ın Köseadağ bozgununa (1243) kadar devam etmiştir.¹¹³

4. Harezmsahlar ve Yassı Çemen Savaşı

Moğol istilası ile devrin en büyük İslam devleti olan Harezmsahlar Devleti yıkılmış ve Sultan Alaeddin Muhammed de Hazar denizinde bir adaya kaçarak orada ölmüştü (Aralık 1220). Onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu Celaleddin Mengübirti Moğol saldırıları nedeniyle önce Harezm'den Horasan'a oradan Gazne'ye, daha sonra da Hindistan'a gitmek zorunda kaldı. Batı İran, Kafkasya ve Doğu Anadolu'da bir devlet kurarak Moğol istilası selini durdurmaya çalıştı. Daha sonra Azerbaycan'a gelerek Meraga şehrini kendisine başkent yapan Mengübirti (1225), I.Alaeddin Keykubad'a elçi göndererek dostluk ve ittifak teklifinde bulundu. Elçiye pek çok ihsanlarda bulunan I.Alaeddin Keykubad, bu durumdan hoşnut olduğunu ve dostluk kurmakta aynı duygu ve görüşleri paylaştığını bildirmişti. Böylece iki hükümdar arasında bir dostluk kurulmuş oluyordu.¹¹⁴

İki büyük Türk sultanı ittifak yapmak isterken birdenbire siyasi durum değişti. Celaleddin Mengübirti, Erzurum ülkesine akın yaptı ve sonra Ahlat'ı kuşattı. Tehlikeyi anlayan Cihanşah, ona bir elçi göndererek affını diledi ve kendisini metbu tanıyacağını bildirdi. Bu suretle Cihanşah, Eyyubiler'den ayrılmış, daha kuvvetli bir metbu olarak Harezmsah'ı tanımış ve onu I.Alaeddin Keykubad'a karşı kıskırtmıştı.¹¹⁵

I.Alaeddin Keykubad, Moğol tehlikesi dururken Ahlat'ı kuşatmaktan vazgeçmesi gerektiğini Celaleddin'e bildirmişti. Bazı teşebbüslere ve uyarılara rağmen Ahlat'ı kuşatmaktan vazgeçmeyen Celaleddin Harezmsah, Ahlat'ı zaptetti (1230). Hemedan'a gönderdiği fetihnamede Suriye ve Anadolu'yu da alacağını belirtmekten çekinmedi. Sultan tehlikeyi görünce seçkin süvarilerden 12.000 kişilik bir kuvveti tedbir olarak Erzincan'a gönderdi. Birleşen Selçuklu ve Eyyubi

¹¹³ Erdoğan Merçil, "Türkiye Selçukluları", *Türkler*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 518

¹¹⁴ İbni Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye I*, s. 374-379; Osman Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1958, s. 82-95

¹¹⁵ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye I*, s. 387-388

kuvvetleri Sivas da Kızılırmak kenarında karargah kurdular. Harezmi ve Erzurum kuvvetleri Sivas'a doğru ilerlerken Selçuklu ve Eyyubi kuvvetleri de yolda idi. Nihayet iki tarafın orduları Erzincan Akşehir ovasında Yassı Çemen mevkiinde karşılaştılar. 3 gün süren bu savaşta, önce Selçuklu öncülerini ağır bir yenilgiye uğradırlarsa da daha sonra duruma hakim olarak Celaleddin ve Cihanşah'ın ordusunu ağır bir bozguna uğrattılar.¹¹⁶ Harezmi ordusu dayanamadı ve dağıldı.¹¹⁷ Celaleddin Mengübirtili, siyasi hataları yüzünden yalnız kendi felaketini hazırlamakla kalmadı; Moğol istilası karşısında Selçuklular ve Eyyubiler ile birlikte kurulması mümkün olan sağlam seddin de yıkılmasına sebep oldu.¹¹⁸

5. Yaklaşan Moğol Tehlikesine Karşı Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Aldığı Tedbirler

Orta Çağ devletlerinde askeri güç ve maddi zenginlikler genellikle şehirlerde ve kalelerde toplanmaktaydı. Bu yüzden şehirler ve kaleler, istilacı güçlerin başlıca hedefi durumundaydı. Dolayısıyla hükümdarlar da istilacılara karşı halkın can ve mal güvenliğini sağlayabilmek, ülkelerini savunabilmek, egemenliklerini koruyabilmek ve devam ettirebilmek zorundaydılar. Bu hususta Sultan I. Alaeddin Keykubad, son derece bilinçli bir şekilde hareket etmiştir.¹¹⁹

Moğol istilasını, doğal engeli olmayan sınırlarda durdurmanın güçlüğünü göz önüne alan Sultan I. Alaeddin Keykubad, saltanatının ilk yıllarını Türkiye Selçuklu Devleti'nin güvenlik sistemini yenileme ve kuvvetlendirme faaliyetleriyle geçirmiştir. Özellikle devletin merkezi olan Konya'yı yeniden kalın ve yüksek surlarla çevirterek, şehrin savunmasını ve güvenliğini son derece artırmıştır. Ayrıca Sivas, Kayseri, Alaiye, Niğde, Erzincan, Amasya ve Malatya şehirlerinin surlarını ve tahkimatlarını da tamir ettirmek ve yer yer yenilemek suretiyle bu şehirlerin de güvenlik sistemlerini bir hayli kuvvetlendirmiştir. Sonra da ele geçirdiği şehirlere ve

---

¹¹⁶ Hasan Geyikoğlu, "Harezmsahlar ve Doğu Anadolu", *Türkler*, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 922

¹¹⁷ Nesevi, *age.*, s. 132

¹¹⁸ Öngül, *Selçuklular Tarihi II*, s. 158

¹¹⁹ Salim Koca, "Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası", *Gazi Türkiyat*, S. 5, Güz 2009, s. 190

kalelere kuvvetli garnizonlar yerleştirmiş, bunların içini de çok miktarda silah ve erzakla doldurmuştu.¹²⁰

Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın Türkiye Selçuklu Devleti'nin güvenlik ve savunma sistemini kuvvetlendirme hususunda aldığı bu önemler son derece yararlı olmuştur. Köseadağ bozgunundan önce Erzurum (1242), aynı bozgunun sonra Kayseri şehirlerinin (1243) garnizonları, Moğol ordusunun kuşatması karşısında, şehir surlarının sağladığı avantajla kuvvetli birer savunma yapmıştır. Moğol komutanlarının bu şehirleri düşürebilmek için yaptıkları bütün hücumlar boşa gitmiştir. Moğol komutanları her iki kuşatmadan da vazgeçme kararı aldıkları bir sırada, içeriden gelen ihanetlerle ancak bu şehirleri düşürebilmişlerdir.¹²¹ Bu ihanetler önlenbilseydi, hiç kuşkusuz Moğol komutanları bu kuşatmalarda kesin olarak başarısızlığa uğrayacaklar, belki de Anadolu'yu istila ve işgal etme düşüncelerinden vazgeçmiş olacaklardı.¹²²

Anadolu'yu istilalara karşı koruma ve savunma hususunda Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın daha geniş ve kapsamlı bir projesi vardı ki bu, Anadolu'da siyasi birliği sağlamak ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin sınırlarını doğal sınırlarına ulaştırmak suretiyle Moğollar'ın karşısına bir ve bütün olarak çıkmak şeklindeydi. Çünkü istilalara açık ve hatta istilaları üzerine çeken bir özelliğe ve konuma sahip bir ülke olan Anadolu'nun korunması ve savunulması, ancak onun siyasi birliğinin sağlanması ve doğal sınırlarına ulaştırılmasıyla mümkün olabilirdi.¹²³

Antalya'da kurduğu deniz filosunu diğer Akdeniz sahillerini ele geçirmek için değerlendiren Sultan I.Alaeddin Keykubad, Alaiye ve Alara kaleleri ile Anamur yöresini fethederek kardeşi I. İzzeddin Keykavus'un faaliyetlerini tamamlamış, bu yönde Türkiye Selçuklu Devleti'ni en geniş sınırlarına kavuşturmuştu. Anadolu'da siyasi birlik sağlandığı takdirde emniyetinin artacağını ve savunmasının daha kolay yapılabileceğini iyi kavramış olan I.Alaeddin Keykubad, Moğol istilasını da göz önüne alarak, siyasi birliği tamamlama hususunda geniş faaliyet göstermiştir. Erzincan Mengücek Beyliğini (1228), Erzurum Selçuklu kolunu (1230), Harput

¹²⁰ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie I, s. 271-273

¹²¹ İbn Bibi El Evamirü'l-Ala'ie Fi'l-Umuri'l-Ala'ie II, çev. M. Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1996, s. 62

¹²² Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 191

¹²³ *agm.*, s. 192

Artuklu şubesini (1234) birer birer ortadan kaldırmış ve topraklarını ilhak ederek dedesi II. Kılıç Arslan'ın başlatmış olduğu faaliyeti büyük ölçüde tamamlamıştı. Ayrıca Akdeniz, Güney Doğu ve Doğu Anadolu bölgelerinde yaptığı geniş fetihlerle de devleti doğal sınırlarına ulaştırmıştı.¹²⁴

I.Alaeddin Keykubad, öldüğünde (1237) İznik Rum Devleti istisna edilirse, Anadolu siyasi bütünlüğünü sağlamış, sınırlarını da Kuzey, Güney ve Doğu Anadolu'da bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarına hemen hemen ulaştırmış bulunuyordu. Türkiye Selçuklu Devleti artık, Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın almış olduğu bu esaslı önlemlerle herhangi bir askeri gücün kolay kolay saldırıyı göze alamayacağı güçlü bir devlet haline gelmiş durumdaydı.¹²⁵

Herhangi bir istila karşısında öncelikle kendi askeri gücüne güvenen I.Alaeddin Keykubad, bunun yeterli olmayabileceği ihtimalini düşünüyor, kendisini daha da kuvvetlendirmek için aynı tehlikeye maruz bulunan komşu devletleri bir ittifak koalisyonu içinde birleştirmeyi planlıyordu. Bu amaçla Meyyafarikin Eyyubi Meliki Eşref ile temas kurup, onunla bir ittifak oluşturdu. Bununla da kalmayan I. Alaeddin Keykubad, Eyyubi ailesinden Melike Adile'yi kendisine eş olarak almak suretiyle iki hanedan arasındaki ittifakı, dostluk ve akrabalık bağlarıyla daha da kuvvetlendirdi.¹²⁶

Sultan I.Alaeddin Keykubad'a mektup gönderen Celaleddin Mengübirte, aralarında dostluk kurmanın gerekli ve faydalı olacağını belirtiyordu (1225). Mengübirte'nin bu samimi düşüncesi ve tavrı olumlu sonuç vermiş, I. Alaeddin Keykubad'ın kaygılarını büyük ölçüde gidermişti. Çünkü Türkiye Selçuklu Devleti'ne tehlike oluşturacak, aynı zamanda Moğol istilasına karşı set ve siper görevi yapacak olan bir devletle ittifak kurmuş olacaktı. Gerçektende Moğol istilasını durdurabilecek en önemli set, Selçuklu-Harezmşahlar ittifakı olacaktı. Fakat iki Türk hükümdarının samimi mektuplaşmalarından sonra ikinci adım atılıp, bu ittifak gerçekleştirilemedi. Bu ittifaktan en çok çıkarı olan hükümdar Mengübirte olmasına

---

¹²⁴ *agm.*, s. 194

¹²⁵ *agm.*, s. 194

¹²⁶ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye I, s. 309-315

karşın ittifakın önemini kavrayamamış, Moğol istilasına karşı Selçuklu Devleti ile ittifak kurmak şöyle dursun, bu devlete karşı düşmanca bir tutum içine girdi.¹²⁷

Sultan I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasının arifesinde Mengüberti ile çatışmayı tehlikeli buluyor, herhangi bir yanlış harekette bulunmaması için onu devamlı uyarıyordu. Nitekim Mengüberti büyük bir siyasi hata yaparak Ahlat şehrini aldı. Ahlat¹²⁸ ve yöresinde büyük bir katliam ve yağma yaptırarak, İslam dünyasının düşmanlığını üzerine çekti. Öte yandan Anadolu ve Suriye'yi istila ve işgal etmekle hem Sultan I. Alaeddin Keykubad'ı hem de Eyyubi meliklerini tehdit etti.¹²⁹

Ahlat'ın düşmesi I. Alaeddin Keykubad için hem Harezmsahlar istilasını hem de Moğol istilasını Türkiye Selçuklu Devleti üzerine çekmek anlamına geliyordu. Bu sebeple Sultan, Selçuklu ordusunu harekete geçirdi. İki Türk ordusu Erzincan yakınlarındaki Yassı Çemen yöresinde karşılaştı ve Harezmsahlar ordusu bozguna uğratıldı. Nesevi, Harezmsah ordusunun hücumlara dayanamayarak ceylan sürüsü gibi dağıldığından bahseder.¹³⁰ Böylece Moğol istilasına karşı kuvvetli bir siper ve set olabilecek Harezmsahlar Devleti ortadan kalkmıştı. Azerbaycan ve Batı İran toprakları Moğol komutanı Cormogan'ın eline geçmiş ve böylece Anadolu istilalara açık bir ülke haline gelmiş oldu.¹³¹

I. Alaeddin Keykubad'ın Celaleddin Mengüberti ile bir ittifak oluşturarak Moğol istilasını Anadolu sınırları dışında karşılama projesi, Yassı Çemen savaşından sonra çökmüştür. Moğol istilasına karşı başka bir proje geliştiren Sultan, Türkiye Selçuklu Devleti'nin doğu sınırlarında Eyyubilere ait tampon bir arazi meydana getirmek ve bu suretle devleti koruyucu çember içine almak için biraz toprak fedakarlığında bulunarak Ahlat'ı Eyyubi meliki Eşref'e geri verdi. Sultan bununla da kalmamış; Oltu'dan itibaren Gürcistan'a kadar olan toprakların ve Ermeni ülkesinin fethini Melik Eşref'e bıraktı.¹³² Sultan, bu davranışıyla kendi ülkesi ve Moğollar'ın arasında tampon bir bölge yaratarak, Türkiye Selçukluları ile Eyyubiler'in çıkarlarını ve savunma sistemlerini birbirine sıkıca bağlamış olacaktı. Selçuklu-Eyyubi

---

¹²⁷ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 196

¹²⁸ Alaeddin Atamelik Cüveyni, *age.*, s. 372

¹²⁹ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 197

¹³⁰ Nesevi, *age.*, s. 132

¹³¹ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 198

¹³² İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ıye I*, s. 413

çıkarlarının birbirine sıkıca bağlanması da doğudan gelecek bir istila karşısında bu iki siyasi gücü devamlı bir ittifak içinde tutmaya zorlayacaktı. Sultan I.Alaeddin Keykubad, bu önemli projeyi hayata geçirebilmek için acele etse de, Eyyubi melikleri onun bu önemli projesinin değerini kavramakta yetersiz ve zayıf kaldılar. Bu durumda Sultan'ın Moğol istilasına karşı oluşturmaya çalıştığı güvenlik sistemi çökmüş oldu. Eyyubi meliklerinin ihmalkarlıkları bununla da sınırlı kalmamış, Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgesindeki şehirlerinin ve kalelerinin savunulmasında da gevşeklik göstermişlerdir.¹³³

Bu durumdan yararlanan Moğol komutanı Çormogan, Doğu Anadolu bölgesi üzerine geniş bir akın faaliyetinde bulunarak, Ahlat, Diyarbakır, Malatya, Harput, Silvan gibi bölgelerin en büyük ve en zengin şehirlerini birer birer tahrip ve yağma etti.¹³⁴ Bir kere daha Anadolu'ya giren Moğol komutanı Çormogan, Sivas yöresine kadar ilerleyerek burayı yağma ve tahrip etti (1232). Moğol akını karşısında bir hayli endişelenen I.Alaeddin Keykubad, bu durumu ileride meydana gelmesi kuvvetle muhtemel büyük bir istilanın habercisi olarak değerlendiriyordu. Bunun için Sultan, en seçme askerlerinden oluşan bir orduyu, bu Moğol ordusunun üzerine gönderdi. Emir Kemaleddin bir miktar askerle yola düştü. Sivas'a vardığı zaman Moğol öncü kuvvetleri geri dönmüşlerdi. İhtiyatlı davranarak, tuzak ve pusuları araştırmak için keşifler yaparak Erzurum'a kadar gitti. Selçuklu ordusu, Sivas'tan Erzurum'a kadar bütün yolları taradıysa da Çormogan'ı yakalayamadı.¹³⁵

Sultan muhtemel istilayı devletinin önemli merkezlerinden uzakta karşılayabilmek için başta Ahlat olmak üzere Van gölü ile Bitlis yöresindeki şehirleri ve kaleleri birer birer ele geçirerek, ilhak etti (1233). Bundan sonra Güney Doğu Anadolu bölgesine yönelen I.Alaeddin Keykubad, Eyyubi meliklerinin elinden Siverek, Suruc, Rakka, Urfa ve Harran gibi önemli şehirleri alarak devletin çekirdek arazisini tam bir güvenlik içine aldı (1235).¹³⁶

Sultan I.Alaeddin Keykubad ülkenin savunma sistemini kuvvetlendirmek, özellikle Moğol istilasına karşı ordusunu Harezm birlikleriyle takviye etmek ve

¹³³ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 199

¹³⁴ Nejat Kaymaz, Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve Devri, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 19

¹³⁵ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie I, s. 421

¹³⁶ *age.*, s. 443-446

onların gücünden ve tecrübesinden yararlanmak istemişti. Bu bağlamda bu birliklerin doğu uçlarına yerleşmelerine izin verdiğini ve hepsini de devlet hizmetine alacağını bildirmek üzere Selçuklu devlet adamlarını kendilerine göndermişti. İlk başta Moğol birliğinin yaptığı bir baskın karşısında hiçbir direnme göstermeden kaçan Harezmi kuvvetleri, daha sonra Türkiye Selçuklu Devleti'nin savunmasına önemli bir katkıda bulunacaklardı. Nitekim onlar, I. Alaeddin Keykubad'ın son zamanlarındaki bütün seferlerine ve savaşlarına katılmışlar, Selçuklu ordularının başarıya ulaşmalarında başlıca rol oynamışlardır.¹³⁷

I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasına karşı en etkili önlemi daima barışta görmüştür. Bunun için başından beri barışı, dış politikasının temel ve vazgeçilmez ilkesi yapmıştır. Celaleddin Mengüberti'nin talihsiz ölümünden sonra Moğollarla Türkiye Selçukluları arasında set görevi yapan Harezmişahlar Devleti tamamen ortan kalkmış, Moğol komutan Çormogan da 30 bin kişilik ordusuyla gelip, Azerbaycan'ın Mogan ve Erran kışlaklarına yerleşmişti (1231). Çormogan, Anadolu Selçuklu sınırlarını bir kere daha delerek, Sivas yöresine kadar uzanan bir akın yaptıysa da (1232), Moğol Kağan'ı Ögedey, henüz Anadolu istilası için kendisine bir emir vermiş değildi.¹³⁸ Sultan I. Alaeddin Keykubad, barış hususunda niyetini öğrenmek için Kağan'a bir elçi gönderdi (1232). I. Alaeddin Keykubad'ın elçisini memnuniyetle kabul eden Kağan, ona kendisinin huzuruna geldiği takdirde ikramda bulunacağını ve Sultan'ın da memleketinde hüküm süreceğini bildirmiştir. Elçi Selçuklu sarayına dönüp Kağan'ın sözlerini I. Alaeddin Keykubad'a nakledince başta Sultan olmak üzere bütün Selçuklu devlet adamları üzerinde büyük bir şaşkınlık yarattı.¹³⁹ Diplomasi sanatının inceliklerini çok iyi bilen ve uygulayan Sultan I. Alaeddin Keykubad, Kağan'ı tahrik etmek ve eline koz vermek istemiyordu. Bu sebeple Kağan'ın bu onur kırıcı teklifine cevap vermedi. Ögedey Kağan, bu davranışından sonra Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın önünde kolayca boyun eğecek bir sultan olmadığını anlamış ve onunla 5-6 sene ilgilenmemiştir.¹⁴⁰

Sultan I. Alaeddin Keykubad, Türkiye Selçuklu Devleti'nin geleceğini Ögedey Kağan ile bir ihtilafa girmemekte ve onunla iyi geçinmekte görüyordu. Bu

¹³⁷ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 202

¹³⁸ *agm.*, s. 206

¹³⁹ Ahmed Bin Mahmud, Selçuk-name II, Haz. Erdoğan Merçil, İstanbul 1977, s. 152

¹⁴⁰ Koca, "Moğol İstilasına Karşı", s. 207

yüzden istilaya sebep olacak bütün bahaneleri ortadan kaldırıp, Kağan'ı mümkün olduğu kadar uzun bir süre oyalamak niyetindeydi. Bunun için o, son derece dikkatli ve ihtiyatlı davranarak tahrik anlamına gelebilecek her türlü davranıştan özenle kaçındı. Barışın bedeli olarak da Kağan'ın üstünlüğünü tanıdı ve hazırlattığı hediyelerle onun büyüklük duygusunu tatmin etme ve yatıştırma yoluna gitti. Burada belirtmek lazım ki, onun bu tutumu cesaret eksikliğinden kaynaklanmamış, aksine Moğol istilasını önlemeyi, hiç olmazsa geciktirmeyi ummuştur.¹⁴¹

Görüldüğü üzere Sultan I. Alaeddin Keykubad, Moğol istilasını ve bu istilanın İslam dünyası için yaratacağı büyük tehlikeyi, kendisine henüz uzak olmasına rağmen tespit etmiş ve tedbirler almıştı. O, bu istilanın savaş gücü ile değil, barış yoluyla önlenebileceği inancındaydı. Bunun yanı sıra bu korkunç tehlikeye karşı devletini ve ülkesini korumak gayesiyle başta barış olmak üzere birçok önleme birden başvurmuştur. Sultan, bütün saltanatı boyunca iktidarını, idaresini, askeri gücünü, savunma sistemini, ekonomisini kuvvetlendirmeye ve Anadolu'da siyasi bütünlüğü sağlamaya çalışmış ve bu faaliyetlerinde de tam bir başarıya ulaşmıştır. Ögedey Kağan, onun bu güçlü durumunu dikkate alarak, Anadolu üzerine bir istila hareketi düzenlemekten çekinmiştir. Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın kararlı icraatıyla büyük bir gelişme göstererek doruk noktasına çıkmış olan Anadolu Selçuklu devlet yönetimi ve düzeni, onun ölümünden sonra dengesini kaybetmiştir. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in zayıf idaresi karışıklıklara, uyuşmazlıklara ve devlet otoritesinin yok olmasına yol açmış, bu da Moğolların Anadolu'yu kolayca istila ve işgal etmelerine uygun bir zemin hazırlamıştır.¹⁴²

6. Sultan Alaeddin Keykubad'ın Vefatı

I.Alaeddin Keykubad, Moğol elçileri ile ilgilenirken askerlerini de yeni bir sefere hazırlıyor ve Kayseri'de Meşhed ovasında büyük bir ordu topluyordu. Sultanın amacı Amid'i almak ve emirlerine vahşet yapan Melik Kamil'e tam bir darbe vurmaktı. Eyyubi melikleri, Melik Kamil'in kendi ülkelerini işgal etmesinden korkmuşlar, bu nedenle Haleb hükümdarı Melik Nasır, Şam hükümdarı Melik Eşref ve diğer Eyyubi melikleri Sultana elçiler gönderip ittifak yaparak Melik Kamil'i

---

¹⁴¹ *agm.*, s. 212

¹⁴² *agm.*, s. 215

yalnız bıraktılar.¹⁴³ Sultan I. Alaeddin Keykubad, Ramazan bayramını Meşhed ovasında büyük bir resmi geçit ile kutladı. Bu askerler Sultan'ın en büyük ordusunu meydana getiriyordu. Bayramın üçüncü günü Sultan, devlet erkanına ve Kayseri'ye gelen komşu ülkelerin elçilerine büyük bir şölen düzenledi. Sultan bu arada küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ı kendisine veliahd tayin ettiğini ilan edip ona hil'at giydirdi. Şölende akşam yemeği yendiği sırada çaşnigir Nasıreddin Ali, kızarmış tavuğu Sultan'ın önüne koydu. Sultan birkaç lokma yedikten sonra bir sancıya tutuldu ve derhal Keykubadiye sarayına gitti. Orada zaman geçtikçe sıkıntısı arttı ve bayramın dördüncü günü 4 Şevval 634 (31 Mayıs 1237) Pazartesi günü vefat etti. Moğollara karşı barışçı bir oyalama siyaseti takip eden Sultan I. Alaeddin Keykubat, bu siyasetin sonuçlarını görebilecek kadar yaşayamadı.¹⁴⁴ İki gün sonra cenazesi Konya'ya götürülüp defnedildi.¹⁴⁵

I.Alaeddin Keykubad öldüğü zaman henüz 45 yaşını biraz geçmiş bulunuyordu. Bazı kaynaklar Sultan'ın son ziyafette yediği etten zehirlenmesini büyük oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev ve Sa'deddin Köpek'e atfederler.¹⁴⁶ II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük oğlu olmasına rağmen, Eyyubi prensesi Melike-i Adiliye'den doğan küçük oğlu İzzeddin Kılıç Arslan'ın veliaht gösterilmesi ve II.Keyhüsrev'in yeteneksizliği böyle bir cinayetin mümkün olabileceğini düşündürülebilir. Sultanın II. Gıyaseddin Keyhüsrev dururken küçük oğlunu veliaht yapmasında onun Eyyubi melikesinden doğması değil, büyük oğlunun artık belli bulunan liyakatsizliğinin başlıca amil olduğu muhakkaktır. Bu arada Sultanın Harezm emirlerine büyük mevkiler vermesi de devlet erkanı arasında bazı endişelerin uyanmasına ve II. Gıyaseddin Keyhüsrev namına Sa'deddin Köpek gibi meş'um şahsiyetlerin rol oynamasına fırsat vermiş gözüküyordu.¹⁴⁷

Moğol istilasının dünyayı harap ettiği bir zamanda büyük işler gören, daha büyüklerini yapmaya hazırlanan Sultan I.Alaeddin Keykubad çok ileri ve müreffeh bir Türkiye kurduktan sonra henüz genç yaşta ölmüştü. Bu memleketin tarihinde ani ve büyük bir kayıp olmuştu. I. Alaeddin Keykubad Sultanlığını layıkıyla

¹⁴³ Öngül, Selçuklular Tarihi, s. 169

¹⁴⁴ Salim Koca, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yayınevi, s. 374

¹⁴⁵ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye I, s. 452-457

¹⁴⁶ Öngül, Selçuklular Tarihi, s. 170; O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 410

¹⁴⁷ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 410

yapmıştır.¹⁴⁸ Ebu'l-Ferec'e göre Sultan I.Alaeddin devrin hükümdarları arasında emsalsiz idi. Mükemmel bir kafaya, yüksek bir siyasete sahipti. Devletin kudret ve şerefini yükseltti. Heybeti halkın kalbine yerleşmiş ve kendisine tam bir itaat sağlamıştı. Memleketinin hududlarını genişletti; birçok hükümdarlar önünde itaat arzettiler. Alem bu sultan önünde eğildi. Bu sebeple de ona "Sultanü'l-alem" denilirdi.¹⁴⁹ Onun ölümünden bir müddet sonra ülkede büyük bir isyan çıkmıştır.

7. Babailer İsyanı

Moğol istilası nedeniyle Türkistan'da bulunan büyük bir Türk kitlesi Anadolu-Suriye hudutlarına dayanmıştı. Türkmenler, Anadolu'ya gelirken yanlarına Türkmen Şeyhlerini de getirmişlerdi.¹⁵⁰ Bunların Müslümanlığı şüphelidir. Nitekim Müslümanlık şartlarından daha fazla Türk inanışları ve Şamani gelenekler ağır basıyordu. Şamani vasıfları ağır basan bu kitleler ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım akın ve yağma hareketlerine girdiler. Köyler ve kervanları basarak geçimlerini sağlamaya giriştiler. Bu durumda devlet kuvvetleri ile nizam ve asayiş bozanların karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı. Devleti nizamı sağlamak için yapılan bu uygulamalar da bunları rahatsız etmiş Anadolu'da Müslümanlığa yeni adım atmış Şamani vasıflı gayr-i memnun bir göçebe kitlesi oluşmuştu.

Baba İshak, Sümeysat kalesinin bağlı yerlerinden olan Kefersud bölgesindedi.¹⁵¹ Bu çevrede dini, siyasi ve içtimai meselelere değinerek Türkmenleri etrafında topluyor, onlara dini telkinlerde bulunuyor, memlekette mevcut adaletsizlik ve haksızlıkları izah ederek bunların üzerinde duruyordu. Göçebelerin iktisadi ve içtimai huzursuzluklarını dini telkinlerle de besleyen Baba İshak, sadece göçebeleri etkilemeye çalışmıyor, aynı zamanda bölgede bulunan diğer millet ve inançlara sahip insanları da etkilemeye çalışıyordu. Baba'nın müritleri ve şöhreti artınca bir zaviye inşa ettirip burada sürekli olarak ibadetle meşgul oldu.

¹⁴⁸ Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, *age.*, s. 118

¹⁴⁹ Ebu'l Ferec, İbnü'l İbri, Ebu'l-Ferec Tarihi II, Çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1950, s. 536-537

¹⁵⁰ Faruk Sümer, Oğuzlar (Türkmenler) Tarihleri-Boy Teşkilatı-Destanları, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992, s. 132

¹⁵¹ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie II, s. 49

Böylece halk arasında bir veli seviyesine ulaştı.¹⁵² Bu isyan Türkmenler arasında geliştiği için Anadolu'ya göç eden Türkmenler olmakla birlikte Vefai, Kalenderi, Yesevi, Haydari dervişlerde bulunmaktadır. Baş katılımcı olarak konar-göçer Türkmenler gelmektedir. Bunlarla beraber ilginçtir ki gayrimüslimlerde katılmıştır.¹⁵³

7.1. İsyanın Temel Sebepleri

Babailer isyanının tarihçesinde iktisadi şartlar hatırı sayılır bir yer işgal eder. Konuya yakından bakıldığında bunların, Türkiye Selçuklu Devleti'nin toprak rejiminin o devirdeki durumuyla yakından ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Toprak rejimindeki değişikliklerin doğurduğu arazi sıkıntısı yüzünden Türkmenler, gittikçe hayvanlarını otlatacak mera ve kışı geçirecek kışlak bulma konusunda güçlüklerle karşılaşmaya başladılar. Bu tabiatıyla onların günlük yaşantılarında esaslı bir kriz meydana getiriyordu.

Türkmenlerin hayat şartlarını ağırlaştıran diğer bir faktörü unutmamak gerekiyor ki bu da, toprak konusundaki bu sıkıntılara rağmen bir de devamlı göçlerle aralıksız büyüyen Türkmen nüfusundaki artışı. 13. yüzyıldan itibaren, Moğol istilası da dahil olmak üzere yeni göç dalgaları, yeni nüfus artışı sebebiyle eskiden gelip hayatlarını düzene sokmuş olanların bu düzenini alt üst etti. Arazi yetersiz hale geldiğinden hükümet yeni gelenleri yerleştirme hususunda zor durumda kalmaya başladı. Yerleşik hayata geçip buna alışanlarla yeni gelenler arasındaki anlaşmazlıklar hayvanlarına mera arayan ve hükümetin talimatını dinlemekten çok kendi bildiği gibi davranan Türkmenler arasında, Babailer isyanından önce beliren genel memnuniyetsizliğin artmasında hatırı sayılır bir etken oluşturur. Bu yüzden isyanın temelinde kendi göçebe hayatlarını sürdürme yolunda bu basit ve sade insanların vazgeçilmez azimlerini aramak pek yanlış sayılmaz.¹⁵⁴

İsyanın gelişip kısa zamanda geniş bir alana yayılmasının sebebini söz konusu nüfus yoğunluğunda aramak doğru olacaktır. Sebeplerden belki de en önemlisi, Türkmenlerin takip ettikleri hayat tarzının bizzat kendisidir. Onların temel

¹⁵² Arda Deniz, Filiz Ayşe Yalçın, Moğolların Anadolu Politikası, Ekim Yayınları, İstanbul 2014, s. 49

¹⁵³ Bahri Arslan, Babailer İsyanı Ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Durumu, Ankara 2017, s. 7

¹⁵⁴ Ahmet Yaşar Ocak, Babailer İsyanı, Dergah Yayınları, İstanbul 1980, s. 65

iktisadi faaliyetleri hayvan yetiştirmekten ibaretti. Bu Türkmenlerin sürüleriyle birlikte yaylak ve kışlaklara yaptığı devamlı gidiş gelişler yerleşik halkın hayatında sarsıntılara sebep oluyordu. Bu gidiş gelişler esnasında sürülerin tarlalarda ve bağlarda hasıl ettiği ağır zarar ve ziyanlar yüzünden bazen hükümetin müdahalesini gerektirecek kavgalar çıkıyordu. Bunlara bir de Türkmenlerin bazen yolları üstünde bulunan şehir ve kasabalara, köylere yaptıkları yağma akınları eklenmişti.¹⁵⁵

Türkmenlerle yerleşik hayata geçmiş Türklerin hayat tarzları arasındaki ayrılıklar iki zümre arasında karşılıklı bir hor görme ve düşmanlık sebebi oluyordu. Göçebe Türkmenler geçim sıkıntısı ve otlak darlığı nedeniyle bir takım akın ve yağma hareketlerine girişiyorlardı. Bu durum onların düzen ve asayiş koruyan devlet kuvvetleri ile karşı karşıya getiriyordu. Bu çatışmalarda onların hayatlarını zorlaştırıyor, devlete karşı memnuniyetsizliklerini ve düşmanlıklarını artırıyordu.¹⁵⁶ Şehirli Türkler tıpkı kendileri gibi Türk olan fakat eski geleneklerinden hiçbir şey yitirmemiş bulunan Türkmenleri aşağılıyordu. Diğer yandan Selçuklu hükümeti de devlet işlerinde Türkmenlere sırt çevirerek özellikle İranlı unsurları tercih ediyordu. Devlet işlerinde yüksek kademeler de yer işgal eden İranlılar da Türkmenlere karşı iyi davranmıyorlardı. Bu hor görme ve aşağılamalar Türkmenler'in merkezi otoriteye karşı çıkmalarında rol oynamaktaydı.¹⁵⁷

Vaktiyle Büyük Selçuklular'ın Harezmşahlar tarafından yıkılmasına sebebiyet veren Oğuz ayaklanmasının bir benzerini Türkiye Selçukluları'nda da görmekteyiz. Bu ayaklanma da Türkiye Selçukluları'nın Moğollar tarafından hakimiyet altına alınmasına sebep olduğu görülmektedir. Türkmenler bir yandan Moğollarla mücadele ederken, bir yandan da Selçuklu idaresiyle uğraşmışlardı. Bu olay da yine Türkmenlerin devlete olan küskünlükleri şüphesiz baş rol oynuyordu. Rivayete göre II. Gıyaseddin Keyhüsrev Gürcü karısının etkisiyle kendini eğlenceye vermiş, devlet işlerinden elini tamamıyla çekerek yetkilerini adeta veziri Saadettin Köpek'e devretmişti.¹⁵⁸ Bu vezir ve maiyetindekiler memleketi kendi siyasi menfaatleri doğrultusunda idare ediyorlardı. Mültezimler halkı yüksek vergilerle

---

¹⁵⁵ *age.*, s. 65-66

¹⁵⁶ Ali Öngül, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017, s. 218

¹⁵⁷ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 67

¹⁵⁸ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie II*, s. 36-38, 50

eziyorlardı. Birkaç yılda memleketin nizamında bozukluklar baş göstermeye başlamış, bu durum Türkmenlerin hayatında da sarsıntılar meydana getirmişti.¹⁵⁹

İktisadi ve içtimai bir takım etkenlere ilave olarak Baba Resul'ün propagandalarını tereddütsüz kabule yarayacak elverişli dini ortam ve nihayet bazı iç ve dış siyasi teşvik ve tahrikler Türkmenleri, içinde buldukları zor hayat tarzını değiştirmek ve siyasi iktidarı ele alarak devlete bizzat sahip olmak maksadıyla ayaklanmaya itmışti.¹⁶⁰

Baba İlyas Horasani'nin tam adı ‘‘Ebu'l-Beka Şeyh Baba İlyas b. Ali Horasani’’ olup, Moğol istilası sırasında Anadolu'ya göç etmiş bir Türkmen babasıdır. İsyandan ve Baba İlyas'tan bahseden kaynakların hiç birinde onun Anadolu'ya göç etmeden önceki hayatı hakkında bir bilgi yoktur. Sadece Elvan Çelebi şeyhin Anadolu'ya nasıl geldiği ve Amasya'ya nasıl yerleştiği hususunda biraz bilgi vermektedir. Elvan Çelebi'ye göre Baba İlyas, Rum diyarına ‘‘Dede Ğarkın’’ adındaki bir başka şeyhin halifesi sıfatıyla gelmiş ve Amasya yakınlarında bulunan Çat köyüne yerleşerek burada bir zaviye açmıştır.¹⁶¹ Böylece Baba İlyas zaviyesinde faaliyetlere başlayarak fikirlerini yaymak için gayret etmiştir.

Baba İlyas, vaktiyle Türkmenler arasından edindiği müritleri halife sıfatıyla muhtelif yerlere gönderiyor, böylece Türkmenler Baba'nın fikirlerini tanıdıkları ve güvendikleri kimselerin ağzından öğrendikleri için daha kolay bağlanıyorlardı. Diğer taraftan çeşitli Türkmen muhitlerinde faaliyet gösteren Kalenderi, Yesevi ve Haydari tarikatlarına mensup Türkmen babalarından istifade ettiği de muhtemel görülmektedir. Söz konusu propagandacıların asıl faaliyet merkezileri Amasya dahil, Tokat, Çorum, Sivas ve Bozok bölgesi, genel olarak ise Maraş, Adıyaman, Kefersud, Malatya ve Elbistan'ı içine alan Güneydoğu Anadolu bölgesiydi. Baba İlyas'ın özellikle bu iki sahayı seçmesindeki en önemli faktörün, her ikisinin de en çok Türkmen nüfusunu ihtiva etmiş olduğu söylenebilir. Bu bakımdan Güneydoğu Anadolu ve Kuzey Suriye mıntıkası her bakımdan isyan çıkarmak için çok elverişli

---

¹⁵⁹ Ocak, Babailer İsyanı, s. 69

¹⁶⁰ *age.*, s. 79

¹⁶¹ *age.*, s. 90

bir durum arzemiş ve o, bu mıntıkada bütün işleri yürütmek üzere halifesi Baba İshak'ı görevlendirmişti.¹⁶²

Baba İshak Kefersud vilayetinde hazırlıklarını tamamlamış ve Baba İlyas tarafından isyan için belirlenmiş tarihi beklemekteydi. Elvan Çelebi'ye göre Baba İshak, şeyhinin Amasya'da kuşatıldığını haber alır almaz sultanın bir vergi memurunun kendisine yaptığı haksızlığı bahane ederek ayaklanmayı başlattı (1240). Baba İshak ve büyük çoğunluğu Türkmenlerden oluşan ordusu önce Kefersud'u işgal etmişler, ardından da Adıyaman, Gerger ve Kahta'yı ele geçirmişlerdir. Yollarının üstündeki her yeri yağmalayarak Malatya'ya doğru ilerleyen isyancılar, Baba İlyas'ın peygamberliğine inanmayan ve kendilerine katılmayan herkesi öldürüyorlardı.¹⁶³

Malatya valisi Muzafferuddin Alişir, Selçuklu askerlerinden ve bir kısım Hıristiyan ahaliden topladığı birlikleriyle Baba İshak kuvvetlerine karşı koymaya uğraştı. Fakat Alişir'in birlikleri yenilerek kaçtılar. Malatya'ya dönen vali, yeniden bir müdafaa tedbiri almak Kürtlerden ve Germiyanlılardan oluşan yeni kuvvetleriyle Baba İshak'ı geriletmeyi denediye de başarılı olamadı.¹⁶⁴ Sayıları bir hayli artan Babailer, Amasya bölgesine girdiler. Onların peş peşe kazandıkları başarılarından dehşete kapılan Sultan, Konya'yı terk ederek Kubadabad'a sığındı.¹⁶⁵ Mübarizuddin Armağanşah'ı büyük bir Selçuklu ordusunun başında Amasya üstüne gönderdi. Amasya kalesinde bulunan Baba Resul, Mübarizuddin'in elinden kurtulamadı ve savaş alanında hayatını kaybetti.¹⁶⁶

Baba Resul'ün öldürülmesinden kısa bir müddet sonra Amasya'ya gelen Baba İshak komutasındaki Babailer, Selçuklu askerlerine saldırdılar. Babailer Selçukluları bir kere daha yenerek komutan Armağanşah'ı öldürdüler ve Konya'ya doğru yürüyüşe geçtiler.¹⁶⁷ Babailerin elde etmiş oldukları başarılar, Selçuklu askerleri arasında büyük bir korku yarattığından, isyancılar üzerine ücretli Frank ve Gürcü askerlerinden oluşan öncü birlikler sevk edildi.¹⁶⁸ Babailer'in Malya ovasında

---

¹⁶² *age.*, s. 107-113

¹⁶³ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie II*, s. 50; Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 121

¹⁶⁴ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'ie II*, s. 50-51

¹⁶⁵ İsmet Kayaoğlu, "Turumtay Vakfiyesi", *Vakıflar Dergisi*, S. 12, 1978, s. 100

¹⁶⁶ Ocak, *Babailer İsyanı*, s. 125

¹⁶⁷ *age.*, s. 129

¹⁶⁸ Mehmet Ersan, Mustafa Alican, *Sorularla Selçuklular Tarihi II*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013, s.154

toplandıklarını öğrenen, Türkler'den başka Kürtler, Gürcüler ve ücretli Frank askerlerinden oluşan Selçuklu ordusu harekete geçti. Malya ovasında karşı karşıya gelinen savaşta (1240) Selçuklu ordusu zafer kazandı. Esir edilen Baba İshak, Sultan II.Gıyaseddin'in huzuruna getirildi ve boynu vurularak öldürüldü.¹⁶⁹ Aylar boyunca Selçuklu Devleti'ni şiddetli bir şekilde sarsan ve hükümdarını tahtından ümit kestirecek kadar korkutup başkenti terk ettiren büyük isyan bu şekilde bastırılmış oldu.

7.2. İsyanın Sonuçları

Babailer isyanı, Anadolu Türk tarihinin gelmiş geçmiş en geniş kapsamlı ve en büyük ayaklanmalarından birisidir. Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde bir dönüm noktası teşkil eder. Devlet isyandan kısa bir süre sonra sarsılmış, devletin bu zayıf durumundan faydalanan ve o zamana kadar saldırmaya bir türlü cesaret edemeyen Moğollar Anadolu'ya saldırdılar (1243). Dolayısıyla Babailer isyanı Anadolu'nun kapısını Moğollara açan bir olay olmuştur.¹⁷⁰

Babailer isyanı tıpkı Oğuz isyanı gibi temelinde, devleti kuran esas tabakanın, onu ele geçiren ve bütün nimetlerinden faydalanan yabancı (İranlı)laşmış bir hükümete karşı duyduğu nefret hissinden kaynaklıdır. Oğuz isyanının sonunda nasıl Büyük Selçuklu İmparatorluğu, Harezmşahlar tarafından yıkıldıysa, Babailer isyanı sonunda da Türkiye Selçuklu Devleti Moğol boyunduruğu altına girmiştir.¹⁷¹

Babailerin başarılarını etkileyen, Türkmen boylarının an'anevi yapısının yanı sıra Baba İlyas'ın feodalizme karşı bir içtimai düzen sağlayacağı iddiasıdır. O, Türkmenlere kendi göçebelik zihniyetlerine çok iyi uyan bir çeşit müşterek mülkiyet sistemi vaat ediyordu. Zaferden sonra ele geçecek ganimetleri eşit paylarla bölüştüreceği vaadi de Türkmenler tarafından dikkat çekmiştir.¹⁷²

Baba Resul kendini, Türkmenleri Selçuklu hükümetinin zulmünden kurtaracak ilahi bir şahsiyet olarak çevresine kabul ettirmiştir. Baba İlyas'ın etrafında bulunan büyük taraftar kitlesi, onun peygamberlik iddiasını hiçbir zaman şüphe ile

¹⁶⁹ Ahmed Bin Mahmud, Selçukname, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Aralık 2011, s. 307

¹⁷⁰ Ocak, Babailer İsyanı, s. 134

¹⁷¹ *age.*, s. 135

¹⁷² *age.*, s. 137

karşılamamış, tersine candan bağlanmıştır. 13. yüzyıl Anadolu'sunda Şiiliğin yaygınlık nispeti konusunda pek sağlam bilgiler olmasa da yine de mehdilik inancının varlığı İsmaili Şiiliğinin varlığını gösterir.¹⁷³

8. Köseadağ Savaşı Öncesi Türkiye Selçuklularının İttifak Arayışları

Erzurum'un düşmesi Moğollar için ümit verici bir durumdu. Kışın başlaması ve Tatarların Mugan kışlağına çekilmeleri Selçuklulara bir hazırlanma fırsatı verdi. Devlet erkani toplanarak Moğol meselesini etraflıca tedkik ve müzakere ettiler. Bu görüşmeler sonunda komşu Müslüman ve Hıristiyan hükümdarlara elçiler gönderilip yardım istendi. Selçuklular Moğol istilasına karşı bir ittifak ve müşterek bir ordu oluşturmak için her türlü fedakarlığı göze almışlardı.¹⁷⁴

Saltanat naibi Şemseddin İsfahani, milyonlarca altın ve gümüş para ile Halep'e ve diğer Eyyubi hükümdarlarına gitti. Meyyafarkin muhasarasından dolayı önce Şehabeddin Gazi'den özürler diledi; kendisine 10.000 dinar Alaeddin altını ve 100.000 dirhem gümüş götürdü. Hatta kardeşi Melik Eşref'den alınan Ahlat'ın da, sultana tabi olmak üzere kendisine verilmesi dahi vaad edildi. Şemseddin İsfahani Şam'a 100.000 dinar altın ve milyonlarca gümüş para ile gönderildi. Harezmliler de davet edilerek Harput kendilerine ikta edilecekti. Fakat Eyyubi melikleri ile yapılan müzakere ve anlaşmalara rağmen, yalnız Selçukluların vassalı Halep'den askeri yardımı sağladı. 2000 kişilik Halep askeri Sivas'a vardı (Haziran 1243). Ermeni kralı Hetum'un babası baron Konstantin de Kayseri'ye davet edilerek göndermeye mecbur olduğu mutad askerden başka 3000 kişilik bir kuvvetle sefere iştiraki kararlaştırıldı. Beauvais'nin rivayetine göre Ermeniler ancak Moğolların Kayseri'yi kuşattıkları zaman gelmişler ve savaşa girmeden kaçmışlardı.¹⁷⁵

II.Gıyaseddin Keyhüsrev kış mevsiminde hazırladığı ordusunu Kayseri'de toplamış ve sayıları 70.000 kişiyi bulan orduyla birlikte Sivas'a hareket etmişti. Haleplilerin ve diğer Türk askerlerinin katılımıyla Selçuklu ordusu 80.000'e ulaştı.

---

¹⁷³ *age.*, s. 142

¹⁷⁴ Öngül, Anadolu Selçukluları, s. 227

¹⁷⁵ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 451

Böylece Şemseddin İsfahani'nin götürdüğü paraya mukabil gelmesi kararlaştırılan 20.000 kişilik askerden sadece 2000 süvarilik Halep kuvveti geldi.¹⁷⁶

B. KÖSEDAĞ SAVAŞI 1243

1. Köseadağ Savaşı'nın Nedenleri

Köseadağ Savaşı'nı hazırlayan birçok olaylar zinciri vardır. I. Alaeddin Keykubad'ın esrarengiz ölümü, liyakatsiz bir kimse olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in tahta geçmesi, ümera arasında meydana gelen mücadeleler, Emir Saadeddin Köpek'in tahakkümü, Harezmliler meselesi ve Baba İshak'ın isyanı bu felaketi kaçınılmaz kılan önemli sebeplerdir.¹⁷⁷

I.Alaeddin Keykubad, Ön Asya'yı yakıp kavuran Moğol istilasını akıllı siyaseti sayesinde Anadolu'dan uzak tutmayı başarmıştı. Ancak bu durum, onun ölümünden sonra yerine geçen oğlu II. Gıyasedin Keyhüsrev döneminde devam etmedi. I.Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra da, bir müddet Moğollar Anadolu'ya dokunmadı. Fakat Moğollar, I. Alaeddin Keykubad'ın oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in ve onun idaresinde devletin zaaflarını görünce harekete geçtiler.¹⁷⁸ Bu dönemde devlet idaresinde baş gösteren zafiyet, Babailer isyanı sırasında açığa çıktı. Türkiye Selçuklu ordusunun isyanı bastırmakta güçlük çekmesi, yıllardır Anadolu hududunda bekleyen Moğolların dikkatinden kaçmadı.¹⁷⁹ Baba İshak'ın Türkler üzerinde zafer kazandığını işiten Tatarlar, ertesi yıl Anadolu'yu işgal edeceklerdir.¹⁸⁰

II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kısa saltanat döneminde, işgalleri Anadolu üzerine çeken birçok durum oluşmuştu. Sultan II. Keyhüsrev, Türkiye Selçuklu tahtına çıktığı zaman henüz çocuk yaşıydı. İktidarın gerektirdiği sorumluluğu yerine getirebilecek durumda değildi. Diğer yandan Sultan'ın hem özel hayatı hem de resmi

---

¹⁷⁶ *age.*, s. 452

¹⁷⁷ Nejat Kaymaz, "Anadolu Selçuklu Devleti'nin İnhitâtında İdare Mekanizmasının Rolü", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2-3, Ankara 1964, s. 91

¹⁷⁸ Kemal Göde, *Eratnalılar*, TTK Basımevi, Ankara 1997, s. 4

¹⁷⁹ Erkan Göksu, "Köseadağ Savaşı", *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Ekim 2009, s. 2

¹⁸⁰ Simon de Saint Quentin, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar Ve Anadolu*, Çev. Erendiz Ozbayoğlu, DAKTAV Yayınları, Nisan 2006, s. 45

hayatı beğenilmeyen davranışlarla doluydu. Eğlence bu hükümdarın tek meşguliyeti idi. Tecrübeli, bilgili, ve yetenekli devlet adamlarından daima uzak duran Sultan, daha çok gururunu okşayan ya da aşırılıklarını ve yanlışlıklarını marifetmiş gibi öven dalkavukların sözlerine itibar etmekteydi. Sultan'ın bu durumundan yararlanan Sadeddin Köpek, devletin bütün idari mekanizmasını eline geçirmiş bulunuyordu. Türkiye Selçuklu Tarihinde ortaya çıkan bu otorite zafiyeti hem iç hem de dış politikayı son derece olumsuz bir şekilde etkilemiştir.¹⁸¹

Sultan I. Alaeddin Keykubad, bütün saltanatını kaçınılmaz olarak gördüğü Moğol istilasına karşı önlem almakla geçirmiştir. Fakat yerine geçen oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğolların Anadolu'yu istila tehlikesine karşı aktif ve kararlı bir politika izlememiştir. Aksine babası I. Alaeddin Keykubad'ın aldığı ve almaya çalıştığı tedbirleri de rafa kaldırmış ve bunlara sırtını çevirmiştir. Diğer taraftan çıkan Babai isyanı (1240) karşısında büyük kayıplar veren Selçuklu ordusu oldukça zayıflatmıştı. Bunların yanı sıra Moğolların dünya hakimiyeti ile ilgili düşünceleri ve bu düşünceler ile ilgili faaliyetleri bir anlamda Anadolu istilasını kaçınılmaz kılmıştır.¹⁸²

Moğolların I.Alaeddin Keykubad'a, Selçuklu devletinin kudretine ve onun anlayışlı siyasetine gösterdikleri saygı II.Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında da devam etti. Esasen Moğollar bu sıralarda başka yerlerle uğraşüyor; Kıpçak ilini ve Orta Avrupa'yı fetihle meşgul bulunuyorlardı. Onlar İran'ın istilasını ikmal ve Gürcistan'ı da yağma edip kendilerine tabi duruma getirdikten ve Irak'a akınlar yaptıktan sonra Anadolu hududları üzerinde dolaşıyorlardı.¹⁸³ Fakat Selçuklu devletinin kudretinden çekinen Moğollar, hududlara tecavüzde tereddüde düşmüşlerdi. Bununla birlikte Moğollar Baba Resul'ün az kuvvetlerle Türklere karşı zafer kazandığını görünce cesareti arttı ve Türkleri zayıf görerek ertesi yıl bütün Anadolu'yu istilaya giriştiler.¹⁸⁴

---

¹⁸¹ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren Ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu", *Selçuklu Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2015, s. 43

¹⁸² *agm.*, s. 44-45

¹⁸³ O. Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, s. 448

¹⁸⁴ *age.*, s. 449

Moğollar Cormagon Noyan kumandasında, Gürcistan'ı işgal, Kars ve Ani beldelerini zaptedince Selçuklu ordusu da Diyarbekir'i alıyordu (1239). Bu olay üzerine II.Gıyaseddin Keyhüsrev derhal Sinaneddin Yakut'u Erzurum subaşılığına gönderdi ve Moğollara karşı doğuya asker yığıdı. Bu tedbirler onların istila cesaretini kırdıysa da kış mevsimi geçtikten sonra Erzurum'a hücum ile ilk istila hareketlerine başladılar. Baycu Noyan kumandasındaki Gürcü ve Ermenilerin dahil bulunduğu Moğol ordusu, harekete geçti (1242). Muhasara ve savaşlar şiddetli cereyan etmiş, Türklerin kahramanlığı ve kışın başlaması karşısında Moğolların cesareti kırılmıştı. Babai isyanı dolayısıyla Erzurum ordusunun merkeze çağırılması bu üssün zayıflamasına ve gereken miktarda askerlerin orada toplanmasına imkan vermemişti. Moğol kumandanı şehrin teslim olmasını teklif etti; fakat red cevabı alınca daha şiddetli hücumlara geçtiler. Burada şehrin teslim olması konusunda iki görüş mevcuttur: birincisi, mancınık ile dövülen surlardan bir kısmı yıkılınca Moğollar şehre girdiler. İkincisi ise, yardım kuvveti gelmeyince Sinaneddin Yakut anlaşmaya göre bu müstahkem mevki Moğollara teslim etti. Moğollar artık şehre doldu. Sanatkarlar, kız ve erkek çocuklar kendileri için muhafaza edilip kalan erkek, kadın ve ihtiyarlar kılıçtan geçirildi. Moğollar tahrip, imha ve yağmadan sonra şehri yaktdılar ve surları da yıkararak alınan esir ve ganimetlerle birlikte Mugan'a döndüler. Böylece Erzurum Moğol istilasının ilk kurbanı olmuş ve Anadolu'nun kapısı onlara açılmıştı.¹⁸⁵

2. Köseadağ Savaşı

Selçuklu ordusu Sivas'ta beklerken Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusunun hareket ettiği haberi geldi. Akıllı ve tecrübeli devlet adamları ordunun silah ve erzakla dolu olan Sivas'ta kalmasını münasip görüyorlardı. Fakat Nizameddin Suhrab ve Visak-başı gibi tecrübe ve harp görmemiş kimseler Sultan'ın aklını çelmiş, bunun üzerine Sultan 80.000 kişilik Selçuklu ordusuna hareket emri verdi. Selçuklu kuvvetleri Sivas-Erzincan'dan geçen tarihi kervan yolunu takip ederek Zara ve Suşehri arasında bulunan Köseadağ'a varınca Moğol askerleri de buraya yakın olan Akşehir yakınlarındaki ovaya gelmişti.¹⁸⁶

---

¹⁸⁵ *age.*, s. 450

¹⁸⁶ *age.*, s. 453

Büyük bir hata işleyen Selçuklu sultanı II.Gıyaseddin Keyhüsrev, akıllı devlet adamlarının sözünü dinlese ve Sivas'ta bekleseydi Selçuklular için sonuç daha olumlu bitebilirdi. Kösedag'da otlak ve sulak bir yer bulan Türk ordusu burada askeri bakımdan müdafaası sağlam, düşmanın geçmesine ve tecavüzüne imkan vermeyen bir arazi üzerinde bulunuyordu. Fakat yine Nizameddin Suhrab ve diğer cahiller Sultan'ın aklını karıştırmış, Sultan da bu beyanlara uygun olarak öncü kuvvetleri harekete geçirdi.¹⁸⁷

Devlet büyükleri ve saltanat ileri gelenleri iş cana, bıçak kemiğe dayandığı için hep birlikte Sultan'ın huzuruna çıktılar. Onunla otağda uzun uzun konuşarak, *‘‘Birkaç gün daha sabretmeliyiz. O zaman zarfına iş enine boyuna düşünülür; devletin milletin işi yoluna konur; sonucun vahametinden ve pişmanlığından kurtulunmuş olunur’’* dediler. Bunları duyan Muzaffereddin oğlu, sarhoş bir halde küstahlık edip küfürler savurdu. Devlet adamları çok kızgın olarak vazifelerini yapmaya mecbur kaldılar. İlk hamlede ağır yük altındaki atları yorgun düşünceye kadar Rum askerleri canla başla savaştı. Moğol ordusu geri çekildi. Rum askerleri onların korkudan kaçtığını sandılar. Hemen Sultan'a *‘‘Düşman hezimete uğradı’’* haberini gönderdiler. Sultan mutlu oldu. Müjdelere verip eğlence meclisi düzenlediler.¹⁸⁸ Baycu Noyan, Rum askerlerinin kımıldayacak halinin kalmadığını görünce askerlerine ok yağdırmalarını emretti. Kısa zamanda oradaki bütün askerleri şehit ettiler. Bunun üzerine Sultan ülke yönetimini Mübarizüddin Çavlı'ya bırakarak Tokat'a, oradan da Ankara'ya kaçtı.¹⁸⁹

Sultan'ın kaçışından haberi bulunmayan Selçuklu askerlerinin bir kısmı tepeler üzerinde gece yarısına kadar vazifelerine devam ettiler. Sultan'ın askerleri uzun süre dağlarda bekledikten ve hiçbir yerden yardım gelmediğini gördükten sonra ordugaha yöneldiler. Bütün eşyaların terk edildiğini ve atların gittiğini görünce onlar da kaçış yolunu tuttular. Sabahleyin ordugaha yaklaşan Moğollar otağ ve çadırlarda hiçbir insan görememişlerdir. Bunun bir harp oyunu olduğunu düşünerek iki gün ihtiyatlı davranıp durumu araştırdıktan sonra çadırlara girdiler. Hesaba sığmayacak

---

¹⁸⁷ *age.*, s. 454

¹⁸⁸ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie II, s. 70

¹⁸⁹ *age.*, s. 76

derecede çok mallar ve ganimetler elde ettiler.¹⁹⁰ Böylece ilk öncü çarpışmasından sonra hiçbir ciddi savaş ve mukavemet gösterilmeden (3 Temmuz 1243) muharebe bitmişti. Koca Selçuklu ordusu utanç verici bir mağlubiyete uğramış, hatta muntazam bir geri çekilme kabiliyetini dahi göstermeden, herkes canını kurtarmak endişesiyle kaçmış ve ordu dağılmıştı.¹⁹¹ II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in vefatından sonra da devlet onun oğulları arasında bölünerek, Selçuklu ülkesi İlhanlılar'ın bir eyaleti hükmüne girdi.¹⁹²

3. Köseadağ Savaşı'nın Sonucu

Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın miras bıraktığı kudretli Türkiye'nin, onun ölümünden 6 yıl sonra, uğradığı bu Köseadağ felaketi Selçuklu devletinin mukadderatı ve memleketin inhitatı üzerinde ağır bir rol oynuyordu. Baycu Noyan Köseadağ'da Selçuklu ordusunu bulamayınca süratle takibe koyuldu ise de ne sultana ne de askerlerine rastladı ve Sivas'a doğru ilerledi. Sivas kadısı Kırşehirli Necmeddin ve Baycu Noyan arasında yapılan anlaşmaya göre Sivashlılar hayatlarını, malları ve paraları ile kurtarıyorlardı. Baycu bunun üzerine, Erzincan kapısından başka bütün Sivas kapılarının kapanmasına ve şehrin üç gün yağma edilmesine, sultanın hazineleri ile çarşılarda ve evlerdeki kıymetli eşyanın alınmasına müsaade etti. Selçuklular'ın bir askeri üssü olan Sivas'da bulunan bütün muharebe aletlerini, makineleri ve silahları yaktırdı; surların bir kısmını tahrip ettirdi.¹⁹³

Sultan II.Keyhüsrev'in kriz yönetiminde gösterdiği aşırı zafiyet, Köseadağ bozgununu büyük bir felakete dönüştürmüştür. Bu durumun doğal bir sonucu olarak da Türkiye Selçuklu Devleti'nin ordusu dağılmış, teşkilatı da çökmüştür. Anadolu sahipsiz ve savunmasız bir ülke haline gelmiştir. Erzurum, Sivas, Kayseri ve Erzincan gibi Orta ve Doğu Anadolu'nun en büyük ve en gelişmiş şehirleri birer birer düşmüş, halkı katliama uğratılmış, mimari yapılar tahrip edilmiştir. Devletin Doğu Anadolu'da bulunan bütün toprakları hemen hemen elden çıkmıştır.¹⁹⁴

¹⁹⁰ İbn Bibi, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi, Çev. M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941, s. 219

¹⁹¹ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 457

¹⁹² Ahmed Cevdet Paşa, Kısas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa, Bedir Yayınevi, C. II, İstanbul, s. 491

¹⁹³ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 459

¹⁹⁴ Koca, "Köseadağ Bozgunu", s. 79

Moğol kumandanının Kayseri'yi tahripten sonra dönüşü Anadolu'da bir toparlanmaya imkan verdi. Köseadağ bozgunu üzerine Amasya'ya çekilen vezir Mühezzibüddin Ali, memleketi sulha kavuşturmak için Baycu ile görüşmek üzere hediyelerle yola çıktı. Baycu Noyan Mugan yurduna varınca Selçuklu vezirini kabul edip geliş maksadını ve isteğini sordu. Selçuklu veziri Moğollara karşı fikirlerini şu şekilde ifade ediyordu: *“Allah size yardım etti; İslam padişahına karşı zafer kazandınız. Fakat bundan mağrur olmayınız. Zira muharebede ölen askerlerin miktarı 3000'den fazla değildir ve Moğollardan da çok insan helak oldu. Halbuki memlekette teçhizatı, sayısız silahları ve dağ gibi atları ile mücehhez 100.000'den fazla asker beldelere dağılmış bulunmaktadır. Sizin bütün Anadolu (Rum) ülkesini alabilmeniz için çok yıllara ihtiyaç vardır. Yine de karışıklık mücadeleyi sükuna erdirmek kabil değildir. Esasen Anadolu'da Selçuklu sultanlarından başka kimse nizamı kuramaz; vilayetlerin halkı da gönül rızasıyla, onlardan başkasına itaat etmez; yabancı bir hükümdar da halkın rızasına dayanmadan bu memleketi idare edemez. Bu sebeple eski cihangir padişahların fikirlerine göre sulh teklifinde bulunanların taleplerini red etmek en büyük hata sayıldığından sultanın sulh talebini kabul etmelisiniz”*¹⁹⁵ tarzında fikirlerini beyan etti.

Baycu Noyan bu hususu Cormagon Noyan ile görüştüktan sonra sulh esasını tespit ederken her yıl Anadolu ülkesinden Moğol hanına ve noyanlarına ne kadar mal göndereceklerini sordu. Vezir Mühezzibüddin Ali, han'a, noyanlara ve kumandanlara ödenmesi gereken altın, at, deve, koyun, sığır, elbise, mücevherat, av köpekleri, köle ve cariyeye miktarını kaleme alıp Baycu'ya verdi. Moğol kumandanı bunların bir kısmını beğendi ve bir kısmını da az buldu. Mühezzibüddin bazı ilaveler yaptıktan sonra bu yıllık vergi üzerinde ve bütün noyanlar huzurunda anlaşmaya varıldı.¹⁹⁶ Arap kaynaklarının verdiği vergi miktarına göre, Selçuklular Moğollara yılda 360.000 dirhem gümüş para, 10.000 koyun, 1000 sığır, 1000 deve verdiklerini yazar. Fakat Osman Turan, Zehebi ve Sıbt'ın da Selçukluların Moğollara taahhüd eylediği aynı hediyeler yanında nakdi verginin günde 1000 dinar altın olduğunu kaydettiklerinden bahsetmektedir.¹⁹⁷

¹⁹⁵ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie II, s. 77

¹⁹⁶ *age.*, s. 78

¹⁹⁷ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 465

Kaynaklarda görülen rakam farklılıklarının bir sebebi de Baycu'nun Anadolu'ya yaptığı ikinci sefer esnasında bu haracı artırması ile alakasından ve birbirine karıştırmalarından ileri gelmiştir. Nitekim Hülagu Han, Selçuklu sultanları II.İzzeddin Keykavus ve IV.Rükneddin Kılıç Arslan arasında memleketi taksim edince Türkiye'nin ödemekte olduğu haraç yeniden kararlaştırılmıştı (1259). Kerimüdin Aksarayı'ye göre yılda yirmi tümen yani 200.000 dinar veya 2.000.000 dirhem para, 500 top kemha ve nah (Antalya) kumaşı, 3000 kıt'a diba (altun işlemeli), 500 at ve 500 katır idi.Bir müddet sonra Baycu ile sulh anlaşmasını yaparak Konya'ya dönen Mühezzibüddin Ali'nin gelişi bayram sevinci yarattı ve kendisi büyük bir tazim ve merasimle karşılandı.¹⁹⁸

Bu utanç verici vassallık antlaşması, Köseadağ bozgununu gerçek bir felakete dönüştürerek, Türkiye Selçuklu Devleti'nin gerileyiş ve çöküş sürecini hızlandırmıştır. Diğer taraftan bu bozgun, Selçuklu ordusunun savaşa girmeden utanç verici kaçıışı ve arkasından bir vassallık antlaşmasının yapılması, kısa sürede devletin sınırlarını aşan bir yankı buldu. Daha önce Türkiye Selçuklu Devletini metbu tanımış olan devletler, artık Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'i metbu hükümdar olarak tanımıyorlardı. Türkiye Selçuklu Devleti'nin vassallığından ayrılan devletlerin başında Kilikya Ermeni Krallığı ile Trabzon Rum İmparatorluğu ilk sıradaydı. Üstelik her iki vassal devlette Moğollardan korktukları için Köseadağ savaşı sırasında Selçuklu Devleti'ne karşı vassallık yükümlülüklerini yerine getirmemişlerdir. Bölgedeki vassal devletler arasında sadece Halep Emirliği Türkiye Selçuklu Devleti'ne bağlılığını sürdürmüştür.¹⁹⁹

Köseadağ mağlubiyeti siyasi çöküşün başlangıcıdır. II. Keyhüsrev'in ölümünden sonra üç oğlunun birden saltanata geçmesi²⁰⁰ ve devlet adamlarının toplanıp mevki ve ihtiras mücadelelerine girişmeleri Moğolların müdahalelerine, askeri işgallerine ve ağır vergilerle devleti ezmelerine fırsat verdi. Saltanat mücadeleleri Muineddin Süleyman'ın zaferiyle sona erdi (1261). Moğolları iyi idare eden ve onlara dayanan bu devlet adamı, bir sükun ve istikrar devri tesis etmiştir. Bununla beraber Anadolu Türkleri putperest Moğol tahakkümünü daima ağır bulmuş

¹⁹⁸ *age.*, s. 465-466

¹⁹⁹ Koca, "Köseadağ Bozgunu", s. 82

²⁰⁰ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 133

ve kurtulma yollarını aramıştır. Filhakika Moğolları ilk defa yenilgiye uğratan Memlûklü Sultanı Baybars, Anadolu'ya davet olunmuş; o da Kayseri'ye gelip Selçuklu usullerine göre Anadolu tahtına oturmuştur (1277).²⁰¹ Baybars'ın dönüşünden sonra Anadolu'ya gelen İlhanlı hükümdarı Abaka Han, bu olay ile ilgili olarak memlekette çok insan öldürdü ve Muineddin Pervane'yi de idam etti. Bu devlet adamından sonra Selçuklu hanedanı (1308'e kadar) mevcut oldu ise de Moğollar Selçuklu Devleti'ni fiilen yıktılar. Anadolu'yu umumi valilerle idare ederek askeri işgal altına aldılar.²⁰²

Moğolların Selçuklu ordusunu ve onunla birlikte iktidarsızlığı da memlekette yeni bir huzursuzluk ve asayişsizlik sebebi oldu. Moğol maliyecilerinin halkı vergilerle ezmesi ve ara sıra da Moğol valilerinin isyanları Anadolu'da içtimai sarsıntılara, ticari faaliyetlerin ve kervanların duraklamasına sebep oldu. Halbuki Köseadağ'dan Pervane'nin ölümüne kadar (1243-1277), siyasi buhranlara ve Moğolların müdahalelerine rağmen, Selçuklu Devleti ordusuyla, idaresiyle mevcut olduğu gibi iktisadi ve medeni yükselişte de mühim bir sarsıntı olmamıştı. Anadolu Türkleri'nin Keykubad devrini bir *saadet devri* olarak hatırlamaları ve bütün felaketlerin menşeiini *Baycu yılı* adıyla Köseadağ mağlubiyetine bağlamaları doğru olmakla birlikte umumi vasıflarıyla Selçuklu devri (1277'ye kadar) sürmüştü; bu tarihte başlayan fiili Moğol istila ve idaresi siyasi olduğu kadar iktisadi ve içtimai buhranlara da sebep olmuştur.²⁰³ Bu devrin sultanları olan III. Keyhüsrev, II. Mesud ve III. Keykubad iktidarsız ve Moğolların kuklası durumda idiler. Bu devirde saltanat iddiasında bulunan II. Keykavus'un oğlu Siyavuş Karamanlı ve diğeri Kılıç Arslan da Kastamonu Türkmenlerine dayanarak tahtı elde etmeye çalışsalar da Selçuklu-İlhanlı kuvvetlerine mağlup olmuşlardı.²⁰⁴

Moğol umumi valilerinden Timurtaş Noyan (1317-1327) zamanı, iyi idaresi ve adaletiyle huzur ve sükunu temsil etmekte ve bu sebeple de halk arasında *Mehdi* sıfatını kazanmış bulunmaktaydı. Onun da isyan ederek Mısır'a ilticası (1327) bu devre son vermiştir. Moğol hakimiyetindeki Selçuklu Devleti yıkılırken ve Orta

---

²⁰¹ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 564

²⁰² *age.*, s. 569

²⁰³ *age.*, s. 298

²⁰⁴ *age.*, s. 298

Anadolu İlhanlılar idaresinde ezilirken, uçlar ve dağlar tamamıyla Türkmenlerin eline geçmiş bulunuyordu.²⁰⁵

Görülüyor ki, Anadolu gibi kadim kavim, din ve kültürlerin yurdu olan bu ülkeyi Türk vatanı haline getiren Anadolu Selçuklu Devleti, Moğol hakimiyetinde 75 yıl gibi bir zaman kaldıktan sonra, tarih sahnesinden çekilmek mecburiyetinde bırakılmıştır. Bu Moğol hakimiyeti süresince, uçlarda bulunan Türkmen beyleri zaman zaman istiklal arayışı içine girmişler ve İlhanlılar'ın inkırazından sonra da istiklallerini ilan etmişlerdir.²⁰⁶

4. Köseadağ Yenilgisinin Sebepleri

Sultan II.Gıyaseddin Keyhüsrev'in saltanat dönemi Türkiye Selçuklu tarihi açısından olumsuz anlamda bir dönüm noktasıdır. Moğol istilasının başladığı bu dönem, Selçuklu tarihinin en büyük sultanlarından biri olan I. Alaeddin Keykubad'ın büyük mirasının düzensizce boşa harcandığı bir dönem olmuştur. Diğer taraftan özellikle Sadeddin Köpek tarafından kurulan komplolarla yetkin Selçuklu beylerinin ortadan kaldırıldığı bir dönemdir. Bununla birlikte idari kadroların liyakatsiz kişilerin eline geçtiği ve Selçuklu Devleti'ni Moğol boyunduruğu altına sokacak adımların atıldığı dönem olması açısından önemlidir.²⁰⁷

Köseadağ savaşında Türkiye Selçuklu ordusunun öncü birlikleri ağır bir bozguna uğramış, başta Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev olmak üzere Selçuklu komutanları ve asıl Selçuklu ordusu savaşa girmeden kaçma yolunu tutmuşlardır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Moğol istilasına karşı çıkmış olduğu sefer ve bu ordu ile yapmış olduğu savaşta gösterdiği ihmal ve zafiyetle kendi ordusuna kötü bir örnek ve rehber olmuştur. Savaştan önce yapılan savaş meclislerinin hepsi Sultan'ın iktidarsızlığı yüzünden politik çekişmelerle geçmiş ve her seferinde de bu meclisler bir karara varılmadan dağılmıştır. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev, Köseadağ seferi

---

²⁰⁵ *age.*, s. 660-665

²⁰⁶ Kemal Göde, *age.*, s. 7; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK Yayınları, Ankara 1969, s. 1-179'a bkz.

²⁰⁷ Mehmet Ersan, Mustafa Alican, *age.*, s. 161

ve savaşı sırasında ordusu ile bütünleşmiş ve onunla aynı fikir ve gayede birleşmiş bir komutan olamamıştır.²⁰⁸

Komutanlar arasındaki uyumsuzluk ve güvensizlik, ordunun birlikleri için de geçerliydi. Bunlar arasında da uyum, düzen ve disiplin yoktu.²⁰⁹ Sultan II.Keyhüsrev ile Selçuklu ordusunun asıl unsuru olan iktalı askerler arasında tam güvensizlik hüküm sürüyordu. Anonim Selçukname'ye göre iktalı askerler, merhum Sultan I.Alaeddin Keykubad'ın zehirlenmesinden Sultan II.Keyhüsrev'i birinci derecede sorumlu tutuyorlar ve kendisinden nefret ediyorlardı.²¹⁰ Selçuklu ordusunun maddi ve manevi yapısında görülen bu zafiyetler, Köseadağ savaşının sonucunu belirleyen başlıca etken olmuştur.²¹¹ Köseadağ'da Selçuklu ordusunu bozguna uğratan Moğollar, süratle Anadolu içlerine yayılmaya başlamışlardı.²¹²

Selçuklu öncü birliklerinin Moğol ordusu karşısında yenilgisi güç ve cesaret eksikliğinden çok, bilgi ve tecrübe eksikliğinden kaynaklanmıştır. Toplanan savaş meclislerinde ne Moğol ordusunun ne de Selçuklu ordusunun izleyebileceği strateji ve taktikler üzerinde durulmuştur.²¹³ Selçuklu öncü birliklerinin yenilgisi, Moğol ordusu için pek fazla bir üstünlük ve avantaj sağlamamıştır. Zira II.Keyhüsrev ve asıl Selçuklu ordusu henüz Baycu Noyan ile savaşa girmeden kaçma korkaklığı göstermesi, Selçuklu öncü birliklerinin yenilgisini büyük bir felakete dönüştürmüştür. Bu durum Anadolu'yu istilaya açık ve savunmasız bir ülke haline getirmiştir.²¹⁴

---

²⁰⁸ Koca, "Köseadağ Bozgunu", s. 68

²⁰⁹ Kaymaz, Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü'd-din Keyhüsrev ve Devri, s. 95

²¹⁰ Anonim Selçuk-name, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, çev. F. Nafiz Uzluk, Ankara 1952 s. 32

²¹¹ Koca, "Köseadağ Bozgunu", s. 69

²¹² Abdullah Kaya, "İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası", *EÜSBED*, C. VI, S. 2, 2013, s. 301

²¹³ Koca, "Köseadağ Bozgunu", s. 70

²¹⁴ *agm.*, s. 72

İKİNCİ BÖLÜM

A. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NDAN SONRA MOĞOLLARIN ANADOLU'YU İŞGALİ

1. Köseadağ Mağlubiyetinden Sonra Moğolların Anadolu'yu İşgal Faaliyetleri

Moğol ordusu Sivas'tan Kayseri'ye yürüdü. Bu şehir Sivas'ın aksine müdafaaya hazırlanmıştı. Şehir halkı, teşkilatlı Ahiler ve miktarı bilinmeyen askerler başlıca kuvveti teşkil ediyordu. Moğol ordusu gelince sur dışı mahalleri işgal edip yağmaladılar ve yaktılar; buldukları insanları da öldürdüler. 15 gün devamlı muhasara ve muharebe ile surlar ve burçlar üzerinde yarıklar açılmakla beraber şehir halkı ve askerler müdafaada kusur etmiyorlardı. Kayseri kahramanca dayanmış, Moğolların ümidi kırılmıştı.²¹⁵

Yağmadan elde ettikleri mala, eşyaya ve yiyeceğe sahip olan Moğol emirleri ve komutanlar dönmeyi ve Kayseri'nin işini ertesi yıla bırakmayı düşünmeye başladılar. Fakat o sırada şehrin içişbaşısı olan Ermeni dönmesi Hacuk oğlu Hüsam'ın ihaneti durumu değiştirdi. Geceleyin gizlice Baycu Noyan'la temas kuran Hüsam, ondan can güvencesi istedi. Bu ihanetten habersiz olan şehir halkı ise savunma ve direnmeye devam etti. Nihayet emirler bu durumu öğrenince şehrin subaşısı Fahreddin Ayaz, adamları ve malları ile birlikte Baycu'nun yanına gitti. Bu iltihaklar dolayısıyla Moğollar dönüşten vazgeçerek muhasarayı şiddetlendirdiler. Şehrin içine dolan Moğol askerleri kaleyi ele geçirdiler. Bütün askerlerin kollarını bağlayıp Meşhed ovasına götürdüler. Kaynakların ittifakına göre şehrin bütün servet ve hazineleri yağma edilmiş, yağma bittikten sonra da Kayserililer kılıçtan geçirilip şehit edildi. Yaptıkları yıkım ve katliamdan sonra şehrin bayındır yerlerini ve binalarını ateşe verdiler. Sıradan ve seçkin kimselerin saraylarını yerle bir ettiler.

---

²¹⁵ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 460

Şehir bir harabeye çevrildikten sonra da Meşhed'e götürülen esirler de kılıçtan geçirildi.²¹⁶

Azerbaycan'daki karargahlarına dönmek için hareket eden Baycu Noyan komutasındaki Moğol birlikleri Erzincan önüne geldi. Yağma ve tahrip edilen şehir halkından, hayatlarını bağışlama karşılığında çok miktarda para ve mal istedi. Erzincan halkı Baycu Noyan'ın bu isteğini reddederek savunmaya geçti. Bunun üzerine Moğol ordusu şehri kuşattı ve şehir kısa sürede düştü. Şehir halkı ağır bir katliama tabi tutulduktan sonra belde tamamen yağma ve tahrip edildi.²¹⁷

Kösedağ yenilgisi ve Moğol istilası süratle Anadolu'nun her tarafında yayılarak, halk arasında büyük korku ve panik yarattı. Başta Kayseri ve Malatya olmak üzere Orta ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunan çok miktarda sivil ve asker insanın beldelerini terk ederek Çukurova Ermeni Krallığına ve Suriye'ye göç etmesine sebep oldu. Fakat Ermeniler kendilerine sığınan Türklere düşmanca bir tavır sergileyerek tecavüz etmiş ve mallarını da yağmalamışlardır.²¹⁸

Kuzey Suriye'ye kalabalık bir göç hareketi de Malatya yöresinden olmuştur. Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Kösedağ'da yenilip kaçtığını duyan Malatya şehrinin subaşısı Reşideddin, şehirdeki diğer devlet görevlileriyle iş birliği yaparak Haleb'e gitmek üzere şehri terk etmiştir. Şehrin subaşısı Reşideddin'in kaçmasından sonra Malatya'nın ileri gelenleri kendilerini korumaları için şehrin metropolitine başvurular. Metropolit, Müslüman ve Hıristiyanlardan bir savunma birliği oluşturdu.²¹⁹ Daha sonra ise Sultan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in beylerbeyi olarak görevlendirdiği Mübarizeddin Çavlı gelerek şehirde gerekli düzenlemeleri yaptı.²²⁰

---

²¹⁶ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ie II, s. 73-74

²¹⁷ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 461

²¹⁸ *age.*, s. 461

²¹⁹ Abu'l-Farac, Abu'l-Farac Tarihi, C. II, Çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987, s. 543

²²⁰ Koca, "Kösedağ Bozgunu", s. 79

B. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN ANADOLU'YA TİCARİ ETKİLERİ

1. Köseadağ Savaşı Öncesinde Anadolu'da Ticari Hayat

Anadolu, Orta Çağ'da doğuyu batıya, kuzeyi güneye bağlayan milletlerarası ticaret yolları için bir köprü durumundaydı. Devlet adamları ticaretin gelişmesi için siyasi ve ticari alt yapıya yönelik tedbirler almışlardır. Tüccarlara büyük imtiyaz tanınmış ve ticareti rahat yapabilmeleri için kolaylıklar sağlanmıştır. Malları soyulan tüccarların zararları hazineden ödenmiştir ki bu, zamanına göre bir çeşit devlet sigortası demektir. Milletlerarası ticaret kervanlarının emniyeti ve istirahati için Selçuklu Devleti'nin kurduğu teşkilat iktisadi olduğu kadar içtimai ve medeni cepheleri ile de çok büyük önem arzeder.²²¹

Ekonomik politikanın yapımcısı Selçuklu devrinde devlet otoritesini elinde tutan Sultan'dır. I. Alaeddin Keykubad dönemi Selçuklu Devleti ticaret ve ekonomi alanında en parlak günlerini yaşamıştır.²²² Selçuklu ekonomisinin yapısına bakıldığında üç tip ekonomi olduğu görülür. Bunlar; ticaret, tarım ve imalat ekonomisidir. Ticaret ekonomisinde, modern ekonomi de olduğu gibi, alt yapı son derece önem taşır. Tıpkı zamanımızda olduğu gibi, devletin dış siyasetinde ekonomik politika başrolü oynuyordu. Bilhassa I. Alaeddin Keykubad, çoğu Selçuklu devleti tebaası olmayan tüccarların şikayetleri üzerine muhtelif yerlere ordular sevk etmiştir. O, bir yandan Anadolu'da ekonomik bütünlüğü sağlarken, bir yandan da Anadolu'yu dünya ekonomisine açıyordu. Uç Beylerbeyi Hüsameddin Çoban bir liman şehri olan Suğdak'ı fethetmesi ekonomik açıdan büyük bir adım olmuştur. Sultan I. İzzeddin Keykavus ile I. Alaeddin Keykubad'ın Venedikliler ile yaptığı ticari anlaşmalar, Selçuklu ticaretinin dünya ekonomisine açılmasına katkı sağlamıştır.²²³

Selçuklular'ın İran'la ticareti, Yassı Çemen meydan savaşında yenilen Harezmşah ordusundan geriye kalan birliklerin yol kesmeleri ve yağmaları yüzünden durmuştu. O zaman büyük bir şehir olan Ahlat ve çevresinin harap olduğunu gören

²²¹ Osman Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997, s. 360

²²² Yavuz Selim Burgu, Anadolu Selçukluları, Selenge Yayınları, İstanbul 2011, s. 217

²²³ Mehmet Altay Köymen, "Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası", *Belleten C. L.*, S. 198, Aralık 1986, s. 614-617

Sultan I.Alaeddin, burayı fethetti. Bir yandan yol keserek ticarete engel olan Harezmi birliklerini Selçuklu hizmetine alırken, bir yandan tarımın gelişmesi için tedbirler aldı.²²⁴

Türk devlet anlayışı ile Türk hükümdarlarının izledikleri ekonomik politikalar arasında sıkı bir bağ bulunmaktadır. Türk devlet anlayışına göre halkı din, dil, soy ve kültür farkı gözetmeksizin bütünüyle refaha ulaştırmak ve refah içinde yaşatmak, Türk hükümdarlarının başlıca amaçlarından. Bu Türk devlet anlayışı, İslami dönemde değişmemiş, aynen devam etmiştir. Tolunoğullarından (875-905) itibaren İslam dünyasında kurulmuş Türk devletlerinin hükümdarları, bu devlet anlayışını hükmettikleri topluluklara ayırım gözetmeksizin uygulamışlardır. Özellikle Büyük Selçuklu sultanları, Türk devlet anlayışının gereği olan ekonomik tedbirler aldılar ve uyguladılar. Mesela onlar İslam ülkelerine hakim olur olmaz gümrük ve alım satım vergilerini kaldırarak ticareti teşvik etmişler ve daha önce alınmakta olan miras vergisinden vazgeçerek halkı büyük bir yükten kurtarmışlardır.²²⁵

Selçuklu sultanları, Çin'den Mısır'a, Kafkaslardan Hint denizine kadar olan bütün İslam ülkelerini bir idare altında birleştirip, İslam dünyasında siyasi bütünlüğü kurmak suretiyle doğudan batıya, kuzeyden güneye akan dünya transit ticaretinin engelsiz işlenmesini sağladılar ve bu ticareti hızlandırdılar. Selçuklu sultanları diğer bir taraftan ekonominin alt yapısını oluşturan yolları devamlı kontrol altında tutarak, ticaret kervanlarının güvenlik içinde işlenmesini sağladılar. Kervanların soyguna uğraması halinde de, soyguncuların üzerine seferler düzenlediler. Ekonominin önemli bir kolu olan tarımı da ihmal etmeyen Selçuklu sultanları Irak, Horasan ve Harezmi'de açtırdıkları sulama kanalları sayesinde zirai üretime son derece katkı sağlamışlardır.²²⁶

Anadolu'nun Müslüman ve Hıristiyan kavimler arasında köprü vazifesi görerek dünya ticaret yollarına açılmasından sonra bu ülkenin iktisadi ve kültürel yükselişi ve zengin bir memleket haline gelmesi Selçuk fethinin neticelerinden biridir. Anadolu, bu fetih sayesinde İslam medeniyeti sınırları dahiline girdikten ve

---

²²⁴ *agm.*, s. 616

²²⁵ Salim Koca, "Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar", Genel Türk Tarihi, C. IV, s.486

²²⁶ O. Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk İslam Medeniyeti, İstanbul 1997, s. 342

bu ülke için ticari gelişmeyi önleyen engeller kalktıktan sonra, hızlı bir iktisadi ve medeni yükselme devrine açılmıştır. II.Kılıç Arslan'ın Bizanslılara karşı kazanmış olduğu zafer (1176), büyük bir dönüm noktası teşkil etmektedir. Selçuklu devletinin iç ve dış emniyeti kazanmasıyla dünya ticaret yolları Anadolu'da işlemeye başlamıştır.²²⁷

Selçuklu sultanlarının Karadeniz ve Akdeniz limanlarını fethi, buralara Türk tüccar ve sermayedarları naklederek ithalat ve ihracat müesseseleri kurmaları, Latinlerle yapmış oldukları ticari anlaşmalar ve çok düşük bir gümrük tarifesi uygulamaları, ticareti teşvik gayesine uygun idi. Diğer bir dikkat çekici husus ise karalarda eşkiyanın ve komşu hükümetlerin, denizler de ise korsanların tecavüzlerine uğrayan tüccarın zararlarının hazineden tedarik edilmesiydi. Bu bir nevi devlet sigortasının mevcudiyeti olup dünya ticaret tarihi bakımından büyük bir önem arzeder.

Milletlerarası ticaret kervanlarının emniyeti ve istirahati için Selçuklu devletinin kurduğu teşkilat iktisadi olduğu kadar içtimai ve medeni cepheleri ile de büyük bir önem arzeder. Devlet, kervan kabileleri başına Kervansalar adıyla bir idareci, Rahdar veya Tutgavul kumandasında bir muhafız kıtası tayin etmek suretiyle kervanları emniyet altında idare ediyordu.²²⁸ Bu mühim tedbirlerin yanı sıra Anadolu'nun ticaret yolları üzerinde dizilen kervansaraylar ziyaretçileri hayran bırakmakta, onların iç teşkilatı ve hizmetleri ise medeniyet tarihi açısından da hayranlık veren bir hususiyet gösterir. Her türlü ihtiyaç düşünülerek inşa edilen bu yapılarda yolcular hayvanlarıyla birlikte kalmak, yemek yemek imkanlarına sahip bulunuyor, hastalar tedavi ediliyor ve hatta fakir yolculara ayakkabı dahi veriliyordu. Bununla birlikte büyük kervansaraylarda hastane, mescit, doktor ve ilaç bulundurulması da bu yapıların medeni ve içtimai teşkilatını anlamak bakımından önemlidir.²²⁹

---

²²⁷ *age.*, s. 356

²²⁸ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s. 356

²²⁹ Geniş bilgi için bk. Osman Turan, "Selçuk Kervansarayları", *Belleten*, C. X, S. 39, TTK Yayınları, Ankara 1946, s. 471-496

Sultanlar ve vezirler tarafından yaptırılan kervansaraylarda hiçbir ayırım yapılmaksızın herkese eşit davranılacağı vakfiye şartlarında belirtilmiştir.²³⁰ Yüksek medeniyet eserleri kervanların emniyeti çok önemli bir husustu. Büyük kervansaraylar kale gibi büyük müstahkem duvarları, burcları ve demir kapıları ile kervanlara aynı zamanda emin bir sığınak vazifesi görüyorlardı. Milletlerarası ticaretin bu inkişafı, Selçuk Türkiye'sini çok yüksek bir iktisadi seviyeye ulaştırdı. Bu inkişaf ile Anadolu şehirleri çok büyümüş; Konya, Sivas, Kayseri gibi birinci sınıf merkezler çok genişlemiş, Antalya, Sinop, Erzurum, Malatya, Diyarbakir. Mardin ve Ahlat şehirleri de onları takip etmiştir. Büyük şehirlerde Latinlere, Yahudilere, İranlılara, Araplara ve yabancı Türklere ait koloniler ve onlara mahsus hanlar ve mahalleler vardı. Latinlerin Konya, Sivas ve sahil şehirlerinde bulunan konsoloslukları da bu kolonilerin işlerine ve davalarına bakardı. Bu iktisadi ve medeni yükseliş sayesinde Anadolu'nun her tarafı, şehirler ve yollar pek çok camii, medrese, hastane, kervansaray, imaret ve zaviyelerle dolmuştu.²³¹

Anadolu'nun zenginliği; ticaretin genişliği, gümrüklerin azlığı, istihsalin bolluğu, otlak ve hayvanların çokluğu ve memleketin denizlerle çevrili bulunmasıyla izah ediliyordu. Anadolu'dan İran, Suriye ve Irak'a hayvan ihraç ediliyor, meşhur atlar yüklü bir miktarda satılıyordu. Memlekette bol miktarda buğday, pirinç pamuk ziraatı yapılıyor; Sivas, Kastamonu, Diyarbakir, Bayburt ve Kütahya gibi yerlerde zengin maden yatakları bulunuyordu.²³²

Türkiye'de sınai üretim ve ihracat da çok ileri bir derecede idi. Aksaray, Erzurum ve Uşak'a nisbet edilen nefis halılar yalnız Avrupa'ya değil İslam ülkelerine de sevk ediliyordu. Anadolu'da üretilen pamuk, yün ve ipekten çeşitli kumaşlar yapılıyordu. Antalya kemhaları, Erzincan Buharinleri, Mardin ve Muş pamukluları, Karaman'ın renkli kumaşları, Denizli'nin altın işlemeli bezleri, Ankara ve Sivas'ın yünlü kumaşları, Diyarbakir ve Kastamonu'nun sahtiyanları²³³ çok meşhur olup Avrupa'ya ve Doğu beldelerine ihraç ediliyordu.²³⁴

²³⁰ Osman Turan, "Celaleddin Karatay, Vakıfları Ve Vakfiyeleri", *Belleten*, C. XII, S. 45, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 50-71

²³¹ O. Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 1997, s. 361

²³² *age.*, s. 363

²³³ "Boyanmış ve cilalanmış deri" bk. TDK Sözlüğü

²³⁴ O. Turan, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, İstanbul 2015, s. 360

Milletlerarası ticaret ve mübadelenin genişlemesi Anadolu'da bir takım milletlerarası pazarların teşekkülüne sebep oldu. Kayseri-Elbistan arasında, Anadolu ile Suriye ve Irak kervanlarının işlediği büyük bir kervan yolu üzerinde kurulan *Yabanlu bazarı* bunlardan birisiydi.²³⁵

Türkiye Selçuklu Devleti'nde gelişmiş olan ticari faaliyetlerin temel sebepleri doğuda ve batıda genel şartların Anadolu lehine gelişmesi, diğeri ise hiç şüphesiz devletin takip ettiği çok önemli iktisadi ve ticari siyasettir. II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. İzzeddin Keykavus gibi devrin ileri görüşlü sultanları iktisadi ve ticari faaliyetleri arttırmak için birçok tedbirlere başvurmuşlardır.²³⁶

II. Kılıç Arslan Türkiye'de siyasi birliği ve emniyeti kurarak doğu batı istikametinde gelişen ve Anadolu'da birleşmeye başlayan büyük ticaret yolunun canlanmasına ve bununla birlikte iktisadi ve kültürel kalkınmaya zemin hazırlamıştır. İlk Selçuklu kervansarayını kuran II.Kılıç Arslan bunun yanında pazarlar da açarak ticaretin canlanması için faaliyetlerde bulunmuştur.²³⁷ II. Kılıç Arslan'ın ülkesi uzun zamandan beri savaflara ve istilalara sahne olmuş, birçok yerler yıkılmış ve zirai üretim azalmıştı. Anadolu da bulunan Türkmenler ise göçebe veya yarı göçebe bir hayat sürmekteydi. Bu sebeple II.Kılıç Arslan muntazam bir iktisadi yapı oluşturmak ve ticareti canlandırmak için göçebeleri yerleşik hayata geçirmişti. Daha önce Selçuklularda sadece bakır sikkeler bastırılırken, bu zamandan itibaren altın, gümüş ve bakır madenleriyle sikkeler bastırılmaya başlamıştı.²³⁸

Ticari hayatın devamı için I.Gıyaseddin Keyhüsrev ve abisi Rükneddin Süleyman Şah büyük çaba göstermişti. Ticaretin gelişmesini sağlamak I.Gıyaseddin Keyhüsrev'in en önemli siyaseti idi. Seferlerine ticaret gayesiyle yön veren I.Keyhüsrev, batıya ve Karadeniz kıyılarına seferler yapmıştı (1196). Antalya'nın fethi de bu gaye ile yapılan bir seferdi. Antalya fethedildikten sonra ticaretin gelişmesi için tedbirler alınmış, bir kısım vergiler kaldırılmış, zarar gören tüccarların uğradığı zararlar devlet tarafından karşılanmıştı. Bu hadise tüccarlar tarafından

²³⁵ Koca, "Ekonomik Politikalar", s. 490; O. Turan, Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti, s. 367

²³⁶ O. Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 473

²³⁷ Anonim Selçuk-name, Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III, s. 25

²³⁸ Mehmet Suat Bal, Türkiye Selçukluları'nda Ticari Hayat, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Master Tezi, Ankara 1988, s. 12

büyük sevinçle karşılanmış ve tüccarlar gittikleri yerlerde bu hadiseyi anlatarak Selçuklu devletinin faaliyetini duyurmuşlardı.²³⁹Antalya'nın alınmasından sonra deniz ticareti geliştirilmiştir. Konya'dan batıya giden yollar üzerine ribat ve kervansaraylar yapılmıştı.²⁴⁰

Selçuklu sultanı I.İzzeddin Keykavus seferlerine babasının siyasetine uygun olarak, ticari hedeflere göre yön verdi. Ayrıca ikili anlaşmalarla ticari münasebetleri geliştirdi.²⁴¹Antalya limanıyla Anadolu'nun Akdeniz'le ticaretini ve emniyetini sağlamış ve Sinop'u hakimiyeti altına almıştı (1214). Sinop ve Antalya'nın fethini gerçekleştiren Keykavus, Selçuklu ekonomisine büyük katkı sağlamıştı. I. Keykavus, I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in Venedikliler ile yapmış olduğu ticaret anlaşmasını ikinci bir fermanla teyit etmişti.

I.Alaeddin Keykubad dönemine gelinceye kadar Sinop ve Antalya limanları alınarak Türkiye'nin dünyaya açılan iki önemli ithalat ve ihracat limanı Türkiye Selçuklularına hizmet etmeye başlamıştı. I.Keykubad tahta geçtikten sonra ilk olarak Alaiye seferine çıkmıştır. Fethedilen şehir (1221) tekrardan inşa edilerek kışlık merkez haline getirilmişti. İçte otoritesini sağlayan I.Keykubad, iktisadi siyaset takip ederek Ermeni krallığına karşı sefer düzenlemişti. Moğolların işgal ettiği Suğdak şehri I.Alaeddin Keykubat tarafından itaat altına alındı. Suğdak'ın alınması I.Keykubad döneminde Selçuklu devletinin kuvvetini ve donanmasını kısa zamanda ne kadar büyük gelişme gösterdiğini ortaya koyması açısından önemlidir.²⁴²

Diğer taraftan I.Keykubad, tahta çıkar çıkmaz Venedikliler ile yaptığı anlaşma o dönemde Batılılarla ticaretin ne kadar canlı olduğunu ve I.Keykubad'ın ticarete verdiği önemi gösterir. Anlaşmanın ticari hükümlerine bakıldığında Venedikli tüccarlara ticaret serbestliği sağlanırken gümrük vergisi olarak da %2'den fazla gümrük alınmayacağı belirlenmiştir. I.Keykubad döneminde Kıbrıs ile yapılan anlaşmalarda ticaretin devamlılığı için büyük önem arz eder. Yapılan uluslararası ticari anlaşmalar Selçuklu ticaretinin gelişmesinde büyük rol oynamıştı.²⁴³

²³⁹ İbn Bibi, El Evamirü'l-Ala'ıye I, s. 115-121

²⁴⁰ Mehmet Suat Bal, *agt.*, s. 13

²⁴¹ Salim Koca, Sultan I. İzzeddin Keykavus, TTK Yayınları, Ankara 1997, s. 93; Osman Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, TTK Yayınlar, Ankara 1988, s. 109-116

²⁴² O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 380

²⁴³ *age.*, s. 416

I.Alaeddin Keykubad'ın ölümünden sonra yerine geçen oğlu II.Gıyaseddin Keyhüsrev dönemi, Selçuklular'ın gerilemeye başladığı bir dönem olmuştur. Bu yeteneksiz Sultan, devleti sahipsiz bırakarak Babai isyanına ve bu isyanın beraberinde getirdiği Moğol istilasına sebep olmuştur. II. Gıyaseddin Keyhüsrev ve halefleri döneminde devlet adamlarının ihtirasları, Moğolların askeri ve mali baskıları, iç savaşlar, Moğollara karşı isyanlar nizam ve asayiş bozmuştur. Fakat Moğollar döneminde Anadolu'da inşa olunan büyük mimari abideler, camiler, medreseler, hastaneler ve özellikle kervansaraylar memleketin iktisadi gelişiminin devam ettiğini gösterir.²⁴⁴

Türkiye Selçukluları I.Alaeddin Keykubad döneminde Moğollara tabi olarak haraç vermeyi kabul etmişlerdi. Düzenli olarak metbuluğu kabul etmeleri ve haraç güzar olmaları Köseadağ savaşından (1243) sonra yapılan antlaşmanın sonucudur. Devlet içinde eskiden beri mevcut olan ancak Moğol tabiiyetine girdikten sonra şiddetlenen emirler arası mücadeleler ve taht kavgaları ülkeyi iktisadi ve siyasi yönden zaafa uğratmıştır. Artık Selçuklularda ekonomik bunalımın had safhaya ulaştığı görülmektedir (1252). 3 kardeş saltanatı, Moğollara gönderilen hediye ve vergiler, devlet adamlarının zevk ve eğlenceye düşkünlüğü bu bunalımın başlıca sebepleri olmuştur. Pervane, yönetimi ele aldıktan sonra uyguladığı iki yüzlü siyaset sonucu öldürülmüş ve onun ölümünden sonra Selçuklu iktisadi sistemi çökmüştür.²⁴⁵

Anadolu'da ticari ilişkiler Moğollardan geldikten sonra bir miktar gerilemiş fakat durmamıştır. Devlet geçirmekte olduğu sarsıntılara rağmen I.Alaeddin Keykubad döneminde ulaştığı yüksek seviyeyi hemen kaybetmemiştir. Moğollar Çin'den Anadolu'ya kadar uzanan İpek Yolu'nun kontrolünü elinde tutması, yol güzergahındaki ticari faaliyetleri yeniden canlandırmış, bunun olumlu etkileri de Selçuklu ülkesinde hissedilmiştir. Bu dönemde özellikle Latinler tarafından kullanılan, Ayas'dan başlayıp Anadolu içinden Tebriz'e kadar uzanan ticaret yolu büyük önem kazanmıştır.²⁴⁶

---

²⁴⁴ *age.*, s. 476

²⁴⁵ Mehmet Suat Bal, *agt.*, s. 34

²⁴⁶ *agt.*, s. 35

2. Ahiler ve Ticaretteki Rollerini

Ahi, kelime olarak Arapça “*erkek kardeşim*” anlamına gelmektedir.²⁴⁷ Diğer taraftan Ahi; sanat sahibi olan gençlerle diğerlerinin kendi aralarında bir topluluk meydana getirip içlerinden seçtikleri bir kimseye denilmektedir.²⁴⁸ Bu topluluğu da Fütüvve-geçlik adı verilmektedir. Önder olan kimse bir tekke yaptırarak burayı gerekli eşyalarla donatır. Onun arkadaşları gündüzleri geçimlerini sağlayacak kazancı elde etmek üzere çalışırlar ve o gün kazandıkları parayı getirip öndere verirler.²⁴⁹ Bu para ile tekkenin ihtiyaçları karşılanır. Türkiye Selçukluları döneminde Ahi teşkilatının ilk olarak Orta Anadolu’da 13. yüzyılın başlarında ortaya çıktığı görülmektedir. Özellikle I. Alaeddin Keykubad zamanında bütün Anadolu’ya yayılmış ve devletin yapısı içinde yer almıştır.²⁵⁰

Anadolu’da ticaretle uğraşanların ve sair esnafın Ahilik teşkilatı altında birleştikleri görülüyor. Ahiliğin temelleri Abbasi Halifesi Nasır Li Dinillah’ın tesis ettiği fütüvvet teşkilatına dayanmaktadır. Fütüvvet geniş manasıyla esnaf teşkilatına verilen umumi isim, Ahi ise o teşkilat mensuplarının veya onlar tarafından seçilen başkanın ünvanı olmuştur. Ahilerin buldukları toplumda siyasi, askeri, ahlaki, eğitici, arabuluculuk ve sosyal güvenlik fonksiyonları vardı. Selçuklular devrinde ve sonrasında faal olan ahiler üretimi ellerinde tutuyorlardı. Türk iktisatçısı, sanat ustası Nasırüddin Ahi Evren, ahlak, konukseverlik, yardımseverlik ve sanatın uyumlu bir birleşimi olan ahiliği örgütleyerek o denli saygın bir duruma getirmişti ki, 12. yüzyılın ikinci yarısından 14. yüzyıla kadar Türkiye’de devlet adamlarının, kadıların, müderrislerin çeşitli tarikat şeyhlerinin, büyük tüccarların Ahi birliklerine dahil oldukları bilinmektedir.²⁵¹

Ahiliğe bir meslek, sanat ya da ticaretle ilgisi olmayanlar katılamazdı. Ahi örgütünde sanatlar iş yerinde yamak, çırak, kalfa, usta hiyerarşisi ile mesleğin

²⁴⁷ Abdullah Kaya, “Anadolu’nun Türk Ve İslam Yurdu Haline Gelişinde Ahilerin Rolü Ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VII, S. 29, 2014, s. 548

²⁴⁸ İsmet Parmaksızoğlu, İbn Battuta Seyahatnamesinden Seçmeler, İstanbul 1971, s. 7

²⁴⁹ İbn Battuta, İbn Battuta Seyahatnamesi, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004, s. 404

²⁵⁰ Mikail Bayram, “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam Ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2001, s.2

²⁵¹ Kaya, “Ahilerin Rolü Ve Önemi”, s. 548-561; Altan Çetin, “XIII-XV Yüzyıllarda Yakın Doğu’nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar”, *Türkler*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 448

incelikleri öğretilirken, diğer zamanlarda ahlak eğitimi, silah talimleri ve ata binme eğitimi yaptırılırdı. Ahiler aslen hiçbir siyasi gücü olmayan, fakat iktidar boşluğu meydana geldiği zaman karışıklıklar çıkan yerlerde ön sırayı alan, düzenli ordunun eksiklerini tamamlayabilme özelliğine sahip bir teşkilatlanma idi. Buna örnek olarak Ahilerin siyasi faaliyetlerdeki en etkin rolleri, Moğolların Türkiye Selçukluları üzerinde hakimiyet kurdukları dönemde görülür. Moğollara karşı daima Selçuklu iktidarının yanında yer almışlardır.²⁵² Ahilerin, Anadolu'daki göçebe unsurların yerleşik hayata geçmelerinde de rol oynadıkları görülmektedir. Göçebe hayatı terk edip şehre inen her gence sahip çıkan Ahiler, onlara bir meslek öğretip işini kurmasına yardım etmişlerdir.²⁵³

Türkiye bu devirde Ahi teşkilatlarına bağlı tüccarlar kadar yabancı tüccarların da uğrak mekanı olmuştu. Ticaretin ve tüccarların çıkarları itana ile müdafaa ediliyordu. Tüccarın soyguna uğraması veya gasp edilmesi durumunda Sultan soyguncuyu cezalandırırdı. Tüccardan çalınan onun yitirdiği her şey devlet tarafından karşılanmaktaydı.²⁵⁴

3. Kösedag Yenilgisinin Anadolu Ticaretine Olumlu ve Olumsuz Etkileri

Coğrafi konumu itibariyle eski çağlardan bu yana Asya ile Avrupa arasında bir köprü vazifesi gören Anadolu, bu özelliği ile Doğu-Batı ticaretinde çok önemli bir rol üstlenmiştir. Bununla beraber Selçuklu Türkleri'nin 11. yüzyıldan itibaren kısa sürede bu kadim topraklara yerleşmesi ile kurulan siyasi istikrar, Ortaçağ Anadolu'sunun ticari sahadaki ününü daha da arttırmıştır.²⁵⁵ Yıllarca İslam-Hıristiyan aleminin çarpışma sahası olan Anadolu'da, harplerin verdiği tahribat ve buna benzer sebepler, iktisadi inkişafa uzun süre engel teşkil etmişti. Ancak Selçuklu fetihleri ile güneydeki İslam memleketleri ve kuzeydeki ülkeler arasında cereyan

²⁵² Salim Koca, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, Berikan Yayınevi, Ankara 2011, s.445

²⁵³ *age.*, s.447

²⁵⁴ Vladimir Gordlevski, Anadolu Selçuklu Devleti, Çev. Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988, s. 215

²⁵⁵ İsmail Çiftçioğlu, "Türkiye Selçuklu Devleti İktisat Tarihine Genel Bir Bakış", *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. I, 1998, s. 137

eden ticari münasebetler için engeller ortadan kalkarak Anadolu yolu büyük bir ehemmiyet kazandı.²⁵⁶

Anadolu'nun konumunu gayet iyi bilen Selçuklu Sultanları II. Kılıç Arslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve I. Alaeddin Keykubad, iktisadi ve ticari faaliyetleri artırmak için çeşitli vasıtalarla ve bir çok teşvik edici tedbirlere başvurmuşlardır. I. Gıyaseddin Keyhüsrev'den sonra yerine geçen oğlu I. İzzeddin Keykavus babasının izlemiş olduğu politikaları devam ettirerek önemli bir liman şehri olan Sinop'u fethetti. Selçuklu hakimiyetine karşı baş kaldıran Antalya Rumları üzerine sefer düzenleyen Sultan Keykavus, burayı da ele geçirdi. Daha sonra Selçuklu tahtına geçen I. Alaeddin Keykubad denize ulaşma siyasetini devam ettirerek Alaiyye ve daha sonra da Suğdak'ı fethetti.²⁵⁷

Selçuklular'ın iktisadi alanda meydana getirdikleri bu önemli gelişmeler ne yazık ki, Moğollar'ın Anadolu'yu istila etmeleriyle eski canlılığını kaybetmişti. Selçuklu Sultanlarını kendi emirleri doğrultusunda yönlendiren Moğollar, Anadolu halkını yıllarca ağır vergilere altına ezmişlerdir. Bunun sonucu olarak da Anadolu'daki siyasi, iktisadi ve kültürel istikrarın ortadan kalkmasına neden olmuşlardır.²⁵⁸ 13. asır ortalarındaki Türkiye'nin askeri, dini, idari ve iktisadi teşkilatının, 12. asırdaki bütün hususiyet ve asaletlerini muhafaza etmiş oldukları düşünülemez.²⁵⁹

Türkiye Selçuklu hükümeti, Malazgirt Meydan Savaşı'nı izleyen yıllarda, Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun uç beyliği durumundaydı. Bu haliyle devlet fetihçi bir karakter taşımakta ve dayandığı ana siyasi müessese de askeri iktalardan oluşuyordu. Yani Anadolu'nun temel siyasi kuvvetini, fetholunmuş toprakların Türkmen asıllı askerlere maaş olarak bağlanmasından meydana gelen ordu teşkil ediyordu. *Sipah* denen bu askerler, hasılatı kendilerine bağlanan köylerde oturmakta ve gerektiğinde, devletin daveti üzerine hemen toplanarak sultanın emrine uymaktaydılar. Köseadağ Savaşı sırasındaki Türk ordusu, büyük bir çoğunlukla Divan ve emirlerin masraflarıyla beslenen ücretli askerlerden oluşuyordu. 13. asrın

²⁵⁶ O. Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 472

²⁵⁷ Çiftçioğlu, *agm.*, s. 138

²⁵⁸ Geniş bilgi için bkz. Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", *Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası*, C. I, İstanbul 1931, s. 1-18

²⁵⁹ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi Ve İçtimai Tarihi, YKY, İstanbul 2017, s. 36

sonlarına doğru iktâ askerî o kadar ehemmiyetini kaybetmişti ki Moğollarla olan mücadelelerde veya başka karışıklıklarda olsun sipah ve iktâ askerlerine rastlanmamaktadır.²⁶⁰

IV. Rükneddin Kılıçarslan tarafından, Moğol yardımıyla II. İzzeddin Keykavus'un tahttan indirilmesinden (1261) sonraki devir, Türkiye'de artık her türlü huzurun sona erdiğini göstermekteydi. Selçuklu hükümeti, Moğollara taahhüt ettiği vergileri veremeyince, Divan azasının, kendi maaşlarını azaltmak suretiyle, mali darlık giderilmeye çalışılmıştır. Bununla birlikte ortak saltanat süren II. İzzeddin Keykavus ve IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın Moğolların Irak seferine katıldıklarında İlhanlı hazinesinden borç para almaları kazançlı bir iktisadi düzeni ifade etmez. Selçuklu Sultanlığı tamamıyla Moğol boyunduruğu altına düştükten sonra, memleketin harap olmaya başladığı ve iktisadi bir çöküntüye doğru gittiğini kabul etmek gerekir.²⁶¹

Mali işlemlerde ana ölçü olarak kullanılan dirhem'in ağırlığının sabit tutulması, ekonomik düzenin sabit tutulması ve yürütülmesi bakımından önemlidir. Bu sikkenin alışılan ölçüsü (1252'ye kadar) 0,97 ile 0,90 (3,1-2,89 grama yakın) arasında muhafaza ediliyordu. Fakat Moğolların himaye ettikleri IV. Rükneddin Kılıçarslan'ın nüfuzunda bulunan Sivas Darphanesi (1253'ten 1256'ya kadar) kestiği dirhemlerin ağırlıklarını ortalama 0,85'e düşürdü. Sivas dirhemlerinin gümüş miktarında yapılan bu kısıntı memlekette mali bir darlık olduğunu ifade eder. Fakat II. İzzeddin Keykavus hükmünü her tarafa yaydıktan sonra dirhemi eski ölçüsüne çıkardı (1257).²⁶²

13. asrın sonlarına doğru Moğol baskısı ve zulmüne bağlı olarak memlekette baştan başa karışıklık hakim olmuştu. Buna rağmen dirhem'in ölçüsü (1296'ya kadar) normal halinde devam ettirilmişti. Fakat III. Alaeddin Keykubad, II. Gıyaseddin Mesud'un yerine, ikinci defa tahta geçtikten sonra kesilen dirhemlerin ağırlıkları 0,80 dirhemden 0,70 dirheme düşürülmüştü. Bu tarihten sonra eski ölçüye dönme imkanı elde edilememiş, bu son ölçüde veya daha aşağısında para kesilmekte devam

---

²⁶⁰ *age.*, s. 38

²⁶¹ *age.*, s. 40

²⁶² *age.*, s. 41

olundu. Bu durum Selçukluların yıkılışı ve beyliklerin kuruluşu sırasında Anadolu'nun büyük bir mali darlık içinde bulunduğunu göstermektedir.²⁶³

Selçukluların son yarım asrında Anadolu'nun iktisadi yönden gerilemesine zirai işletme düzenin bozulması da çok tesir etmiştir. Moğollara karşı başlayan çarpışmalar nedeniyle tarlaların ekilememesi veya ekinlerin göçebeler yahut mücadele grupları tarafından hasara uğratılması bunun başlıca sebebi olmuştur. Ayrıca sık sık gelen kuraklık ve çekirge afeti memlekette çok ağır bir açlık ve sefalet yaratıyordu.²⁶⁴

Bu son yarım asırlık Selçuklu devri, dış ticaret bakımından da iyi olmamıştır. Memleketin en çok ticaret yaptığı iki devlet, Mısır ile Bizans çöküş halindedi. Şam'dan Sivas yaylalarına kadar uzanan geniş bir sahaya canlılık veren Türkmenlerin mahsullerine en iyi alıcı olan Arap memleketlerinin içine düştüğü para darlığı, bu göçbeleri ve dolayısıyla Anadolu'yu da etkilemiştir.²⁶⁵

Moğol korumacılığı altında Anadolu'nun siyasi ve kurumsal tarihi bir kargaşa ve yıkımı gösterir. Ancak bazı ayrıntıları da değerlendirmek gerekirse, örneğin aynı dönemde özellikle 14. yüzyıldan önce ticari ve kültürel alanda yoğun bir etkinlik de gözlenmekteydi. Genel anlamda Moğol istilasına uğramış ülkelerin çoğunda kısa yahut uzun vadede tarımın aleyhine ilerlediği yadsınamaz. Yeni gelenlerin Orta Asya'da alışkın olmadıkları tarımsal çalışmalara ve ekili alanlara, ilk gelen Türkmenlere göre daha az saygılı davrandıkları görülmekteydi. Ayrıca köylüleri taciz ediyorlar, onlarda buna bağlı olarak mücadeleden vazgeçip topraklarını terk ediyorlardı.²⁶⁶

Dominiken misyoneri Guillaume de Rubrouck, şap yataklarının Cenevizli Nicolo de San Siro ile, Kıbrıs'tan gelen Venedikli Bonaficio de Molinis'in elinde olduğunu ve bir tekel kurmak için birleştiğini yazmaktadır (1255).²⁶⁷ Şap üretimi

---

²⁶³ *age.*, s. 41

²⁶⁴ *age.*, s. 42

²⁶⁵ *age.*, s. 43

²⁶⁶ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 313

²⁶⁷ Wilhelm von Rubruk, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, Ayışığı Yayınları, İstanbul 2012, s. 140

batılı tüccarların taleplerine ve çıkarlarına bağlıydı ve işletilmesi de çok az özerk bir şekilde Batılılara bırakılmıştı.²⁶⁸

Ticaretin çok canlı olduğuna kuşku yoktur. Ancak bu ticaretin büyük bölümü yabancı tüccarların elindedir. Bu bağlamda Moğol döneminde ticaretin gelişme gösterdiği düşüncesine katılmamak gerekir. Moğol döneminden önce aktif bir ticaretin olduğunu biliyoruz. Moğol İmparatorluğu'nun kurulması ve Anadolu'ya kendi ekonomik sistemini sokması ve Konya'nın politik güçsüzlüğü ülkenin batı bölümünün ekonomideki rolünü yok etmemiş ama doğu bölümünün yararına azaltmıştı. Moğollar ile Suriye-Mısır Memlükleri arasındaki ilişkilerin kopması büyük zararlar vermiş, Antalya ve Alaiye gibi limanlardan yapılan ticaretin, bu limanlar İtalyanların elindeyken Kıbrıs adası yoluyla yapılan ticarete göre geçici olarak azalmasına neden olmuştu. (1243'ten önce) Anadolu'daki ticaretin çapı, Yakındoğu ülkelerinin Avrupa ülkeleriyle ticaretine göre daha küçüktü. Bu tarihten sonra ve Moğol egemenliği döneminde yeni ticaret yolu yalnızca ülkenin doğu bölümünden transit geçiyordu. Köseadağ mağlubiyetinden önce Anadolu ticaret yapılacak bir yer iken artık mal satıp kar sağlamayı düşünmedikleri bir transit yoluydu.²⁶⁹

Öncekine göre rolü küçülmüşse olsa, Sivas yine önemini koruyordu. Tebriz'e gitmek için Kırım'daki Kefe'den yola çıkıp Samsun, Fatsa veya Sinop'a gelen tüccarlar ile Tebriz'den yola çıkıp Konstantinopolis'e gitmek isteyen tüccarların buluşma yeri idi. Daha sonra devam edip etmediği bilinmemekle beraber Cenova kent devleti Sivas'ta daimi bir temsilcilik tesis etmişti (1300).²⁷⁰

Köseadağ yenilgisinden önce Anadolu'da kervansarayların inşa edildiğini biliyoruz.²⁷¹ Ancak Moğol döneminde bunlara yenileri eklenmiştir. Kervansarayların bazıları karışıklık dönemlerinde bazı asillere veya haydutlara kale olarak da hizmet etmişti. Köseadağ felaketinin hemen ertesi günlerinde Güneybatı veya Batı Anadolu'da birçok han bitirilmiş veya inşa edilmişti.²⁷²

---

²⁶⁸ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s. 314

²⁶⁹ *age.*, s. 316

²⁷⁰ *age.*, s. 317

²⁷¹ O. Turan, "Selçuk Kervansarayları", s. 471-496

²⁷² Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s. 318

Moğolların Anadolu'ya gelmesinden sonra da bir müddet mali ve iktisadi düzen aynı şekli ile devam etmiştir. Fakat İlhanlı Devleti'nin kurulmasından sonra bu özerklik kaldırılmıştı.²⁷³ Anadolu'nun Moğol hakimiyetine girmesi, bir süre sonra ülke parasının İlhanlılarınkine ayarlanmasına yol açtı. İlhanlıların dinar adı verilen paralarının dayandığı sistem gümüş esasına dayanıyordu. Fakat klasik Müslüman sisteminden ve komşu devletlerde yürürlükte olan sistemlerden farklı bir değer oranına sahipti. Moğolların Anadolu'da sikke basmaya başlaması, hükümete el koymalarıyla aynı zamana rastlar.²⁷⁴

Anadolu'da Moğol hakimiyeti, gerek toprağın kullanımında gerek vergilendirmesinde derin değişikliklere yol açmıştır. Bu değişim nedeni ise, bir taraftan Anadolu'daki yönetimin iç koşulları diğer taraftan da İlhanlı devletindeki İran-Moğol yöntemlerinin Anadolu'ya uygulanması çabasıdır. İran-Moğol yöntemleri, önceleri sınırlı olarak Anadolu'daki Moğol yöneticiler eliyle getirilmiş olabilir. Daha sonraları ülkenin yönetimindeki düzensizliğe çare olmak amacıyla ve İlhanlı İmparatorluğu'nun bütün bölümlerindeki kurumların aynı olması eğiliminin ağır basmasıyla, daha sistemli olarak uygulanmıştır.²⁷⁵

Moğolların gelirleri mukataadan elde ediliyordu. Bu terim belirli yörelerin ve doğal kaynakların gelirlerinin bir bedel karşılığı şahıslara devredilmesi anlamına geliyordu. Bunun yanında *baliş*, *incü* ve *delai* denilen gelir kaynakları da vardı. *Baliş* İlhanlı devletinde özellikle ilk dönemlerinde genel bir vergi veya bağ gibi anlaşılmaktaydı, ancak gerçek niteliği tam olarak saptanmamıştır. *İncü* topraklar ise, İlhanlı devletinin malı olan topraklar demektir. Anadolu'da da elde edilen *incülerin* geliri İlhanlı hazinesine gidiyordu. *Delai* sözcüğüne ise çok rastlamamakla birlikte Moğol temsilcilerinin idare ettiği Selçuklu devletine ait topraklar anlamına geldiği söylenmektedir.²⁷⁶ Gayrimüslim çiftçilerin esas vergisi gibi algılanması gereken cizye, eskiden olduğu gibi Moğolların yönetiminde de Anadolu'dan alınan ana vergiydi.²⁷⁷

²⁷³ Metin Kopar, "Moğol İstilasası Sonrası Anadolu Selçuklu Devleti'nde Paranın Seyri", *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 174, Haziran 2008, s. 127

²⁷⁴ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu, s. 319

²⁷⁵ *age.*, s. 321

²⁷⁶ *age.*, s. 325

²⁷⁷ *age.*, s. 326

Moğol usulü vergilerin Anadolu'da 15. Asra kadar İlhanlıların ıstilahtıyla tesmiye edildiği Karamanoğullarına ve Doğu-Anadolu'da Akkoyunlulara ait yazılardan ve kopçura aynı zamanda *koyun hakkı* da denildiği, Osmanlı devrine ait kayıtlardan anlaşılmaktadır. Bunlardan başka Anadolu'da *darugalık*, *sabun parası*, *köçeparası* gibi mahalli ihtiyaçlara ve *Tabkur* ismiyle şehir imarı işlerine harcanan vergiler de alınmıştır. Vergiler para ile ödendiği gibi *cins* olarak da, bilhassa *galle*, ordu için erzak ve hayvanlar ile de ödenirdi. İlhanlılar bu vergi sistemlerini tatbik ederken Azerbaycan'dan ve Anadolu'dan ne kadar varidat elde ettiklerini bildiren kayıtlar mevcuttur. Baycu Noyan, Türkiye Selçuklularına 360.000 dirhem vergi koymuştu. Hülagu Han geldiğinde bu vergi 1.200.000 dirhem, 500 parça Antalya kemha kumaşı, 3.000 parça dibac (ipek) kumaşı, 500 at, 500 deve ve 5.000 küçükbaş hayvanlar miktarında tayin olundu.²⁷⁸

Türkiye Selçuklu hazinesi bilhassa kardeşler arasındaki çekişmelerden dolayı boş kaldığından Hülagu Han, II. İzzeddin Keykavus'a kendi hazinesinden balış hesabıyla borç verdi. Diğer taraftan Hülagu, II.İzzeddin'e olduğu gibi veziri Sahib Şemseddin Baba Tugrai'ye de aynı şekilde devlet masrafları için borç vermişti. Hülagu tarafından Anadolu'ya tarh edilen vergiler senede 4 taksitle ödenen 4 vergiden oluşmaktaydı, ki bunlar 1) *yuyıt*, 2) *na'l-parası*, 3) *yam-parası* ve 4) *uluğ-mal* vergisi şeklindedir. Bunlardan *yuyıt*'ın ne olduğu malum değildir. *Na'l* vergisi savaş tazminatı veya askeri vergi de olabilir. *Yam-vergisi* ise posta vergisidir.²⁷⁹

İki devlet arasındaki ticari ilişkiler haraçgüzarlık temeline dayanıyordu. Türkiye Selçukluları I.Alaeddin Keykubad zamanında Moğollar'a tabi olarak haraç vermeyi kabul etmişlerdi. Düzenli olarak metbuluğu kabul ve haraçgüzar olmaları Köseadağ savaşı sonrası yapılan anlaşmaylıdır. Bu anlaşma biraz da olsa Anadolu'yu ve Selçukluları Moğol zulüm ve tahribinden kurtardı. Fakat Selçuklu yöneticileri bunu iyi değerlendirememiş, devlet içerisinde eskiden beri mevcut olan ve tabiiyet altına girdikten sonra şiddetlenen emirler arası çekişmeler Moğollardan önce ülkeyi iktisadi ve siyasi yönden zaafa uğrattı. 1250'lere gelindiğinde Selçuklular'daki iktisadi bunalımın had safhaya çıktığı görülmektedir. 3 kardeşin birden saltanata oturması ve bunun sonucu yapılan ek harcamalar, Karakurum'daki Büyük Moğol

²⁷⁸ Z. Velidi Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, Enderun Yayınları, C.I, İstanbul 1981, s. 303

²⁷⁹ *age.*, s. 303

Kaanlarına her cülusta veya bir mesele dolayısıyla gönderilen elçilerin beraberinde götürdüğü yüklü hediyeler ve sultanların zevk ve sefa düşkünlüğü krizi doğuran başlıca sebeplerdi. Bu kötü mali tablo karşısında Selçuklu idarecileri Moğolların katına giderek merhamet dilemekte, kendilerini küçük duruma düşürmekteydiler. Sultanönü savaşını (1256) Selçuklulara karşı kazanan Moğollar, Anadolu'ya devamlı kalmak için geldiler. Bundan sonra Selçuklular yıllık ödeyecekleri haraçtan başka bu ordunun masraflarını da üstlenmek zorunda kalmışlardır.²⁸⁰

Bağdat'ın zaptıyla (1258) neticelenen hareketin sonunda Azerbaycan'da bir devlet kuran Hülagu, Selçukluların Moğollara ödeyeceği yıllık vergiyi yeniden belirledi. Buna göre Selçuklular yeni efendilerine 20 tümen (200.000 dinar) nakit, 500 top ipek ve çeşitli kumaş, 3000 parça altın işlemeli atlas, 500 at ve 500 adet katırı yıllık olarak ödeyeceklerdi.²⁸¹ İlk bakışta bu meblağın da daha öncekinde olduğu gibi çok ağır olmadığı görünüyor. Fakat devletin kasası boştu ve zaruri ihtiyaçları karşılamak imkansız hale gelmişti. Nakit sıkıntısı içindeki Selçuklular borçlarını tekrar borç alarak kapatma yoluna gitmişlerdir. Vezir Şemseddin Baba Tuğrai İlhan'ın yanına giderek Anadolu'daki Moğol askeri varlığını artırmayı vaad etmek suretiyle yeniden borç para aldı. Fakat onun kısa süre sonra ölmesiyle aldığı paralar Selçuklu borçları hanesine yazıldı. Sultan II.İzzeddin'in borçları ödemekte isteksiz davranarak kardeşi IV.Rükneddin'in üzerine yıkması onun sonunu hazırladı. II.İzzeddin'in tavrını öğrenen Hülagu, bir orduyu Anadolu'ya sevketti. Karşı koyamayacağını anlayan II.İzzeddin'in ülkeyi terk etmesi, İlhanlıların Anadolu'ya iyice hakim olmasına sebep oldu.²⁸²

Anadolu İlhanlı valisi Muineddin Pervane, Moğolların ihtiyacını zamanında karşılamak amacıyla reaya üzerine mutat vergilerin dışında dört vergi daha saldı. *Buyut*, *Nalbaha*, *Mal-i Yam* ve *Mal-i Bozorg* adındaki bu vergiler dönüşümlü olarak yılda dört farklı zamanda toplanacaktı.²⁸³ Bu vergiler Selçuklu yönetimini az da olsa rahatlatırken halkın üzerindeki yük daha da ağırlaşmaya başladı.

²⁸⁰ İlhan Erdem, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri Ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 33, Ankara 2003, s. 51

²⁸¹ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 152

²⁸² Erdem, “Türkiye Selçuklu- İlhanlı”, s. 52

²⁸³ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 173

Artan masraflar karşısında zorlanmaya başlayan Selçuklu yönetimi, Moğollar tarafından tehdide uğruyorlardı. Bu durumda kendisinin Moğollar nezdinde gözden düştüğünü inanan Pervane Memlûkler ile bir ittifak yapmayı denedi. Bu amaçla Memlûk sultanı Baybars'a elçiler göndererek Moğollar'dan Anadolu'yu kurtarma karşılığında ülkenin yarısını ona teklif etti. Fakat planı ortaya çıkan Pervane, Moğollar tarafından öldürüldü. Onun ortadan kaldırılmasıyla Selçuklu devletinde kurulmuş olan iktisadi düzen de beraberinde çöktü. İlhanlılar Anadolu'ya yeni bir iktisadi sistem kurmak için ünlü vezir Şemseddin Cüveyni'yi gönderdiler. Cüveyni Anadolu'ya gelir gelmez bozulan siyasi istikrarı sağladı ve her yerde çıkmış olan isyanları bastırdı. Ardından da iktisadi alanda yenilikler yapmaya girişti. İlk olarak halka yük olan birçok angarya vergiyi kaldırdı. Halktan gelişi güzel para ve mal istenmesi yasaklandı. Ardından Selçukluların ödeyemediği yıllık haraçların borcunu silerek yerine İlhanlı hükümdarları divanına Erzincan yöresi ve başka yerlerin gelirlerini *İncu* (özel gelir) olarak tahsis etti.²⁸⁴

Sahib Cüveyni'nin getirdiği bir başka değişiklik ise İlhanlı ülkesinin başka bölgelerinde uygulanıp Anadolu'da bulunmayan *tamga* vergisidir. Böylece Moğollar Selçuklular'dan yıllık belli bir haraç almak yerine yavaş yavaş vergiler koyup gelirlerini doğrudan havale etme yolunu açmışlardı. Bu yolla Anadolu'nun gelirlerine İlhanlılar sistemli bir şekilde el koyarken Selçuklu Sultanlığının varidat kaynakları kurumakta ve sultanlar birer maaşlı memur durumuna düşmekteydi.²⁸⁵ Şemseddin Cüveyni'nin kurmuş olduğu bu iktisadi düzen Selçuklu veziri Fahreddin Ali'nin vefat edip onun yerine İran'dan Fahreddin Kazvini'nin gönderildiği 1288 yılına kadar 10 yıl sürmüştür. Büyük bir Moğol ordusunun başında Şehzade Geyhatu'nun Anadolu'ya gelmesi de ülkeyi iktisadi açıdan bir hayli sıkıntıya sokmuştu (1285). Vezir Fahreddin Moğol askerlerinin ihtiyaçlarını kendi özel servetinden karşıladı. Onların bitmek bilmeyen istek ve ihtiyaçlarını karşılamayacak duruma gelen ve servetini de kaybeden Fahreddin Ali üzüntüsünden ölmüştür.²⁸⁶

---

²⁸⁴ Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı", s. 53

²⁸⁵ *agm.*, s. 54

²⁸⁶ Anonim Selçuk-name, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, s. 49

Onun ölümüyle Anadolu'da Selçuklu idaresi de çöktü. Ülke İran'dan gönderilen Moğol ve Fars idarecilerin eline geçti.²⁸⁷

Kazvini, Selçuklu ülkesine gelir gelmez hemen icraata başladı. İltizam karşılığında İlhanlı hazinesine ödediği miktarı karşılamak için vergileri önce 10 kat artırdı. Ancak tahsil etmede başarılı olamayınca bu kez 5 kat düşürdü. Fahreddin Kazvini ve Moğol vergi tahsildarı ne kadar uğraşılsa da Anadolu'da istedikleri vergiyi toplayamadılar. Bu sebeple Naip Mücireddin ülkenin iki mali bölgeye ayrılıp tahsilat işlerinin bu şekilde yürütülmesini önerdi. Teklifin kabul edilmesiyle Kayseri'den başlayarak Batı bölgeleri Fahreddin Kazvini, Doğusu da Mücireddin Emirşah'ın sorumluluğuna verildi. 2 yıllık bir süreyle Anadolu iki ayrı mali bölge şeklinde yönetildi. Aksaray'de yazılana göre Fahreddin Kazvini'nin sorumluluğunda bulunan Kayseri'nin batısındaki topraklarda halk sıkıntı çekerken, Mücireddin'e ait bölgelerde rahatlık ve emniyet yaşanıyordu.²⁸⁸ Yaşanan bu huzursuzluk İlhanlı hükümdarının kulağına gidince her iki idareci Tebriz'e çağırılarak yargılanmıştır.²⁸⁹ Suçsuz görülen Mücireddin serbest bırakılmış, Kazvini ise öldürülmüştür.²⁹⁰

Kazvini'den sonra Anadolu'daki mali illerin idareciliğine Hoca Ahmet Lakuşi ile Kılavuzoğlu tayin edilmişlerdir. Anadolu'nun hakim güçleriyle anlaşamayan Kılavuzoğlu, Moğol emirlerinden de gerekli desteği alamamış, kısa süre sonra makamını ve hayatını kaybetmiştir.²⁹¹ Bu ara dönemde Anadolu'nun mali işlerine o sıralarda Selçuklu ülkesinde bulunan Hoca Nasireddin'in baktığı bilinmektedir. O, Moğolların ülkeye verdiği zararları en aza indirmiş ve halktan gelecek tepkileri hafifletmişti.²⁹²

İlhanlı tahtına oturan Geyhatu (1291) zamanında Anadolu iktisadi açıdan büyük zararlara uğramıştır.²⁹³ Geyhatu devrinin en önemli olayı ise Ön-Asya ve Yakın-Doğu'da ilk defa kağıt para basma teşebbüsüdür. Ancak bu yeni girişim hiç beklenmedik bir şekilde tepki gördü. Kimse tanımadıkları bir yeni para ile alışveriş yapmak istemedi. Ülkede iktisadi bir karışıklık ve düzensizlik baş gösterdi.

²⁸⁷ Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı", s. 54

²⁸⁸ Kerimüddin Mahmud Aksarayı, *age.*, s. 153-155

²⁸⁹ Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı", s. 55

²⁹⁰ Anonim Selçuk-name, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, s. 53

²⁹¹ Ahmed Eflaki, Ariflerin Menkıbeleri, Çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul 1973, C. II, s. 239-242

²⁹² Erdem, "Türkiye Selçuklu- İlhanlı", s. 55

²⁹³ Anonim Selçuk-name, Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi III, s. 61-63

Anadolu'da dahil bütün bölgelerde iktisadi ve ticari hayat durdu ve halk büyük sıkıntılar çekti. Sistemin yürümediğini gören idareciler bir ay sonra parayı tedavülden kaldırdılar. Bu başarısızlık Geyhatu'nun tahtına ve canına mal olmuştur.²⁹⁴

Gazan Han'ın Moğol hükümdarı olmasıyla (1295) İlhanlılar ile Anadolu Selçukluları arasındaki iktisadi ilişkilerde yeni bir dönem başladı. Anadolu'yu 4 mali bölgeye ayırmıştır. Buna göre Pervane Muineddin Kastamonu, Çankırı ve Ankara; Naib Kemaleddin Tiflisi Amasya, Samsun ve Sahiller; Müstevfi Şerefeddin Osman Kırşehir bölgesi; Vezir Cemaleddin de Sivas, Kayseri yörelerinden sorumlu olacaklardı. Ancak çok kez olduğu gibi bu defada istedikleri meblağı toplayamadılar. İstedikleri meblağ çok yüksekti ve halkın ödeme gücünü aşıyordu. Yeteri kadar vergi toplayamayan mültezimle zora başvurarak toplamayı denediler. Bu uygulama tepki ve şikayetlere neden oldu.²⁹⁵

İlhanlı idaresi tarafından devamlı düzenlemeler yapılmasına rağmen Anadolu'dan istenilen meblağ bir türlü toplanamıyor, sistem tutmuyordu. Devletin sürekli artan masraflarına, ordunun ihtiyacına hanedan azalarının aşırı israfı da eklenince para yetiştirmek mümkün olmuyordu. İsteddiği sonucu alamayan Gazan Han, Nizameddin Yahya'yı Anadolu'ya gönderdi. Fakat o da diğerleri gibi halka ağır vergiler yükledi. Sonunda Gazan Han ülkede iktisadi sistemin yürümemesi, hazine açıklarının bir türlü kapatılamaması üzerine bu alanlarda köklü reformlar yapmaya karar verdi. Uygulamaya başladığı reformların başında, vergilerin yılda bir defa ve arada mültezim gibi araçlar olmadan doğrudan ahalinin katkılarıyla toplanması gelir. Yani ahali vergisini aynı veya nakdi olarak devletin tesis ettiği depolara götürüp teslim edeceklerdi. Paranın ıslahı gerçekleştirilerek bütün ülke dahilinde tek tip sikke darbı usulü uygulamaya sokuldu.²⁹⁶

Alınan bir diğer önemli karar da bütün İlhanlı ve ona tabi bölgelerin imar edilmesi yönündeki çalışmalardı. Gazan Han Horasan, İran, Azerbaycan ve Anadolu'da atalarının tahrip ettikleri yerleri imar etmelerinin gerektiğini söylüyordu. Bu amaçla çiftçilere bedava tohumluk dağıttı, tarım aletleri verdi. Bir arazi mamur

---

²⁹⁴ Reşidüddin Fazlullah, *age.*, s. 182-186

²⁹⁵ Erdem, "Türkiye Selçuklu İlhanlı" s. 57

²⁹⁶ *agm.*, s. 58

olana kadar oradan vergi almayı kaldırdı veya üç aşamada almaya başladı. Kentlere kervansaray, medrese, hangahlar, köylere ise mescid ve hamamlar yaptırmaya koyuldu. Ancak bunlar onun ölümüyle yarım kaldı (1304).²⁹⁷

Anadolu'dan İlhanlı hazinesine giden gelir ile onun ne kadarının tekrar Anadolu'ya döndüğünü gösteren rakamlar Selçuklu devrini de aydınlatması açısından önemlidir. Buna göre Anadolu'nun geliri yıllık üç yüz tümen iken İlhanlı hazinesinin toplam geliri 2604 tümeni bulmaktaydı. Bu gelirden 820 tümeni seyyid, kadı, imam, şeyh, ulema, müderris ve elçi gibi devlette sosyal ve kültürel sahada hizmet edenlere ayrılmıştır. Geri kalan 1784 tümen ise emirler, divan mensupları, şehzadeler, askerler ve çok sayıdaki düşkünler arasında pay edilmekteydi. Bu durumda İlhanlı devletinin gelirlerin büyük payını askeri ve idari yöneticilere verdiği görülmektedir. Anadolu'daki vaziyet ise 300 tümenlik gelirden ulema, şeyh, seyyid, kadı gibi zümrelere ayrılan para sadece 20 tümen iken, askeri ve idari personel için 260 tümen ayrılmıştır. Buna karşılık İlhanlı hakimiyetindeki diğer beldelerden Irak-Arab'da 250 tümenlik gelirden sosyal ve kültürel alanda hizmet edenler 57, idari ve askeri görevliler de 170 tümen almışlardır. Azerbaycan'da 260 tümenlik varidatın 120 tümenini idari ve askeri idareciler alırken bir o kadar da yani 120 tümenlik bir gelirden kültürel sosyal ve dini alandaki görevliler alıyordu. Bundan dolayı Tebriz o çağ da bir ilim ve kültür merkeziydi. Bu rakamlar İlhanlılar'ın Anadolu'yu daha çok askeri bir alan olarak gördüğünü açıkça göstermektedir.²⁹⁸

Tarihin her döneminde uluslararası ticaret yollarının da geçtiği önemli bir mekan olma özelliğini korumuş olan Anadolu bu hususiyetini Selçuklu döneminde de devam ettirmiştir. Bu dönemde Çin'den başlayarak Türkistan ve İran üzerinden gelip buradan Erzurum, Erzincan, Sivas, Kayseri, Konya yoluyla Antalya'ya kadar uzanan ünlü ipek yolunun en Batı kolunu Anadolu teşkil etmekteydi. Yine Kuzey ve Güney arasında bulunan Rus ve Alman kentleriyle o dönemdeki zengin Bağdat, Şam, Halep ve Musul gibi şehirler arasındaki ticarete de Selçuklu ülkesi bir konaklama ve buluşma yeri idi. Bunlardan başka Avrupa üzerinden Balkanlara oradan da İstanbul, Eskişehir, Afyon, Konya, Antakya ve Halep'e kadar uzanan tarihi yolun önemli bir kısmı Anadolu sınırları içindeydi. Limanları sebebiyle önemli bir ticaret merkezi

---

²⁹⁷ *agm.*, s. 59

²⁹⁸ *agm.*, s. 60

özelliği taşıyan Antalya ve Sinop fethedilmiş, Venedikliler ile anlaşmalar yapılarak ticaretin gelişmesine katkıda bulunulmuştur.²⁹⁹

Moğolları'nın Anadolu'yu istila ederek Selçuklu devletini tabiiyeti altına aldığı Köseadağ Savaşı'ndan sonra da ülke ticaretindeki gelişmenin devam ettiği görülmektedir. Fakat bu ticaretten daha çok yabancılar faydalanmıştı. Moğollar'ın Çin'den Anadolu'ya kadar uzanan ipek yolunun kontrolünü elinde tutmaları yol güzergahındaki ticari faaliyetleri yeniden canlandırmış, olumlu etkileri de Selçuklu ülkesinde hissedilmiştir. Bu dönemde Latinler tarafından kullanılan ve Ayas'dan başlayarak Sivas, Erzincan, Erzurum üzerinden Tebriz'e giden kervan yolu mühimdi.³⁰⁰ Bu yol üzerinde bulunan Anadolu şehirleri altın çağlarını yaşamışlar, İlhanlılar buraları dini ve kültürel yapılarla süslemişlerdir.³⁰¹ Hülagu ile başlayan İlhanlı hakimiyeti döneminde de Anadolu'daki ticari faaliyetler durmamış ancak zaman zaman onların müdahalesiyle karşı karşıya kalınmıştır. İlhanlı idaresi Memlükler ile yapılmakta olan ticari münasebetlere yasaklama getirmiştir. 1289 yılında İskenderiye-Alaiyye arasında yük taşıyan Cenevizliler'e ait geminin ele geçirilmesi, diğer taraftan (1276) yılından beri Sivas'ta bir Ceneviz konsolosluğunun mevcut olması³⁰² İlhanlılar hakimiyeti döneminde de Anadolu'da ticaretin yaygın bir şekilde sürdüğünü göstermektedir.

Fakat bu dönemin farklılığı ticareti yapanların Türk değil daha çok Venedik ve Cenevizliler'in olmasıdır. Selçuklu ticaret erbabı kendi devletinin desteğinden yoksun olarak Latin tüccarlarla rekabet edemeyerek silinmişlerdi. Moğollar tarafından Anadolu'nun yerli ticaret erbabının etkisizleştirilmesi Osmanlı dönemine de yansımış, tüccar zümresinin mevcut olmaması ticari faaliyetlerin Venedik, Ceneviz daha sonra da Fransız, İngiliz, İspanyol tacirler tarafından yürütülmesine sebep olmuştur.³⁰³

Siyasetin ticareti doğrudan etkilediğine kanıt olarak Pervane Muineddin Süleyman iktidarı ele geçirip istikrarı sağladıktan sonra Avrupa, Kıbrıs, Mısır, Kilikya Ermenileri ve Altın Orda tarafından elçiler ve tüccarlar gelmişler ve ülkede

²⁹⁹ O. Turan, Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar, s. 139-146

³⁰⁰ Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", s. 16

³⁰¹ Erdem, "Türkiye Selçuklu İlhanlı", s. 61

³⁰² Z. Velidi Togan, "Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti", s. 17

³⁰³ Erdem, "Türkiye Selçuklu İlhanlı", s. 62

ticari faaliyet birden canlanmıştı. Buna benzer bir gelişme de Ahmet Teküdar devrinde yaşanmıştır. O Memlûkler ile barış yapmak için uğraştığı sırada iki taraf arasında yumuşayan ortamdan dolayı bölgede ticari faaliyetler artmış, Anadolu'da bundan nasibini almıştı.³⁰⁴ Ancak Keyhatu devrinde *Çav* adlı kağıt paranın tedavüle çıkarılması bütün ticari faaliyetleri durdurmuş, tüccarlar İlhanlı ülkesine ve Anadolu'ya uğramadan Şam'a gitmeye başlamışlardır. Gazan Han döneminde ise ticari mübadeleyi ülkede yaygınlaştırmak için para ve ölçülerin tek tip olması sağlanmıştı. Gazan Han döneminde, kervansaraylar da inşa edilmişti. Bu dönemde büyük ticaret merkezi İstanbul ve Tebriz arasında bulunan Anadolu uluslararası alışverişten nasibini almıştır. Ancak kazancın Selçuklu toplumuna ne ölçüde yansıdığı bilinmemektedir. Kaynaklardaki verilen bilgilere göre bu kazançtan en çok Anadolu'nun Doğu'sunun istifade ettiği görülmektedir. Ülkedeki toplam 330 tümenlik gelirin 100 tümeninden fazlasını Erzincan, Erzurum, Harput, Niksar ve Kayseri gibi doğu vilayetleri sağlıyordu. Bu veriler gösteriyor ki Anadolu'nun doğusu İlhanlı döneminde parlak bir ticari ve iktisadi oluşuma sahne olmuştur.³⁰⁵

Akka'nın Memlûkler tarafından fethedilmesi (1291) Akdeniz ticaretini Batı Anadolu sahillerine kaydırmıştır. Bu bölgelerde büyük bir ticari faaliyet yaşanmaya başlandı. Bu olay yörede çok sayıda Türkmen beyliğinin kurulup gelişmesine de hizmet etti. Osmanlılar'ın bir cihan devleti olmasında bu ticaretin rolü büyük olmuştur.³⁰⁶

C. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN KÜLTÜR-SANAT VE MİMARİ AÇIDAN ANADOLU'YA ETKİLERİ

1. Moğolların Anadolu'daki Mimariye Olumlu ve Olumsuz Etkileri

12. yüzyıl, iç karışıklıklar, batıda Bizans'la ve Haçlı ordularıyla, Doğuda Ermenilerle yapılan savaşlar yüzünden sanat dünyası oldukça durgun bir dönem yaşamıştır. 12. yüzyıl sonunda, Sultan II. Kılıç Arslan ile Konya merkez olmak üzere başlayan hızlı yapılaşma, Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın hükümdarlık yıllarında

---

³⁰⁴ *agm.*, s. 63

³⁰⁵ *agm.*, s. 63

³⁰⁶ *agm.*, s. 63

doruğa ulaşarak, İslam dünyasına yeni bir solukla Selçuklu sanat ortamını kazandırdı. Zenginleşen ticaret nedeniyle kentleri birbirine bağlayan yollar üzerinde kervansaraylar ve köprüler inşa edildi. Kentleri korumak için kaleler ve burçlar yapıldı. 13. yüzyılda Konya, Sinop, Antalya, Kayseri, Divriği, Alanya, Selçuklu sultanlarının güçlerini kanıtlamak istercesine anıtsal taş kalelerle ve surlarla kuşatıldı. Her yeni gelen sultan bu kaleleri onarttı. Diyarbakır ve Konya kalelerinde en yoğun şekilde görüldüğü gibi, Selçuklular kalelerinde arma olarak çift başlı kartal, güç simgesi olarak arslan heykelleri ve kabartmalarına yer verdiler.³⁰⁷

Selçuklular devrinden kalan en eski yapı Konya’da aynı isimdeki tepe üzerinde bulunan Alaeddin cami olup Sultan I.Rükneddin Mesud zamanında (1155) başlayarak Sultan I.Alaeddin Keykubat zamanında (1220) tamamlanış ve onun adını almıştır. Selçuklu devrinin asıl karakteristik ve orijinal camileri ağaç direkler üzerine, zengin dekorlu ahşap camilerdir. Anadolu’daki bu büyük ahşap camilerin en eski ve en güzel örneklerinden biri Beyşehir’de (1296) tarihli Eşrefoğlu camidir. Ankara’da (1291) tarihli Arslanhane cami de bunun kadar gösterişli olmamakla beraber ahşap camilerin güzel örneklerinden biridir. Afyon’da yapılmış olan Afyon Ulu Cami (1271) Selçuklu devri ahşap camilerinin diğer bir örneği olup daha sade bir yapıdır. Selçuklu devrinden kalma diğer camiler arasında Niğde’de Alaeddin camii (1224), Kayseri’de Hunat Hatun cami (1238) ve külliyesi ile Divriği’de Mengüceklere kalma Ulu cami (1228) ve Şifahane dikkati çekmektedirler. Mengücekoğlu Ahmet Şah tarafından yaptırılmış olan Divriği Ulu Cami bütün Selçuklu camileri arasında en gösterişli ve zengin yapı olarak özel bir yer alır. Danişmentlilerden kalma Sivas ve Kayseri Ulu camileri çeşitli tamirler sonunda şekilleri bozulmuş eski fakat sade yapılardır. Saltukoğullarından Mehmet Kızılarstan tarafından yaptırılan Erzurum Ulu Cami (1179) diğer büyük yapılardan biridir. 13. yüzyıl başından kalmış olan Kızıltepe Ulu Cami Artuklu yapı sanatının incisidir.³⁰⁸

Büyük Selçukluların İran’da meydana getirdikleri yeni bir dini yapı tipi olan medreseler Şiiğin yayılmasına karşı Sünniliğin korunmasında yarayan öğretim yerleri idi. Anadolu’da ise bu medreseler, eyvanlı ve kubbeli olmak üzere iki tip

³⁰⁷ Gönül Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatı”, *Türkler*, C. 7, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 807

³⁰⁸ Oktya Aslanapa, *Türk Ve İslam Sanatı III*, İstanbul 1970, s. 52-57

halinde gelişmiştir. Eyvanlı medreselerin en büyüğü Erzurum'da (1253) tarihli olan Çifte Minareli Medrese'dir. Eyvanlı medreselerden diğer önemli yapılar Sivas'ta üçer eyvanlı Gök Medrese ve Buruciye Medresesi'yle sadece cephesi kalmış olan Çifte Minareli Medrese'dir. Konya'da (1242) tarihli Sırçalı Medrese Konya'nın en güzel eserlerindendir. Kayseri'de birbirinden farklı planlar gösteren ve hepside eyvanlı olan dokuz medrese bulunmaktadır. Selçuklular devrinde yapılmış olan kubbeli medreselerden en önemlileri Konya'da (1251) tarihli Karatay, (1258) tarihli İnce Minareli Medreseler, Kırşehir'de (1271) tarihli Caca Bey Medresesi, Akşehir-Afyon yolunda (1258) tarihli Çay Medresesi'dir.³⁰⁹

Selçuklu kervansarayları, 13. yüzyıl Türkiye'sinde ekonomik hayatın en önemli unsurlarındandı. Yaklaşık 30-40 km ara ile kervan yollarının güzergahları üzerine kurulan kervansaraylar, mimari özellikleri açısından da farklı bir anlayış, sanat ve kültürü temsil ederler. Türkiye Selçuklu kervansaraylarının kökenleri Büyük Selçuklu, Gazneli ve Karahanlı ribatlarıdır. Ancak yapı malzemeleri, mimari üslupları, plan ve tasarımları, sanatsal yaklaşım açısından kullanılan süs ve motifler daha farklı ve daha ileri bir düzeyi ifade eder. Batıya doğru ilerledikçe İran ve Arap motiflerine Bizans-Roma ve Ermeni kökenli bezek ve motifler de katılarak ve sonuçta o muhteşem Anadolu Türk-İslam mimarisi ortaya çıkmıştır.³¹⁰

Selçuklu sultanları ve vezirleri tarafından 13. yüzyıl boyunca Anadolu'dan geçen ticaret ve kervan yolları üzerinde sıralanan kervansaraylara Sultan Hanı veya sadece Han adı verilmektedir. Selçuklu sultanlarının büyüklüğü, teşkilatlarının sağlamlığı ve kudretleri bu anıtlarla görülmektedir. Bu kervansaraylar Selçuklu mimarisinin en gösterişli eserleridir. Bunlar arasında küçük farklarla planları birbirine benzeyen dört kervansaray başta gelmektedir. Aksaray-Konya yolunda bulunan Sultan Han, Kayseri-Sivas yolunda bulunan Sultan Han, Nevşehir civarındaki Ağzıkara Han ve Konya-Afyon yolundaki İshaklı Han'dır.³¹¹

---

³⁰⁹ *age.*, s. 58-60

³¹⁰ Kenan Çetin, Selçuklu Medeniyeti Tarihi, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011, s. 314

³¹¹ Aslanapa, Türk Ve İslam Sanatı III, s. 70

2. Moğol İstilalarından Sonra Anadolu'daki Mimari Eserlere Genel Bir Bakış

Sivas'ın doğusunda Köseadağ'da (1243) Moğol ordusuna yenilen Selçuklular, Moğol kıyımı ve yağmasından sonra da sanatsal varlıklarını (1308) yılında tarih sahnesinden silininceye kadar, idari ve mali çöküntüye rağmen sürdürdüler. Moğol akınlarıyla Türkistan, Horasan, Azerbaycan, ve İran'dan gelen yeni Türk toplulukları ve ustaları Anadolu'da eski Türk geleneklerinin kültürünün tazelenerek yeniden canlanmasına yol açtı.³¹² İlk bakışta çelişkili bir durum gibi gözükse de Moğol korumalığı döneminde sanattaki yaratıcılıkta bir gelişme olmuş ve daha çok yapı ortaya konulmuştur.³¹³ Yapı planları çoğunlukla Selçuklu özelliklerini yinelerken, özellikle cephe düzenlemesi ve süsleme özelliklerinde hızlı bir değişim izlenmektedir.³¹⁴

Moğollar döneminde Anadolu'da çok sayıda türbe inşa edilmiştir. Türbelerin üzerindeki kitabelerde yazılanlara göre, (1250)'den önceki mezar yapılarının sahipleri, neredeyse istisnasız yerel yönetici sınıfı oluşturan kimselerdi. Bununla beraber Moğol istilasından sonra kendileri için türbe yapanların daha çok alt seviyede yöneticiler, askerler ve bilhassa kendilerini seyyid, şeyh, baba veya pir diye isimlendiren dini şahsiyetlerden oluştuğu görülmektedir. 12. ve 13. Yüzyılın türbeleri çokgen olup daha çok sekiz köşeli idi. (1250)'den sonra kare ve yuvarlak yapı yaygın hale geldi. (1250)'den sonra kendisini gösteren diğer bir özellik ölçülerdeki değişimdir. (1250)'den önceki Anadolu-İslam mimarisinde süsleme motifleri az sayıdaki muhtemel geometrik desenler arasından seçilirdi ve bitkisel motifler nadiren kullanılırdı. 13. Yüzyılın sonuna doğru ise bitkisel bir temaya doğru bir değişim olmuştur.³¹⁵

Moğolların imar alanındaki faaliyetleri esas itibarıyla İslamiyeti kabul ettikleri devre rastlamaktadır.³¹⁶ İlhanlı hanedanlığının kuruluşundan başlayarak 13.

³¹² Oney, *agm.*, s. 808

³¹³ Claude Cahen, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, E Yayınları, İstanbul 1979, s. 348

³¹⁴ Nermin Şaman Doğan, "Bezemeye Bakış: Anadolu'da İlhanlı İzleri", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, C. 20, S. 1, s. 152

³¹⁵ Ülkü Ü. Bates, "Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, 2014, s. 145

³¹⁶ Mustafa Cezar, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977, s. 418

yüzyılın sonlarında tahta çıkan Gazan Han'a kadar İlhanlı hükümdarlarının değişik dini temayülleri sebebiyle İslam sanatı bakımından önemli bir faaliyet göze çarpmamaktadır. Önemli sanat faaliyetleri İslamiyet'i kabul eden Gazan Han'ın tahta çıkmasından sonra gerçekleşmiştir. İlhanlı hükümdarlarının eşleri ve Müslümanlığı benimsemiş diğer bazı kişiler tarafından yaptırılan çok sayıda eserin önemli bir kısmı Türkiye Selçuklu sanat muhiti içinde ele alınmaktadır. Gazan Han döneminde İslamlaşan İlhanlı yönetimi yoğun imar faaliyetlerine girişmiştir. Erzurum, Amasya, Tokat, Niğde şehirlerinde İlhanlı eserleri görülmektedir. Mimaride Büyük Selçuklu geleneğine sahip çıkan İlhanlılar, tasarım ve mimari ayrıntılarda, süslemede bu geleneği sürdürmüşlerdir.³¹⁷

İlhanlıların ünlü veziri Sahip Şemseddin Cüveyni, Anadolu mimarisine katkı sağlayan en önemli yöneticilerden biridir. (1271) yılında inşa ettirilen ve Cüveyni Darülhadişi olarak da bilinen Sivas Çifte Minareli Medrese'den günümüze sadece taçkapı cephesi ulaşmıştır. Yapı, gerek plan şemasıyla gerekse taçkapı bezemeleriyle Orta Çağ Anadolu mimarlığının en anıtsal yapılarından biridir.³¹⁸ Kırşehir Emiri Cacaoğlu Nureddin Kırşehir'de bir medrese yaptırarak (1272) imar faaliyetlerine katılmıştır.³¹⁹ Bunun yanı sıra Cacaoğlu Nureddin'in çok sayıda yapıyı inşa ve tamir ettirdiği bilinmektedir.

Sultan Muhammed Olcaytu'nun eşi İlduş (Yıldız) Hatun tarafından (1308-1309) yılında inşa ettirilen Amasya Darüşşifası gerek süslemeleri gerekse mimari kuruluşuyla Türkiye Selçuklu medrese geleneğinin anıtsal son örneği olarak değerlendirilmektedir.³²⁰ Niğde Hüdavent Hatun Kümbeti, IV. Rükneddin Kılıç Arslan'ın kızı Hüdavent Hatun tarafından (1312-13) yılında inşa ettirilmiştir. Asıl adı "Selçuk" olan "Hüdavent Hatun", İlhanlı sarayına gelin giden bir Selçuklu prensesidir. İlhanlıların Anadolu coğrafyasına tamamen hakim olduğu bir dönemde inşa edilen Hüdavent Hatun Kümbeti'nin mimari kuruluşunda, çok nadir görülen bir düzenleme uygulanırken, süslemede özellikle kabarık bitkisel motiflerle İlhanlı

³¹⁷ A. Engin Beksaç, Ahmet Vefa Çobanoğlu, "İlhanlılar (Sanat)", DİA, C. 22, İstanbul 2000, s. 105

³¹⁸ Doğan Kuban, Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı, YKY, İstanbul 2008, s. 202-203

³¹⁹ Oktay Aslanapa, Türk Sanatı II, MEB, İstanbul 1973, s. 91

³²⁰ A. E. Beksaç, A. V. Çobanoğlu, *agm.*, s. 106

eserlerinde sıkça rastlanan kompozisyonlar edilmiş; kartal, siren, aslan ve insan figürleriyle Selçukluların ve İslamiyet öncesi dönemin figürleri yansıtılmıştır.³²¹

13. yüzyılın başından itibaren, Moğol baskısından kaçan Türkmen toplulukları, İç Asya'dan batıya doğru göç etmeye başlamıştır. Bu göç dalgası içinde çok çeşitli inanışları olan tarikat mensupları da yer almıştır. İlhanlılar, İslamiyeti kabul ettikten sonra tarikat mensuplarıyla yakınlaşmışlar ve çok sayıda tarikat yapıları inşa etmişlerdir. Birbiri ardına inşa edilmiş tarikat yapılarının çok sayıda olması, Anadolu'nun 13. yüzyıl ortalarından itibaren sürekli değişen sosyal yapısına, dolaylı olarak da dönemin siyasi durumuna ışık tutmaktadır. Bilindiği gibi 13.yy ortalarından itibaren Anadolu'ya Moğol akınları olmuş, halk arasında moral çöküntüsü başlamış ve kitleler şeyh ve dervişlerin etrafında toplanarak yeni ümitler aramışlardır. Tokat ve çevresinin ticaret yollarının kesişim noktasında bulunuyor olması ve bu yörenin yerleşmeye müsait tarım alanlarını barındırması, bu göç dalgalarından büyük oranda etkilenmesine neden olmuş ve yörede değişik nitelik ve nicelikte zaviyeler oluşmasına yol açmıştır. Bu tarikat yapılarına Abdullah bin Muhyi Zaviyesi'ni örnek verebiliriz.³²²

Niğde Sungur Ağa Cami ve Türbesi, Niğde emiri Sungur Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Hakkında çok fazla bilgiye sahip olmadığımız Sungur Ağa, Anadolu'daki İlhanlı kuvvetlerini artırmak ve bozulan asayiş düzeltmek için Niğde'ye gönderilmiştir. Taçkapının iki yanından yükselen çifte minareler, Anadolu Selçuklu mimarisinde ilk olarak Konya Sahip Ata Cami'nde (1258) yılında uygulanmıştır. Bunu Sivas Çifte Minareli Medrese (1271), Sivas Gök Medrese (1271) ve Erzurum Çifte Minareli Medrese (13.yy sonu) takip etmiştir.³²³

Kayseri Hacı Kılıç Camisi Moğol istilasından sonra, II. Keykavus döneminde, (1249-1250) yılında Ebu el-Kasım tarafından yaptırılan bir camidir. Caminin yarısı tümüyle yok olduğu için boyutu belli değildir. Diğer bir eser ise Bünyan Ulu Cami'sidir. Yaptıranın adı ve tarihi kırık kitabeden kesin olarak saptanamamakla birlikte (1256) tarihli olduğu, bezemesinin analize edilmesiyle

---

³²¹ *agm.*, s. 107

³²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Kitabeler*, Ankara 1927, s. 18

³²³ Hüdavendigar Akmaydalı, “ Niğde Sungur Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S. 19, Ankara 1985, s. 151

saptanmıştır.³²⁴ Moğol idaresinin güçlü idarecisi Pervane Muineddin Süleyman tarafından (1267-68) tarihinde yaptırılan Sinop Ulu Camisi, Selçuklu çağına ilişkin özgün bir ayrıntı barındırmamaktadır. Moğol valisi Seyfeddin Turumtay tarafından yaptırılan Amasya Gökmedrese Camisi, kendinden önce yapılan hiçbir camide olmayan ve ancak erken Osmanlı fütüvvet camilerinin girişleriyle karşılaştırılabilecek bir plan düzeni vardır.³²⁵

Büyük emir Celaleddin Karatay tarafından (1251-52) yaptırılan Konya Karatay Medresesi, döneminin en itinalı yapılarından biridir. Karatay Medresesi'ne ün kazandıran bir özellik giriş cephesi taşıyıcı bezemesidir. Bu cephedeki giriş kapısı birçok Selçuklu taçkapısına göre daha katı bir geometri ile tasarlanmıştır.³²⁶ Karatay Medresesi gibi bazı odaları yıkılmış olarak çağımıza gelebilen Konya İnceminareli Medrese, II. Keykavus'un veziri Sahip Ata Fahreddin Ali'nin birinci vezaretinde (1260-72) yapıldığı tahmin edilmektedir.³²⁷ (1272-73) yılında yaptırılan Cacabey Medresesi, Kırşehir'in Moğol idaresindeki valisi Nureddin Cacabey tarafından yaptırılan kapalı medreseler içinde karmaşık işlevli, iki katlı ve plan tasarımı açısından ortaçağın gelişmiş mimari tasarım örneklerinden biridir.³²⁸ Diğer bir medrese, Yakuboğlu Yusuf adlı biri tarafından yaptırılan Çay Taşmedrese'dir (1278-79).³²⁹ Bir diğer medrese ise Fahreddin Sahip Ata tarafından (1268'de) yaptırılan Kayseri Sahibiye Medresesi'dir.³³⁰ Vezir Sahip Ata Fahreddin Ali tarafından yaptırılan (1271) Sivas Gökmedrese, en görkemli Selçuklu eserlerinden birisidir.³³¹ Medrese açık avlulu ve iki katlı olarak tasarlanmış, avlunun güney ve kuzeyine revaklar yerleştirilmiştir. Zemin kat mermer ve kalker taşından olup sadece minareleri üst yarıda tuğladandır.³³² Taçkapının iki yanındaki köşe sütunlarının üstündeki yazıtlarda mimarın adı güneyde "Amel-i Üstad", kuzeyde "Kaluyanü'l-

---

³²⁴ Kuban, *age.*, s. 148-149

³²⁵ *age.*, s. 154

³²⁶ *age.*, s. 178

³²⁷ *age.*, s. 180

³²⁸ *age.*, s. 183

³²⁹ *age.*, s. 184

³³⁰ *age.*, s. 193

³³¹ Zafer Bayburtluoğlu, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1993, s. 102

³³² Orhan Cezmi Tuncer, Sivas Gök Medrese, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008, s. 36

Konevi'' biçiminde belirtilmektedir.³³³ Selçuklu çağının plan açısından belkide ideal şemaya en yakın medreselerinden Sivas Buruciye Medresesi, Moğol idaresinde çalışan İranlı Muzaffer Burucirdi tarafından yaptırılmıştır.³³⁴

İlhanlı veziri Şemseddin Cüveyni'nin (1271-72'de) yaptırdığı Çifte Minareli Medrese Selçuklu sanatının tarihi açısından aydınlatıcı bir yapıdır. Bu eser Moğol idaresinin Müslüman olmadığı halde medrese yapımını açıkça desteklediğini göstermesi açısından önemlidir.³³⁵ Vezir Cüveyni, eserini Keykavus Şifahanesi'nin hemen karşısına yaptırmıştır. En prestijli Selçuklu yapılarından birinin karşısına yaptırmış olması, Moğolun gücünü göstermek amacıyla olabilir. Giriş cephesinin arkasındaki yapı tümüyle yıkılmıştır. Türkiye'deki çifte minareli medreseler içinde cephesinde en zengin taşoyma bezemesi olan medresedir. Diğer bir eser ise Erzurum Çifte Minareli (Hatuniye) Medresesi'dir. Bu yapı ile çeşitli yönlerden benzerlik gösteren Türkiye Selçuklu medreselerinin büyük kısmını (1270) yılı dolaylarına tarihlendiği görülmektedir. Çifte Minareli Medrese'nin de aynı tarihlerde inşa edildiği kabul edilebilir.³³⁶ Bir diğer eser Tokat Gökmedrese'dir. Selçuklu döneminin iki katlı birkaç medreselerinden biri olan Tokat'taki Gökmedrese'nin Muineddin Pervane tarafından yaptırıldığı bilinmektedir.³³⁷

Moğolların Anadolu'yu işgalinden sonra yapılan eserlerden bazıları şunlardır; II. İzzeddin Keykavus (1246-1249) zamanında Konya-Akşehir yolu üzerinde, Emir Camedar Esedü'd-Din Ruz-Apa tarafından yaptırılan Horozlu Han, II. İzzeddin Keykavus zamanında Kayseri-Aksaray yolu üzerinde inşa edilmiş olan Sarı Han, Eğirdir-Denizli yolu üzerinde bulunan ve (1253-1254) yılında Vali Seyfeddin Karasungur bin Abdullah tarafından yaptırılmış olan Akhan, III. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında Boyabat-Vezirköprü arasında, Muineddin Süleyman Pervane tarafından (1266) yılında yaptırılmış olan Durak Han, Kırşehir-Aksaray yolu üzerinde, (1268) yılında vezir Nureddin Caca Bey tarafından yaptırılmış olan

³³³ Bayburtluoğlu, Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları, s. 102

³³⁴ Kuban, *age.*, s. 201

³³⁵ *age.*, s. 202

³³⁶ *age.*, s. 211

³³⁷ *age.*, s. 212

Kesikköprü Hanı ve bunlara ek olarak Akşehir-Afyon yolu üzerinde, (1278-1279) yılında Ebu Mücahit bin Yusuf bin Yakup tarafından yaptırılan Çay Han gibi.³³⁸

Bütün bunlardan farklı olarak Zafer Bayburtluoğlu'nun tespitleri ve görüşleri dikkat çekicidir. Ona göre; Moğollar başlangıçta Anadolu'ya yerleşmek için değil haraca bağlamak için gelmişlerdir. Bu amaç doğrultusunda geldikleri için yakıp yıkmışlardır. Sonraları ise Anadolu'da bulunan Moğol valilerinin İslamı kabul etmeleri ve Anadolulaşmaları neticesinde yapılaşmaya katkıda bulunmuşlardır. Fakat değişen sadece yapı yaptıranlar olmuş, değişim ve farklılaşmalar yapılaraya yansımamıştır. Moğollar getirdikleri bütün olumsuzluklara rağmen Anadoluşarak, Anadolu geleneğinde yapı yaptırmaları ve onartmaları ise kabul edilen bir gerçektir.³³⁹

3. Moğolların Anadolu'daki Kültür ve Sanat Hayatına Etkileri

13. asrın ilk çeyreğinde Moğollar'ın Yakın-Doğu'da gözükmeleriyle birlikte İran ve Horasan'dan kaçan birçok sufi ve Türkmen dervişleri Anadolu'ya geldi. Bunun sonucu olarak da ülke kültürel anlamda bir hareketlilik yaşamaya başladı ve özellikle tasavvufi manada birçok büyük ulemanın yetişip eserler vermesine yol açtı. Çok sayıda göçebe unsurunun da gelmesi sonucu önceleri kent kültürünün ve hayat tarzının hakim olduğu Selçuklu ülkesinde kırsal kesim ağır basmaya onların inançları topluma hakim olmaya başlamıştı.³⁴⁰

Temellerini Mevlana Celaleddin'in attığı ve özellikle yüksek tabakaya hitap eden Mevlevilik de bu zamanlarda gelişmeye başlamıştı. Mevlevilik, o günün şartları içinde geniş tefekkür ve hoş görüye sahip olarak Selçuklu kent çevresini ve özellikle yönetici kesimi cezbetmişti. Mevleviliğin temelinde mücadele anlayışı yoktu. Onlara göre bir topluluğu veya ülkeyi bir düşman istila ettiyse bu Allah'ın böyle takdir etmesindendi. Mücadele yerine boyun eğip tevekkül etmek gerekiyordu. 13. asrın sonlarında Selçuklu-Moğol idaresinin zayıflaması sonucu Mevlevilik de önemli ölçüde güç kaybetmişti. Bu zamanda Anadolu'nun kültürel yapısını etkileyen yeni

³³⁸ Kenan Çetin, *age.*, s. 319

³³⁹ Zafer Bayburtluoğlu, "Anadolu Selçuklu Mimarlığı/Sanatı Ve Moğol/İlhanlı Sorunsalı", *VI. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 2002, s. 5-6

³⁴⁰ İlhan Erdem, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995, s. 426

zümreler ile düşünce akımları hız kazanmıştı. Bu akımların başında da Rufailik, Bektaşilik ve hatta Babailik gelmekteydi.³⁴¹

Moğol devri Selçuklu toplumunda Türkler açısından en önemli kültür olayı, (1278'de) Konya'nın ele geçirilmesinden sonra Karamanoğulları önderliğindeki Türkmenler'in kendi ana dilleri olan Türkçe'yi resmi dil ilan etmeleridir. Her ne kadar Selçuklu devrinde Anadolu'da Türkçe yazılmış bir eser elimize geçmemişse de bu kararın ilerdeki dönemlerde etkisi büyük olmuş, beylikler ve Osmanlılar döneminde Türkçe'nin resmi bir dil olmasının temelleri atılmıştır. Türkmenler'in kendi dillerine sahip çıkmaları milli şuurlarının da uyanmakta olduğunun bir göstergesidir. Bunda Moğol tahakkümünün yanında İlhanlılar devrinde Türkçe'nin kullanılmasının büyük rolü vardır.³⁴²

Hülagu, İran ve Irak'ı zapt edip ve Azerbaycan'da yeni bir devlet kurduktan sonra müneccimliğe olan merakı sebebiyle Meraga'da bir rasathane inşa ettirerek başına devrin ünlü alimlerinden Nasireddin Tusi'yi getirmiştir. Ayrıca büyük bir kütüphane yaptırarak burası için vakıflar kurmuştu. Tusi yanına aldığı diğer bilim adamlarıyla çalışmalara başladı ve astronominin yanına matematik, kimya, tıp, siyaset ve felsefe alanında dersler vererek ilerde ünlü olacak birçok bilim adamı yetiştirdiler. Selçuklu devrinin ünlü mutasavvıf ve alimi Şeyh Sadreddin Konevi ile Nasireddin Tusi arasında karşılıklı mektuplaşmalar, fikir alışverişleri ve müzakereler yapılmıştır. Bu da gösteriyor ki iki taraf arasında küçümsenmeyecek derece de ilmi sahada münasebetler yaşanmıştır. Bunların dışında belkide en önemli etkileşim tarih alanında yaşanmıştır. Gerçektende İlhanlılar çağında tarihçilik yazımı büyük bir gelişme göstermiştir. Cüveyni'nin "*Cihan-guşası*", "*Vassaf'ın Tarihi*", Reşidüddin'in "*Camiü't-Tevarih*", Kaşani'nin "*Tarih-i Olcaytu'su*" ve Hamdullah Kazvini'nin "*Tarih-i Güzide'si*" gibi eserler bu zamanda ortaya çıkmıştır.³⁴³

Moğollar'ın İslamiyeti kabul etmeleriyle birlikte Türk toplumundan kültür sahasında pek çok şey aldığı şüphesizdir. Bu durumu en iyi açıklayacak örnek onların Türkleşip kaynaşmalarıdır. Bunun yanında Selçuklu toplumunun Moğol geleneği ve yaşayışından bir şeyler aldığına dair kaynaklarda bir işaret yoktur.

---

³⁴¹ *agt.*, s. 428

³⁴² *agt.*, s. 434

³⁴³ *agt.*, s. 436

Moğollar'a ait özel günlerin, bayramların, cülus merasimlerinin, evlenme adetlerinin, yemeklerinin, ölü gömme merasimlerinin Selçuklu veya diğer bir Türk toplumunda da yaşandığına dair bir örneğe rastlanmamıştır. Fakat bunların yanı sıra idari ve mali sahalarda bazı Moğol terimleri Selçuklu ve onun halefi olan Türk devletlerinde kullanılmıştır.³⁴⁴

13. yüzyılda Moğol istilasıyla birlikte Anadolu'ya doğru yapılan göçlerin öneminden daha önce bahsetmiştik. İstila ile birlikte bu topluluklar, Türkistan kültür ve inançlarını seleflerinden daha yoğun bir şekilde Anadolu'ya taşımışlardır. Steplerdeki şaman inancının temel kavramlarından biri olan ateş ve ocak kültü bu süreçte Anadolu'da yaygınlık kazanmıştır. Şaman inancının izlerini aynen taşıyan bu kavramın Anadolu'ya yaygınlaşmasında ve taşınmasında en etkin rol Moğollar'a aittir. Selçuklu dönemi ve öncesinde Anadolu'ya gelen Türk boyları bir süre İslam topraklarında iskan ettikten, İslam'ı tamamen tanıyarak hazmettikten sonra Anadolu'ya gelmişlerdi. Ancak Moğol istilasında bu muhaceret daha hızlı olmuş, şaman inancının birçok ritüelleri İslam'ı yeni kabul etmiş Türkmenler ile Anadolu'ya taşınmıştı. Daha önceki göçlerde eski inanç kalıntıları nispeten az iken Moğol istilasıyla gelen kitlelerde daha yoğun olarak bulunuyordu.³⁴⁵

Anadolu'da Orta Asya kaynaklı inanç ve dini kutsiyetlerin ağırlıklı olarak Moğol tahakkümü döneminde geldiğinin bir delili de Anadolu bilim ve düşünce hayatında görülür. Moğol istilası öncesinde Anadolu'da akli ve tabii bilimler büyük bir ağırlığa sahipken 13. asrın ilk çeyreğinden itibaren çok sayıda mutasavvıf ve dervişlerin Moğol istilası önünden kaçarak Anadolu'ya sığınmalarıyla buradaki fikri dengeyi tasavvufi ilimler lehine çevirmişlerdir.³⁴⁶

11. yüzyıldan itibaren Anadolu'da varlığı bilinen ateş ve ocak kültü Moğol istilasıyla beraber özellikle 13. asırda Anadolu'da yoğun olarak görülmüştür. Anadolu halkında eski inanç ve kültürlerinden kalma ama zamanla üzeri küllenmiş olan ateş ve ocak kültü, bölgenin Moğol tahakkümü altına girmesiyle beraber yeniden canlanmıştır. Bu canlanmada sadece Moğollar'ın değil, İslam mistisizmini

---

³⁴⁴ *agt.*, s. 439

³⁴⁵ Mustafa Akkuş, “Ateş Ve Ocak Kültünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 68, 2013, s. 20

³⁴⁶ *agm.*, s. 20

bölgeye yaymaya çalışan tasavvufi grupların da etkisi olduğu görülmektedir. Özellikle Kalenderi gruplar, zikirlerinde bunu kullanarak bu eski geleneği canlandırmışlardır.³⁴⁷

Anadolu'da var olan ateş ve ocak kültürünün günümüze kadar gelmesinde ve ocak kavramının hala varlığını devam ettirmesinde Moğolların rolü büyüktür. Bu kültürün Moğol tahakkümündeki Anadolu'nun her bir köşesine yayılıp yerleşmesinde tasavvufi zümrelerin önemli etkisi olduğu görülmektedir. Tasavvufi zümreler içerisindeki en büyük pay kalenderi grupların, özellikle de Rufailerindir. Rufailer, Moğollar'ın desteğiyle Anadolu'nun her bölgesinde yerleşmişler ve ayinlerinde ateşi ustalıklarla kullanmalarıyla halkın dikkatini çekmişlerdir.³⁴⁸ Bugün Anadolu'nun pek çok yerinde düğün, bayram vs. zamanlarında, yakılan ateşlerin üstünden atlamak, çevresinde raksetmek, dönmek şeklinde görülen sinsin oyunu da, eski ateş ayinlerinin mahiyetini kaybetmiş ve folklorla yerleşmiş bir şekilden başka bir şey değildir. Anadolu'da Sünni halk arasında bile ateş kültürünü yansıtan bu gibi uygulamalar, Kızılbaş Türkler ve Kürtlerde daha belirgin ve aslına daha yakın şekliyle uygulandığı görülmektedir.³⁴⁹

Moğollar'da ateşin yanında tütsünün de arındırıcı bir değeri vardı.³⁵⁰ Eski Türkler'de ve Moğollar'da hastaları iyileştirmede ve tütsüde yoğun olarak şamanlar tarafından kullanılan ateş kavramı günümüzde ocak sahibi olan alevi dedeleri tarafından aynı şekilde kullanılmaktadır.³⁵¹ Moğollar yoluyla tevarüs eden bu uygulama onlardan sonra Anadolu'da sık sık görülmüş, günümüze kadar Alevi-Bektaşî ocakları vasıtasıyla gelmiştir. Hastalıklarla mücadele de ateşin rolü büyüktür. Başkurtlar ve Kazaklar ateşle tutuşturulmuş bir yağlı paçavrayı hastanın etrafında dolaştırarak onu iyi etmeye çalışırlar. Buna “*alaslama*” denilmektedir. Bu halen Anadolu'da “*alazlama*” şeklinde telaffuz edilir.³⁵²

---

³⁴⁷ *agm.*, s. 21

³⁴⁸ *agm.*, s. 22

³⁴⁹ Ahmet Yaşar Ocak, *Alevi Ve Bektaşî İnançlarının İslam Öncesi Temelleri*, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 249-251

³⁵⁰ Jean Paul Roux, *Türklerin Ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Aykut Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002, s. 235

³⁵¹ Ali Yaman, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam Ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2011, S. 60, s. 57

³⁵² Abdulkadir İnan, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986, s. 68

Şaman inancında ocak kültü ile ateş kültü birbirinden ayırt edilmez. Aynı zamanda ocak kültü atalar kültüyle bağlıdır. Ocağın ilk ata tarafından yakılmış olması dolayısıyla ailenin sembolü kabul edilir.³⁵³ Aynı telakki bugün Anadolu'da hem Sünni hem Alevi topluluklarda mevcuttur. Bir evde ocağın devamlı yanması, o ailenin saadet ve sürekliliğine işaret sayılmıştır.³⁵⁴

Anadolu'da tarikatlar ile meydana gelen ve fikir hayatına etki eden unsurlardan birisi de Ahilik'tir. Ahilik 13. yüzyılın ortalarında Ahi Evren Şeyh Nasirü'd-Din Ebü'l-Hakayk Mahmud bin Ahmed el-Hoyi tarafından kurulmuştur.³⁵⁵ Ahiliğin kurulmasında en önemli neden Malazgirt savaşından 150 yıl sonra doğudan Anadolu'ya ikinci göçle gelen büyük çoğunluğu şehirli, esnaf, sanatkar ve tüccar olan Türklerdir. Ticaret ve sanat alanında çok iyi olan bu Türkler, Anadolu'nun ekonomik ve sosyal yaşantısını ve yapısını değiştirdiler. Moğol saldırısıyla başlayıp yıllarca süren bu göçler nedeniyle Anadolu'da parlak bir sanat ve ticaret hayatı başladı ve Türk halkının şehirlere yerleşmesi hızlandı. Bu göçlerle gelenler hem yerli Bizans halkına, esnaf ve sanatkarına, hem de Moğol tehlikesine karşı örgütlenip halkı gerektiğinde savaşa hazır duruma getirmek zorundaydılar.³⁵⁶

Siyasi boyutu da bulunan Ahilik teşkilatı, II. Gıyaseddin Keyhüsrev'e karşı siyasi bir tavır alırken, Mevlana ve çevresi Sultan'ın paralelinde bir siyasi tutum izlemiştir. Moğollar'ın Anadolu'yu işgalleri sırasında siyasi ihtilaf büyük boyutlar kazanmıştır. Ahiler ve Türkmenler Moğollar'a karşı savaşırken Mevlana ve çevresi Moğol iktidarını desteklemiştir.³⁵⁷

4. Anadolu Selçukluları Devri Düşünce Hayatı ve Moğolların Etkisi

Anadolu Selçukluları'nın siyasi tarihleri, kısmen de sosyo-ekonomik yapıları oldukça iyi incelenmiş olmasına rağmen, bilim ve düşünce hayatı bakımından incelemeler yoğun olmamıştır. Esasen Türkiye Selçuklu dönemi zaten 13. yüzyıl başlarına kadar uğraştığı sosyal ve siyasi olaylar sebebiyle kökleşmiş ve istikrarlı bir yapı kazanmış değildi. Devletin II. Gıyaseddin Keyhüsrev döneminde kısa sürede

³⁵³ *age.*, s. 68

³⁵⁴ Mustafa Akkuş, *agm.*, s. 27

³⁵⁵ Mikail Bayram, *Ahi Evren Ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991, s. 30

³⁵⁶ Hasan Sav, *1240-1256 Yılları Arasında Anadolu Selçuklu-Moğol İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999, s. 102

³⁵⁷ *agt.*, s. 103

hızlı bir şekilde istikrarsızlığa doğru kayması ve arkasından Moğol boyunduruğuna girmesi bunu gösterir.³⁵⁸

Türkiye Selçuklu hükümdarları ve maiyetlerindeki beyleri, ülkelerinin fikri ve kültürel alanda gelişmesi için şehirlerini her bakımdan bir cazibe merkezi haline getirmek için çok uğraşmışlardır. Onlar Türk, Arap ve Fars kökenli alimleri, mutasavvıfları, şair ve edipleri etrafına toplamak ve onlara eserler yazdırmak için her türlü imkanı hazırlıyorlardı. İran ve Arap memleketlerinden getirilen şahsiyetlerin başta Konya olmak üzere Kayseri, Kırşehir, Tokat, Sivas gibi muhtelif yerlere yerleştirdikleri görülmektedir.³⁵⁹

Tokat ve Malatya'nın Danişmendliler zamanında iki önemli ilim ve fikir merkezi haline gelmesi, Selçuklular döneminde bu iki şehrin şehzadelerin eğitim ve tahsil yeri olmasında etkili olmuştur. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, oğullarından I. İzzeddin Keykavus'u Malatya'ya, I. Alaeddin Keykubat'ı ise Tokat'a tahsil ve eğitim için göndermiştir. I. Alaeddin Keykubat, sultanlığı döneminde Anadolu'da Türkmencilik mefkuresini hakim kılmaya çalışarak yüksek memurluklara Türk asıllı kimseleri atamıştır. Hatta bu dönemde Türkmen şeyhler, ilim ve fikir adamları himaye edilmiş, Ahi teşkilatı bütün Anadolu'ya yayılmıştı. Ancak Moğol istilası ile birlikte Tokat ve Malatya'nın ilmi ve fikri bakımdan sahip oldukları bu özelliklerini kaybederken, dönemin ünlü bazı filozoflarının, müderrislerinin ve alimlerinin toplanmaya başladığı başkent Konya'da bu açıdan bir canlanma olduğu dikkat çekmektedir.³⁶⁰

Nitekim bu dönemde Kadı Siraceddin-i Urmevi, mantık ve felsefe ile ilgili çalışmalarıyla Kadı İzzeddin-i Urmevi ve Şeyh Sadreddin-i Konevi ile zahir ve batın ilimlerinde zirveye ulaşan Mevlana Celaleddin-i Rumi Konya'da bulunan önemli alimlerden idi. Bu dönemde yani I. Alaeddin Keykubat'ın cülusuna kadar olan zamanda yazılan eserlerin en belirgin özelliklerinden biri çoğunlukla yerli olması, bir diğeri de felsefe ile tabii bilimlere ait eserlerin dini ve tasavvufi eserlere nazaran daha çok olmasıdır. I. Alaeddin Keykubat'ın cülusundan sonraki dönemde, Anadolu

³⁵⁸ Ahmet Yaşar Ocak, "Selçuklular Ve Beylikler Devrinde Düşünce", Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, C.4, Ankara 2002, s. 503

³⁵⁹ *agm.*, s. 504

³⁶⁰ Ahmet Kartal, "Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil Ve Edebiyat", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008, s. 105

Selçukluları zamanındaki bu ilmi ve fikri gelişme Moğol istilasının etkisiyle, özellikle Moğollar'ın (1243) yılında Selçuklu devletini hakimiyetleri altına almalarından sonra, tedricen zayıflarken, dini-tasavvufi düşünce ön plana çıkıp gelişmeye başlamıştır. Bunun sebebi ise 13. asrın ilk çeyreğinden itibaren çok sayıda mutasavvıf ve sufi, Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya gelmiş ve Anadolu'daki fikri hayatın tasavvuf lehine gelişmesine neden olmuşlardır. Bunda Moğol iktidarının Anadolu halkı üzerinde yarattığı fikri ve siyasi baskı ile gerçekleştirdiği acımasız katliamlar neticesinde çaresizliğe ve umutsuzluğa düşen halk için umut ve huzur kaynağı olan tekke ve zaviyelere rağbetin artması da etkili olmuştur.³⁶¹ Ayrıca Moğollar'ın Anadolu'da gerçekleştirdikleri bu katliam ve zulümlerden dolayı birçok münevver, kültürlü ve bilge kişiler ya öldürülmüş, ya da Anadolu'yu terk etmişlerdir. Bunun bir sonucu olarak da Anadolu'daki ilmi faaliyetler olumsuz yönde etkilenmiştir.³⁶²

Bu devirde Anadolu'da çoğunluğu Farsça olmak üzere Arapça ve Türkçe yazılan dini-tasavvufi-ahlaki mensur eserlerin sayısında bir artış olmuştur.³⁶³

Türkiye Selçukluları döneminde yazılan ilk eserler kronolojik bir sıraya sokulacak olursa Malazgirt Zaferi'nden sonraki 150 yıllık süreçte müspet ilimlere ve felsefeye ilgi duyulduğunu ve alimlerin de devlet adamlarınca kullandığı görülmektedir. Buna bağlı olarak Anadolu'da ilk te'lif edilen eserin İbnü'l-Kemal İlyas b. Ahmet tarafından yazılarak Danişmendoğlu Melik Ahmet Gazi'ye sunduğu “*Keşf'ül-Akabe*” adlı eseri görmekteyiz.³⁶⁴

Anadolu'da eğitim-öğretim, İslam dünyasının diğer coğrafyalarında olduğu gibi genellikle medreselerde yapılırdı. Danişmentliler zamanında başlayan ilmi çalışmalar, Türkiye Selçukluları zamanında zirveye ulaşmıştır. O dönemde bir ilim ve kültür şehri olan Sivas'taki medreselerde, Türkiye Selçukluları'nın ileri gelen bir çok devlet adamı yetişmiştir. Türklerin ilim adamlarına olan hürmetini duyan alimler, Maveraünnehir, İran, Mısır, Suriye ve diğer bölgelerden kalkıp Anadolu'ya gelmişlerdir. Türkistan ile Anadolu arasındaki kültür köprüsünün en önemli ayağını

³⁶¹ *agm.*, s. 105-108

³⁶² Mikail Bayram, *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Kömen Yayınları, Konya 2004, s. 134

³⁶³ Ahmet Kartal, *agm.*, s. 109

³⁶⁴ Abdullah Kaya, “Selçuklular Dönemi Sivas'ta İlimi Hayat Ve İlim Adamları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 2, 2008, s. 216

oluşturan Sivas, Moğol baskılarından kaçan birçok aliminde ilk ikametgah yerlerinden biri olmuştur. Sivas'a gelen alimler, Farsça ve Arapça birçok eser kaleme alarak bu bölgede ilmi ve fikri hareketlerin canlanmasına, kültür ve medeniyetin de gelişmesine katkıda bulunmuşlardır.³⁶⁵

Tahsil hayatının sürdüğü medreseler, Nizamü'l-Mülk tarafından kurumlaştırılmıştır.³⁶⁶ Medreselerde eğitim, sultan veya vezir tarafından sonbaharda başlardı. Gerek yapı gerekse teşkilat bakımından Büyük Selçuklu Medreselerini örnek alan Türkiye Selçukluları, Osmanlılara da örnek teşkil edecek medreseler inşa etmiştir. Ortaçağ İslam dünyasındaki medreselerde eğitim iki kısma ayrılırdı. Birinci kısımda matematik, astronomi, geometri, fizik, tıp, gramer ve felsefe tahsil edilirken; ikincisinde usul, fıkıh, hadis, tefsir, kelim gibi dersler verilirdi.³⁶⁷

Anadolu'ya gelip yerleşen Türkler, orada sadece han, hamam, kervansaray, köprü, medrese, gözlemevi ve hastane yapmamışlar; bir taraftan da bunların temelini oluşturan bilimsel faaliyetlerde bulunmuşlardır. Kendilerinden önce müspet bilimlerle ilgili çalışmalardan yararlanmak suretiyle, Anadolu Selçukluları matematik, astronomi, fizik, kimya ve tıpla ilgili çalışmalar yapmışlardır.³⁶⁸ Ayrıca buralarda filoloji ve edebiyat gibi ilimler de müfredat programı içinde yer almaktaydı.³⁶⁹

Selçuklular Anadolu'ya gelmeden önce, Arapçayı bilimsel eserlerinde yazı dili olarak Farsçayı'da edebi dil olarak kullanmışlardır. Her ne kadar Selçuklular ve diğer Türk devletleri saray çevrelerinde ve resmi yazışmalarında Fars dilini kullanmışlarsa da, İslam dünyasından gelen bilimsel eserlerin Arapça kaleme alınması alışkanlığına uygun olarak, bilimsel eserlerini daha çok Arapça yazmaya devam etmişlerdir. Bunun sebebi ise Selçuklu Devleti'nin, İslam dinini ve kendi kültürleri içinde mecz ettikleri İslam kültürünü benimsemişlerdir. Bu dönemde bilimsel faaliyetlerin yürütüldüğü kültür merkezleri arasında Sivas, Tokat, Amasya,

---

³⁶⁵ *agm.*, s. 217

³⁶⁶ Seyfullah Kara, *Selçuklular'ın Dini Serüveni*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006, s. 616

³⁶⁷ Kaya, "Sivas'ta İlmi Hayat Ve İlim Adamları", s. 219

³⁶⁸ Esin Kahya, "Türkiye Selçuklularında Ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar", Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, C. 4, Ankara 2002, s. 522

³⁶⁹ Erdoğan Merçil, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1991, s. 175

Diyarbakır, Mardin, Konya, Kayseri zikredilebilir. Bu dönemin bilim adamları, İbn Sina, Beyruni, Farabi ve Gazali gibi şahsiyetlerin eserlerini esas almışlardır.³⁷⁰

Türkiye Selçukluları da Büyük Selçuklu Devleti'nde olduğu gibi eğitim ve öğretime büyük önem vermişlerdir. Bu coğrafyada yer-yurt tutan Türkler (1071)'den itibaren öncelikli olarak Anadolu'nun çeşitli şehirlerinde medreseler yaptırmışlardır ve bugün bunların bir kısmı hala ayaktadır. Selçukluların zayıflayıp yıkılmasından sonra onların devamı olarak kurulan beylikler döneminde de birçok medreseler kurulmuştur. Daha sonra bu medreseler gerek mimari gerekse eğitim sistemi olarak Osmanlı medreselerine öncülük etmiştir. Yüksekokul olarak kurulan medreseler Selçuklular tarafından daha çok devlet memurları, elçiler, hakimler yetiştirmek üzere kurulmuş olan eğitim kurumları idi. Başlangıçta hadis, fıkıh, tefsir gibi dini bilimlere ağırlık verilen medreselerde, daha sonraları tıp ve astronomi ile ilgili eğitimlere de başlamıştı.³⁷¹

Türkiye Selçukluları'nın 11. yüzyılda idarelerinde olan yerlerde medreselere rastlanmamaktadır. Türkiye Selçukluları tarafından kurulan medreseler, genellikle 12. ve 13. Yüzyıllarda yapılmıştır. Bunun sebebi ise Selçukluların o dönemlerde daha çok Haçlı seferleriyle uğraşmalarındandır. Sürekli olarak savaş halinde olan Selçuklular imar işleriyle pek ilgilenememişlerdir. Anadolu'da 12. yüzyılda yapılan medreselerin bir kısmı, Selçuklular Haçlı seferiyle uğraşırken, nispeten daha rahat bir konumda olan Danişmendler tarafından yaptırılmıştır.³⁷²

Türkiye Selçukluların yaptırmış olduğu medreselerden biri, meşhur Hunat Hatun Medresesi'dir. Bu yapı sadece medrese olmayıp, Selçukluların yaptığı az sayıda külliyelerden biridir. Çok bilinen Selçuklu medreselerinden birisi de Konya'daki Karatay Medresesi'dir. Medrese Celaleddin Karatay b. Abdullah tarafından yaptırılmıştır (1251). Konya'da bulunan bir diğer önemli medrese de Sırçalı Medresesi'dir. Bu medresenin II. Gıyaseddin Keyhüsrev zamanında yaptırıldığı anlaşılmaktadır (1242). Selçukluların belli başlı medreselerinden biri de günümüzde Çorum iline bağlı Alaca ilçesinin Mahmudiye köyü yakınlarında bulunan

---

³⁷⁰ Esin Kahya, *agm.*, s. 523

³⁷¹ *agm.*, s. 523

³⁷² *agm.*, s. 524

Kalehisar Medresesi'dir. Kesin tarihi bilinmemekle birlikte 13. yüzyılın ilk yarısı olarak tarihlenmektedir.³⁷³

Türkiye Selçukluları'nın en önemli ekonomik merkezlerinden birisi olan Sivas, ilim hayatı bakımından da Konya ile rekabet edecek bir seviyeye gelmişti. Zamanın önemli medreselerine sahipti. 13. asrın ikinci yarısından önce mevcut olan medreselerin bir kısmını Sahib Fahreddin Ali'nin vakfıyesinden öğreniyoruz.³⁷⁴ Ancak bahsedilen medreselerin, 17. asırda bile mevcudiyetini muhafaza edemediği görülmektedir. Zamanımıza kadar gelen üç büyük medrese vardır ki, bunlar aynı tarihlerde inşa edilmiş olan Gök Medrese, Çifte Minare ve Buruciye medreseleridir. Selçuk mimarisinin en kıymetli eserlerinden olan Gök Medrese, Sahib Fahreddin Ali tarafından inşa ettirilmiştir. Çifte Minare Medresesi, İlhanlı imparatorluğunun büyük veziri Sahib Şemseddin Cüveyni tarafından inşa edilmiş olup maalesef çok tahribe uğramıştır. Büyük bir kıymete haiz olan bu medrese harap olması nedeniyle, (1882'de) ilk olarak hastane daha sonrada mektep haline sokulmuştur. Selçuk ricalinden Muzaffereddin Burucerdî tarafından inşa edilen Buruciye Medresesi de tarihi kıymeti olan Selçuklu eserlerindedir.³⁷⁵

Tokat'ta da Sivas'taki ile aynı adı taşıyan Gök Medrese bulunmaktadır. Medrese rivayete göre Selçuklu veziri Muineddin Süleyman Pervane tarafından yaptırılmıştır. Mimari özellikler olarak Sivas'taki Gök Medrese'ye benzeyen Erzurum'daki Gök Medrese de 13. yüzyılda yapılmış olan Anadolu'daki belli başlı eserler arasında yer almaktadır. Aynı isimle anılan bir diğer medrese de Amasya'da bulunan Gök Medrese'dir.³⁷⁶

İlhanlı görevlilerinin Moğol ordularının ardından bu ülkeye gelmiş olmaları, İran etkisinin daha da artmasına yol açmıştır. İranlılaşmanın şiddeti kadar olmasa da Araplaşma yolunda da bazı gelişmeler olduğu görülmektedir. Bunda Suriye ile olan iyi veya kötü ilişkilerin büyük bir rolü olduğu düşünülebilir. Fakat Arapça hiçbir

---

³⁷³ *agm.*, s. 526

³⁷⁴ Osman Turan, *Selçuklular Ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980, s. 206

³⁷⁵ *age.*, s. 208

³⁷⁶ Esin Kahya, *agm.*, s. 527

zaman Farsçanın yerini tutmamıştır. Arapça daha sınırlı bir çevrede ve özellikle yasalarla ilgili alanlarda bir etkisi olmuştur.³⁷⁷

Bu dönemde Arapça yazan alimlerde vardır. Bunların başında gelen alimlerden birisi Sadreddin Konevi'dir. Hemen hemen bütün yaşamı boyunca Konya'da yaşayan Sadreddin, burada vefat etmiştir (1274-75). Farsça yazdığı küçük bir eserin dışında yapıtlarını Arapça yazmış olması onun köklü ve geleneksel öğrenim gördüğünün kanıtıdır. Sadreddin Konevi'nin yakınlarından ve ondan biraz daha yaşlı olan kadı ve yargıç El-Urmevi, bütün ülkede büyük bir ün kazanmıştır. Bilim alanında Horasan'da Nasirüddin Tusi'nin öğrencisi olmuş olan Kutbettin Şirazi, Malatya'da bir süre yaşamıştır ve Tebriz'de vefat etmiştir (1310). Şirazi astroloji üzerine Arapça bazı tezler ve Farsça ansiklopedi yazmıştır. (1276)'ya kadar erken bir tarihte bile Kayseri'de yazılmış astroloji üzerine bir tezin III. Keyhüsrev'e sunulduğu görülmektedir. Şirazi'nin Farsça ansiklopedisi ve o dönemde yaygın olan tutuma ve felsefeye karşı çıkan bir tezin Kastamonu hakimlerine sunulmuş olduğu bilinmektedir.³⁷⁸

Önceden de bahsettiğimiz gibi 11. ve 12. yüzyılın başlarından itibaren, Türkistan'da başlayan ve batıya doğru gelişen Moğol istilası, kitlesel göçlerin Ön Asya'ya ve Anadolu'ya yönelmesine sebep oldu. Bu göç dalgaları arasında çeşitli tasavvuf akımlarına ve tarikatlara mensup şeyhler ve dervişler gelmeye başladı. Bu şeyhler ve dervişler, Ahlat, Erzurum, Bayburt, Sivas, Tokat, Amasya, Kırşehir, Kayseri ve Konya gibi devrin önemli merkezlerinde ve yakın çevrelerinde faaliyet gösteriyorlardı. Zamanın en büyük mutasavvıflarından olan Necmeddin Kübra, Harezmi sahasında yetişerek hem dini bilimlerde, hem de tasavvufi konularda şöhret yapmış bir şahsiyettir. Çok sayıdaki eserlerinden ancak birkaç tanesi bize kadar gelebilmiştir. Kübrevilik Anadolu'ya Moğol istilasıyla birlikte girmiştir.³⁷⁹

Pek çok İslam kültür merkezini dolaşmış Anadolu'ya gelmiş olan Muhyiddin Arabi, şüphesiz asırlar boyunca İslam tasavvuf tarihinin en meşhur ve en etkili şahsiyetlerindendir. Arabi, (1223) yılına kadar Anadolu Selçuklu Devleti'nin merkezi Konya'da kaldıktan sonra, Melik Eşref'in daveti üzerine Şam'a yerleşmiş ve

³⁷⁷ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, s. 338

³⁷⁸ *age.*, s. 340

³⁷⁹ Ocak, "Selçuklular Ve Beylikler Devrinde Düşünce", s. 506

ölünceye kadar (1241) burada yaşamıştır. Vahdet-i Vücut telakkisi, Muhyiddin Arabi sayesinde en sistemli ve olgun seviyesine ulaştı. Arabi'nin, felsefe, kelam, fıkıh, hadis, tefsir, edebiyat ve zamanın bazı gizli bilimlerine olan vukufu sayesinde çok geniş bir terkibe ulaştırdığı bu sistem oldukça etkili olmuştur. Sadece zamanın tasavvuf anlayışlarını değil, günümüze kadar hemen bütün İslam dünyasında tasavvuf telakkilerini etkilemiştir. Muhyiddin Arabi'ye Anadolu'da asıl prestij sağlayan ve eserlerini anlaşılır hale getirerek yayılmasını temin eden kişi evlatlığı ve halifesi Sadreddin Konevi'dir. Onun sayesinde Arabi'nin fikirleri Selçuklu dönemi Anadolu'sunda bütün kesimleri etkilemiş ve büyük bir taraftar kitlesi toplamıştır.³⁸⁰

Babası Bahaeddin Veled ile daha çocuk yaşta Moğol istilası önünden kaçıp Anadolu'ya gelen Mevlana Celaleddin, Şam ve Halep gibi zamanın önemli kültür merkezlerinde sağlam bir tahsil yapmıştır.³⁸¹ Mevlana Celaleddin, Şems-i Tebrizi vasıtasıyla olduğu kadar, babası Bahaeddin Veled kanalıyla da Horasan'ın estetikçi ve coşkucu tasavvuf anlayışıyla kendini olgunlaştırmıştır. Aynı zamanda Muhyiddin Arabi'nin görüşlerinin de etkisinde kaldığı muhakkaktır. Mevlana Celaleddin'in tasavvuf anlayışını ve düşüncelerini ortaya koyan Mesnevi, *Divan-ı Kebir*, *Fihî ma Fih*, *Rubaiyat* vb. eserleri Farsça yazılmış olmalarına rağmen Türkmen çevrelerine de geniş ölçüde nüfuz etmiştir.³⁸²

Mevlana Celaleddin'in, (1256)'lardan sonra Anadolu'da fiili duruma geçen Moğol hakimiyeti döneminde Moğol idari çevrelerine yakınlığı, bazı araştırmacıları kendisinin Moğol yanlısı olduğu şeklinde düşünmeye sevk etmiştir. Ama yakından bakıldığında Mevlana'nın Moğol idari çevreleriyle olan irtibatı, onları bşınırlı hareket etmeye zorladığı görülür. Hayatta iken düşünce ve görüşlerini bir tarikat halinde teşkilatlandırmamış olan Mevlana Celaleddin'in (1273'te) ölümünden sonra Mevlevilik bir tarikat haline dönüşmüştür.³⁸³

Selçuklu Anadolu'sunun bir başka mühim şahsiyeti de, 16. yüzyılda kurulacak olan Bektaşilik tarikatına adını veren Hacı Bektaş-ı Veli'dir. 13. yüzyılda

---

³⁸⁰ *agm.*, s. 508-509

³⁸¹ *agm.*, s. 509

³⁸² *agm.*, s. 510

³⁸³ *agm.*, s. 511

Moğol istilasıyla Anadolu'ya gelmiştir.³⁸⁴ Hacı Bektaş-ı Veli'nin tasavvuf düşüncesi, yaşadığı çevre icabı, hiç şüphesiz İslam fihhının sıkı kuralarıyla sınırlandırılan Ortodoks bir anlayış değildi. Bu İslam anlayışı geniş bir hoş görüye dayanan mühtedileri birdenbire eski kültür çevrelerinden koparmadan, bu kültürden gelen eski inançlarını da kendi içerisinde değerlendiren bağdaştırmacı (senkretik), yeni bir İslam anlayışydı. Onun bu yönetimi Anadolu'nun Müslim ve gayrimüslim toplumları arasında önemli bir yakınlaşma ortamının doğmasına yol açtığı söylenebilir.³⁸⁵

Anadolu Selçuklu döneminde, esas itibarıyla Anadolu dışından gelen ve daha çok Fars, kısmen de Arap ve Türk kökenli büyük mutasavvıflar tarafından Konya, Kırşehir, Sivas, Kayseri ve Tokat gibi Selçuklu Anadolu'sunun önemli merkezlerinde çok zengin bir düşünce ortamının yaratıldığı görülüyor. Bu ortam hem Beylikler döneminin, hem de ileride Osmanlı İmparatorluğu'nun tasavvufi düşünce temelini oluşturması açısından önemlidir.³⁸⁶

D. KÖSEDAĞ SAVAŞI'NIN ANADOLU'NUN DEMOGRAFİK YAPISINA ETKİLERİ

1. Köseadağ Savaşı'nın Anadolu'nun Nüfus Yapısına Etkileri

Bilindiği üzere Anadolu'nun Türkleşmesi birden değil, uzun bir tarihi vetirede gerçekleşmiştir. Bunun sebebi Türkler'in hepsinin aynı anda Anadolu'ya gelmediğindendir. Göç dalgası zaman zaman büyük kitleler halinde devam etmiş ve hiçbir zaman da ardı arkası kesilmemiştir. Örneğin, Şahinşah'ın kısa saltanat döneminde (1110-1116), Sultan II. Kılıç Arslan zamanında (1155-1192) ve Moğol istilası sırasında Anadolu'ya büyük Türkmen kitleleri gelmiştir. Bu kitleler genellikle hayat tarzlarına uygun olan uçlarda toplanmışlardı. Yeni gelenlerle Türkmenlerin uçlardaki sayıları ve kuvvetleri devamlı artmıştır.³⁸⁷

³⁸⁴ *agm.*, s. 511

³⁸⁵ Geniş bilgi için bk.; İrene Melikof, Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999

³⁸⁶ Ocak, "Selçuklular Ve Beylikler Devrinde Düşünce", s. 512

³⁸⁷ Koca, Selçuklu Devri Türk Tarihinin Temel Meseleleri, s. 250

Daha Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun kurulmasından önce Oğuzların, Doğu ve Güney-Doğu Anadolu ile Yukarı Mezopotamya'ya yaptıkları göçler ilk safhayı teşkil etmektedir. Bu göçler pek başarılı olmamışsa da, Bizans'ın direnme gücünü zayıflattığı için daha sonraki istilaları bir dereceye kadar kolaylaştırmıştır. Büyük Selçuklu Sultanları'nın, şehzadelerinin ve komutanlarının düzenli ordularla giriştikleri fetih ve istila hareketleri ikinci safhayı teşkil etmektedir. Bu akınlara bir son vermek isteyen Bizans İmparatoru Romanos Diogenes, Selçuklu Sultanı Alp Arslan'a karşı Malazgirt'te yaptığı savaşı kaybetti. Bu büyük meydan savaşından sonra yapılan antlaşmanın bozulmasıyla Anadolu'nun kapıları Türkler için ardına kadar açıldı. Anadolu'nun fethinde ve Türk vatanı yapılmasında üçüncü safhayı ise, Malazgirt savaşından sonra Anadolu'nun içinde kurulan Türk devletlerinin giriştikleri hareketler oluşturmaktadır.

10. asrın ortasından 11. asrın ortalarına kadar Selçukluları takiple Müslüman Oğuzların veya Türkmenlerin İslam ülkelerine göçleri gittikçe bir sel halini almıştır. Müslüman Türkmenler bu akınlar ile Anadolu hudutlarına dayanırken Peçenekler, Uzlar ve Kuman (Kıpçak)lar da Balkanlara iniyor ve Bizans İmparatorluğu iki taraftan Türk kışkacına alınıyordu.³⁸⁸

Selçuklu Hanedanı 10. asrın ortasından 11. asrın birinci yarsına kadar çok sıkıntılı göçlerle, son olarak, Horasan'a gelirken büyük göç sel halini almıştı. Selçuklular bu büyük göçün gelişmesi sayesinde kuvvetlenmiş ve imparatorluklarını kurmuşlardı. Gerçekten Oğuzlar artık bir millet olarak ve dalgalar halinde, Horasan istikametinde İslam ülkelerine akarken onları hiç bir devlet veya ordu durduramıyordu. Büyük göç doğudan gelen yeni istila ve baskılarla da şiddetleniyordu.³⁸⁹

Türkler, Müslüman ve Şamani, kuzey ve güney, iki büyük kol halinde batıya doğru göçüyordu. Bu millet kitleler ve dalgalar halinde İslam ülkelerine doluyor ve Bizans idaresinde bulunan Anadolu hudutlarına yığılıyordu. Selçuklu devleti daha kuruluşunda bu büyük göç meselesi ile meşgul olmuş; hem istila altında kalan toprakları ve halkları korumak, hem de kendi ırkdaşlarına yurt ve geçim sağlamak

---

³⁸⁸ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 42

³⁸⁹ *age.*, s. 44

gibi birbirine bağılı başlıca iki ağır vazife ile karşılaşmıştı. Türkmenler Anadolu'ya göçerek her yıl biraz daha gidiyor; doğudan orta ve batı Anadolu'ya doğru kayıyorlardı. Büyük bir Türkmen halkı (1059) yılında ilk defa Sivas'a varıp surları bulunmayan şehri işgal etmiş, bir kısım kuvvet de Malatya bölgesine girerek burayı işgal etmişti. Türkmenlerin aileleri ve sürüleri ile yaptıkları bu göçler her yıl biraz daha artıyor, fetih sahaları gittikçe genişliyordu.³⁹⁰

Malazgirt'te Sultan Alp Arslan'ın Romanos Diogenes'e karşı kazandığı bu büyük zafer yersiz ve yurtsuz kalan Türk muhacirlerine Anadolu'da ebedi bir vatan hazırladı. Sultan Alp Arslan'ın Malazgirt zaferine ve Anadolu'nun kapılarını açışına kadar, yarım asır zarfında Anadolu'ya sayısız akınlar yapılmıştı. Selçuklu imparatorluğunun kuruluşundan sonra bu akınlar yoğunlaşmış ve göçebe kitleler otuz yıl (1040-1071) devamlı olarak Anadolu, Suriye ve Irak tarafına doğru yayılmışlardı. Malazgirt Zaferi'ne kadar Anadolu'yu kendileri için pek emniyetli hissetmeyen Türkmenler, bu zafer ile birlikte sel halinde Anadolu'ya dolmaya başlamışlardı.³⁹¹

Türk tarihinde Kun, Gök-Türk, Selçuklu ve Osmanlı gibi tarihin azametli devletlerini kuran büyük Oğuz kavmi Sır-derya havzasından, Aral ve Hazar denizi sahillerinden batıya doğru göçerek binlerce kilometre uzakta bulunan Anadolu'ya gelerek elli yıllık bir mücadele sonunda kendisine vatan yapmıştır. Selçukluların az zamanda bu ülkeyi fetih ve kendilerine vatan yapmalarında Türk orduları yanında bir milletin toptan göçü birinci derece rol oynamaktadır. Anadolu bu ilk Türkleşme devrinden sonra da devamlı Türk muhacirlerine sığınak olmuş ise de bu göçlerin en mühimini şüphesiz Moğol istilasını önünde kaçan göçebe ve yerleşik halklar teşkil etmektedir.³⁹² Moğol tahribatı, Maveräünnehr, Horasan, İran gibi bölgelerden pek çok şehirli ahali, esnaf, sanatkar ve alim gibi kabiliyet sahibi kişilerin de göç ederek Anadolu'da toplanmasına, sonuç itibarıyla Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesinde önemli katkısı olduğu yadsınamaz bir gerçektir.³⁹³ Büyük bir önem arz eden bu yeni Türkmen göçleri Anadolu'nun bilhassa uçlarına göç etmiş, buraları Türkleştirmiştir. Bu devrin nüfus hareketi sayesinde önce Anadolu uçları, daha sonra

---

³⁹⁰ *age.*, s. 45-49-50

³⁹¹ *age.*, s. 66

³⁹² *age.*, s. 70

³⁹³ Ahmet Ocak, "Moğol Tahribatı Karşısında Ahilik Kültürü", *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyum Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kasım 1996, s. 124

da Osmanlı fetihleri ile Balkanlar'a, Orta-Avrupa'ya, Asya ve Afrika eyaletlerine yayılarak Türk hakimiyeti genişlemiştir.³⁹⁴

11. yüzyılın ortalarından itibaren ardı arkası kesilmeden devam eden Türk göçleri, bazen yavaşlamış, bazen de yoğunluğu artarak hızlanmıştır. Özellikle 13. yüzyılda Anadolu'ya birçok yeni Türkmen aşiretinin gelmiş olduğu görülmektedir. Bunların bir bölümü Moğol ordularının önünden kaçan ve kendileri için bir sığınma yeri olarak kabul ettikleri Anadolu'ya gelmiş olan Türklerdir. Bir bölümü de doğrudan Moğol hanları tarafından Anadolu'da kendi egemenliklerini sağlamak üzere Moğol orduları ile birlikte gönderilen ve Anadolu'nun muhtelif yerlerine yerleştirilen Türk ve Moğol gruplarıdır. Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya sığınan bu Türkmenler uçlarda yığılıyor ve burada yoğunluğu arttırarak Bizans topraklarını fethetmeye başlıyorlardı. Böylece Moğol saldırısına bağlı olarak gelmiş olan bu Türkmenler bir yandan Anadolu'daki nüfus yapısını büyük ölçüde değiştirerek Türk nüfusun artmasına, diğer yandan dağlık bölgelerin, sahillerin ve özellikle Batı Anadolu topraklarının Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkıda bulunuyorlardı.

Anadolu'ya muhacereti hızlandıran sebeplerin en önemlisi de şüphesiz Moğol istilasıdır. Tarihin en kudretli ve şiddetli istilalarından birini teşkil eden Moğol istilasını, Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır sonuçlar vücuda getirmesine karşılık, bu ülkenin Türkleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya nasıl sel halinde insan akını olmuş ise, Moğol istilasını önünde Türkmen kitleleri Anadolu'ya kaçıyor ve Moğol katliamından kurtulmaya çalışıyorlardı.³⁹⁵

Bütün Asya'yı yerinden oynatan Moğol istilasını Türk akınlarının ikinci çoğunluk devresini teşkil eder. Büyük Selçuklu İmparatorluğu nasıl İslam memleketlerini ve ahalisini korumak amacıyla bu akınları Anadolu'ya yöneltmişse, Anadolu Selçuklu devleti de aynı amaç ile bu göçmen kitleleri kendi sınırları dışına, Bizanslılar'ın elinde bulunan Anadolu'nun batı, güney ve kuzey sahillerine sevk ederek bu bölgeleri yeni gelen Türkler sayesinde fetih ve iskan etmişlerdir.³⁹⁶

³⁹⁴ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 70

³⁹⁵ Mehmet Şeker, Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi Ve İslamlaşması, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 66

³⁹⁶ *age.*, s. 67

Yerleşik hayata geçen Türkmenler daha çok uçlarda toplanıyorlardı. Moğol istilası önünde Türkistan, İran ve Azerbaycan'dan kaçan birçok din adamı, şeyh ve Türkmen babası da bu uçlarda sığınak bulmuşlardı. Aynı zamanda bu din adamları yarı Şamani olan Türkmenleri İslamlaştırıyor; Uçlarda İslam kültürünü ve gaza mefkuresini kuvvetlendiriyorlardı. Moğol istilası üzerine çok sayıda gelen yeni unsurlar ile kuvvet bulan Uç Türkmenleri, Selçuklu devletinin yeniden zaptedemediği yerleri zaptetmişlerdi. Böylece Batı Anadolu ve Marmara bölgelerini açarak buralarda yerleşmişlerdi.³⁹⁷

2. Moğol İstilasının Anadolu'nun Türkleşmesine Tesirleri

Selçuklu devleti Orta Anadolu'da gerilerken, uçlarda bir takım Türkmen beylikleri kuruluyordu. Selçuklu devleti ve Türk geleneklerine göre kurulan bu beylikler, Selçuklu sultanlarını metbu tanıyor; onlardan hakimiyet alameti olarak hil'at, menşur, sancak ve gazilik unvanı alıyorlardı. Bu Türkmen beylikleri, Selçuklular idaresine geçmemiş bölgeleri fethedip Türkleştirerek, Türk kültürüne hizmet ediyorlardı.³⁹⁸ Uç beylikleri hakkında bilgi veren M. Halil Yinanç eserinde çok verimli ve mahsulü bol olan uç ülkelerinin aynı zamanda büyük ticaret yollarının uğrak yerleri olduğundan bahsetmektedir. Bunlara ek olarak Yinanç, uçtaki şehirlerin hem istihsal yaptıklarını ve hem de ticarete aracılık ettiklerini, bu sebepten dolayı da büyük ve zengin şehirlerin meydana geldiğinden bahsetmektedir.³⁹⁹ Bu şehirler yalnız mücahitlerin ve murabıtların değil, aynı zamanda mutasavvıfların ve tüccarların da karargahı olmuştur. Buralarda birçok Türk ilim ve fikir adamları yetişmişti.⁴⁰⁰

Uç ahalisinin esas vazifesi din uğrunda savaş olduğu için, buradaki medreselerde dini ilimler ve bilhassa hadis bilgisi diğerlerinden daha kuvvetli ve daha çok rağbet görüyordu. İrili, ufaklı iki yüz kadar şehir, kasaba ve kaleyi içine alan uç beyliklerinin nüfusunun birkaç milyondan fazla olduğu tahmin edilmektedir. Daima savaşa hazır 100.000'e yakın mücahid çıkaran uç halkı her vakit harp hayatı yaşarlardı. Uçlarda ziraat hayatına geçmiş Türkler ile Türk-İslam aleminin çeşitli

³⁹⁷ *age.*, s. 74

³⁹⁸ O. Turan, *Selçuklular Ve İslamiyet*, s. 110

³⁹⁹ M. Halil Yinanç, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, TTK Yayınları, C. II, Ankara 2014, s. 26

⁴⁰⁰ Mehmet Şeker, *age.*, s. 75

bölgelerinden geçim vasıtası aramaya gelmiş Türkler ve serseriler de bulunuyordu. Bu arada Bizans'ın bozuk ve zalim idaresinden bıkan Bizans'a tabi halk ise, az bir vergi karşılığında kendilerinin can ve mal emniyetini temin edecek Türk beyliklerinin idaresi altına girmeyi tercih ediyorlardı.⁴⁰¹

13. asrın ortalarından itibaren Moğol istilasının Ahi ve Türkmenler üzerine meydana getirdiği baskı ve zulüm, onların yerlerini ve yurtlarını terk ederek uçlara doğru çekilmelerini sağlamıştır. İşyerlerine, tarlasındaki hasadına, tekkelerine, hatta vergi karşılığında çocukları bile rehin alınan, Moğol baskılarıyla iyice çaresizleşen Ahi ve Türkmenler, uçlara doğru hızla ilerlemişlerdir. Anadolu'nun fethedilmemiş uçlarına doğru yönelerek öncelikle ihtiyaçlarını gidermeye çalışmışlardır. Bizans, Moğolların başa çıkılmaz baskılarından kaçıp uçlara yerleşen Türkmenleri başlangıçta görmezden gelirken, daha sonra hızla yerleşen Türkmen nüfusun yoğunluğu karşısında engel de olamamıştır.⁴⁰²

Balıkesir ve Çanakkale çevresine Danişmend ailesinden uç beyleri yerleşerek Türkmenleri himaye etmeye başlamışlardır. Bu beyler, Orta Anadolu'da Moğol baskısı altında ezilmiş çaresiz Türkmenler'in ihtiyaçlarına cevap vererek onları yer ve yurt sahibi yapmışlardır. Öncelikli olarak ihtiyaçlarının giderilmesinden başka bir şey düşünmeyen Türkmenler gerekli zemin hazırlandığında ise fütuhata dahil olmuşlardır. Kayı Beyleri'nin uçlarda dirayetli bir yönetim sergilemeleri çevredeki Türkmenler'in bölgede yoğunlaşmasını sağlamıştır. Moğol baskısından kaçan Türkmenler buraları sığınacak engin limanlar olarak görmüşlerdi.⁴⁰³

Moğollara karşı başlatılan hareket Türkmen beyliklerinin, bu arada Osmanlı beyliğinin kuruluş sürecini başlatmıştır. (1261) yılından başlayarak Anadolu iki siyasi bölgeye ayrılmıştır. Biri İran İlhanlı Moğol Devleti'nin ve onların kuklası Selçuklu Sultanların egemen olduğu doğu kısmı, ötekiside uç Türkmenlerinin egemen olduğu batı kısmıdır.⁴⁰⁴

---

⁴⁰¹ *age.*, s. 78

⁴⁰² Şakir Turan, “Moğolların Anadolu’yu İstilasından Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tarzında Şekillenme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Nisan 2011, s. 187

⁴⁰³ *agm.*, s. 187

⁴⁰⁴ Halil İnalcık, “Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu”, Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, C. 5, Ankara 2002, s. 468

Türkmenler'in Osmanlı topraklarında birleşmelerinde ki etkili unsurların başında da Moğol istilası gelmektedir. İlk Osmanlıların tarih sahnesine çıkışları, 13. yüzyıl Anadolu'ndaki çok önemli sosyal değişime dayanır. Bu değişimin temelini (1071)'den itibaren Anadolu yarımadasına kat'i olarak yerleşen ve siyasi birlikler kuran Selçuklular'ı yerleştirmek gerekir. Selçuklu idaresindeki Anadolu, Osmanlılar için her şeyin başlangıcını oluşturacak olan 11-12. asır sonlarına doğru hemen hemen Türkleşme sürecini tamamlamış bir görünüş ortaya koyar.⁴⁰⁵ Anadolu'nun sosyal, iktisadi, dini hatta idari yapısında mühim değişikliklere yol açacak olan Oğuz göçleri, Selçuklu idaresini ve devlet sistemini etkilemiştir. Selçuklular yarı göçebe hayat tarzı içindeki bu grupları karışıklığa yol açma ihtimaline karşılık sınır boylarına sevk ettiler.⁴⁰⁶ Önceleri Orta ve Doğu Anadolu'da görülen ve Selçuklu idaresi altında bütünleşen bu uç sistemi 13. yüzyılda Moğolların Anadolu'yu tehdit altında bırakmalarıyla yeni bir ivme kazandı.⁴⁰⁷ İlhanlı baskısı sonucu Selçuklu devleti dağılırken, iç bölgedeki yaylaklarını kaybeden Türkmen boyları, Anadolu'nun batı uç kesimlerine yığılmaya başlamışlardır.

Osmanlı tarih geleneği, Osmanlı beyliğinin kurucusu Osman Bey'in atalarını (1220)'lerden itibaren Moğollar'ın ortaya çıkışı sonucu Anadolu'ya akan Türkmen kitlelerine bağlar. Batı'da gazi Türkmen beyliklerinin, bu arada Osmanlı Beyliği'nin kuruluş süreci bu gelişme ile doğrudan doğruya ilgilidir. Anadolu'da Moğollara direnen başlıca güç olarak Türkmenler, İslam gaza ideolojisini benimseyerek Mısır Memluklularıyla işbirliğine girmiş ve böylece Anadolu Türklüğü'nün Moğollara karşı bağımsızlık hareketlerinde siyasi önderliği ele almışlardır. Siyasi güç, böylece Orta Anadolu'dan batı uçlarına geçmiştir.⁴⁰⁸

Oğuz Türkleri Anadolu'da yerleştikleri zaman, İslam aleminde ki tasavvuf cereyanını değişik bir şekil almıştı. Anadolu'da Selçuklu Devleti kuvvetlenerek bir çok Türk-İslam merkezleri temelleşince, İslam memleketlerinin genel ananesine uyarak, oralarda da tekkeler kuruldu. Etraftan gelen veya orada yetişen dervişler, şeyhler Anadolu çevresinde de kuvvetli bir tasavvuf cereyanı uyandırdılar. Bunlar

⁴⁰⁵ Feridun Emecen, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fetret Dönemine", *Türkler, Yeni Türkiye Yayınları*, C. 9, Ankara 2002, s. 16

⁴⁰⁶ Cahen, Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler, s. 296

⁴⁰⁷ Emecen, *agm.*, s. 504

⁴⁰⁸ İnalçık, *agm.*, s. 467

arasında İran'dan, Mısır'dan Irak ve Suriye'den gelmiş bir takım mutasavvıflar olduğu gibi Horasan, Maverünnehir ve hatta Türkistan'dan gelme tarikat mensupları da vardı. Moğol istilası bir çok fütüvvet erinin Anadolu'ya akınına yol açmıştı.⁴⁰⁹

13. asırda Anadolu'da Ahilik adında mesleki hüviyete sahip tasavvuf zümresi görülmektedir. Bu Ahi'lerin Osmanlılar'ın ilk zamanlarında yani beyliklerin hüküm sürdüğü devrelerde Anadolu'da çok önemli fonksiyonları olduğu bilinmektedir. İbn-i Battuta'nın naklettiğine göre Ahiler Anadolu'ya yerleşmiş bulunan Türkmenlerin yaşadıkları her yerde bulunmaktadırlar.⁴¹⁰ Anadolu'da her yerde tekkelerine rastlanan Ahiler, yabancıları korumak, misafir etmek, ihtiyaçlarını gidermek, kötü ve fasık kimseleri yok etmek gibi davranışları ile nüfuzlarını köylere kadar genişletmişlerdir. Ahilerin birbirleriyle devamlı münasebette buldukları, şehrin ticari hayatı ile alakadar olduklarını ve hatta yabancı devletlerin ticaret adamları ile de iş birliği yaptıkları bilinmektedir. Maddi ve manevi yapısıyla gerçek bir Müslüman-Türk unsuru olduklarını bildiğimiz bu teşkilat mensuplarının Anadolu içindeki kültür ve medeniyetin oluşmasına büyük katkıları olmuştur. Bilgi, sevgi, dayanışma, yardımlaşma gibi güzel vasıfları kendilerinde bulunduran Ahiler Anadolu'nun Türkleşme ve İslamlaşmasında da etkili faktör oldukları söylenebilir.⁴¹¹

Sonuç olarak 11. asırda Türkmenlerin büyük göç dalgaları Anadolu'nun baştanbaşa bir Türk diyarı haline gelmesine sebep olmuştur. 12. yüzyılda Anadolu'yu fetheden Türkler, kısa zamanda devlet haline gelebilmişlerdir. 13. yüzyılda ise Moğol istilası önünden kaçan Türkmenlerin Anadolu'ya göç etmesi bu muhaceretin en önemli bölümünü teşkil etmektedir. Anadolu'nun uç bölgelerine sevk edilen bu Türkmenler, beylikler şeklinde teşekkül ederek buraların Türkleştirilmesine çok büyük katkı sağlamışlardır. İlerde büyük bir devlet kuracak olan Osmanlı da bu beyliklerden birisidir.

---

⁴⁰⁹ Şeker, *age.*, s. 102

⁴¹⁰ İbn Battuta, İbn Battuta Seyahatnamesi I, çev. A. Sait Aykut, YKY, İstanbul 2004, s. 404

⁴¹¹ Kaya, "Ahilerin Rolü Ve Önemi", s. 548-561; Mehmet Şeker, *age.*, s. 111

3. İkinci Dönem Anadolu Beyliklerinin Ortaya Çıkış Serüveninde Moğolların Rolü

Anadolu Selçuklu Devleti'nin kurulması ve güçlenmesinde Türkmen göçleri önemli bir yer tutmaktadır. Kıtay baskısı nedeniyle Doğu'dan göç eden Türkler, Büyük Selçuklu sınırına yığılmış, Tuğrul ve Çağrı beylerden itibaren bu göçebe Türkmenlere yurt bulma arayışına girilmiştir. Alp Arslan'ın Malazgirt zaferiyle de Anadolu'nun Türkleşme hareketi başlamıştır. Kutalmışoğlu Süleyman'ın Anadolu'ya gelmesi ve Türkmenlerin onun etrafında toplanması Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini atmıştır. Moğol istilasını nedeniyle yeni bir göç dalgasına kapılan Anadolu'da bu kez de Anadolu Selçuklu Devleti yıkılmış ve yeni siyasi oluşumların önü açılmıştır.

13. asrın birinci yarısında Cengiz Han liderliğinde istila hareketine girişen Moğollar, Asya'yı altüst ederken Türkistan halkları özellikle de göçebeler onun önünden kaçarak başta Anadolu olmak üzere İslam ülkelerine yığıldılar.⁴¹² Bir bakıma bu göçleri Moğol istilasının olumlu tarafı olarak değerlendirmek mümkündür. Bu istila altında Selçuklu Devleti çökerken, yeni gelen Türkmen kitleleri fetihler yaparak Anadolu'nun Türkleşmesini temin ediyorlardı.⁴¹³ Moğollar Türkistan Türklüğünü ve medeniyetini imha ederken kılıcından kurtulan büyük göçebe kitlelerinin yanı sıra şehirli alim, tacir, edebiyatçı ve sanatkarlar da Anadolu'ya sığınmıştır.⁴¹⁴

Moğol istilasını üzerine Anadolu'ya Azerbaycan, Horasan, Erran ve Türkistan'dan pek çok Türkmen göç etti ki, 13. asrın ortalarında yabancı kaynaklar Anadolu için Türkiye veya Türkistan adını kullanmışlardır.⁴¹⁵

Anadolu Türk Beylikleri, Türkiye Selçuklu Devleti'nin tevaifi mülüküdür. Bilindiği gibi Köseadağ bozgunu Türkiye Selçuklu Devleti'ni, Moğol hakimiyeti altına sokmuştur. Moğollar önce, Anadolu'da siyasi bütünlüğün temsilcisi Selçuklu iktidarını zayıflatıp, etkisiz hale getirmişler ve Selçuklu iktidarının tamamen yerini almak istemişlerdir. Fakat Moğollar, ikinci teşebbüslerinde ilk teşebbüslerinde

⁴¹² O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 40

⁴¹³ *age.*, s. 524

⁴¹⁴ Osman Turan, Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969, C. II, s. 4

⁴¹⁵ Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), s. 132

olduğu kadar başarılı olamamışlardır. Zira bu defa Moğolların karşısına Anadolu'nun en dinamik unsuru olan Türkmenler çıkmıştır. Türkmen beyleri, buldukları bölgelerde süratle kendi bağımsız idarelerini düzenleyerek, Selçuklu iktidarının zayıflamasından ve çökmesinden doğan boşluğu hemen doldurmuşlardır.⁴¹⁶

Anadolu'nun Uç bölgelerinde kurulan Türkmen beyliklerinin birkaç tanesi hariç hemen hepsi İlhanlılar'a tabi bulunmaktaydı.⁴¹⁷ Türkler'in asırlar boyu devam eden Türk Hakimiyet eğilimi ve Moğolların yarattığı göç dalgası ile oluşan Türkmen nüfusu sadece Moğollar değil herhangi bir yabancı tahakkümü de reddediyordu.⁴¹⁸

Üçlü saltanat döneminde Anadolu'da bir kutuplaşma dönemi olmuştur. Alaeddin Keykubad'ın ölümü ile üçlü saltanat dönemi ve Karatay'ın gerçekleştirdiği düzen bozulduğu gibi iktidarda çıkabilecek taht kavgasını önlemek için ülke iki parçaya bölündü. Batı kısımlarına Moğollara karşı mücadele halinde olan II. İzzeddin Keykavus, doğu kısımlarına ise Moğollara dayanarak hakimiyet kuran IV. Rükneddin Kılıç Arslan getirildi. İki sultan arasında yapılan mücadeleler de II. İzzeddin üstünlük sağlamışsa da Moğollara dayanan IV. Rükneddin ülkeye tek başına hakim oldu.⁴¹⁹

Moğol istilası sebebiyle Anadolu'ya yerleşen Türkmenler, Moğollara karşı mücadeleyi tercih eden II. Keykavus'u tutuyorlardı. Bu sebeple Moğollara dayanan IV. Kılıç Arslan'ın saltanatını reddetmişlerdi. II. Keykavus ve taraftarlarının mücadeleleri tam bir cihad halini almıştı. Moğol düşmanlığının yanı sıra Türkmenlerin harekete geçmesindeki sebeplerin başında sayılabilecek istiklal kazanma hırsı da önemli rol oynuyordu. Bunların içinde en hırslı ve güçlüsü Karamanoğullarıdır. Karamanlıların, Selçuklu ve Moğollara isyanı ve Konya'yı işgali diğer beylerin idaresindeki Türkmenleri harekete geçirdiği gibi bu isyan Selçuklu ve Moğol kuvvetlerince şiddetle bastırıldı.⁴²⁰

⁴¹⁶ Salim Koca, "Anadolu Türk Beylikleri", Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002, s. 224

⁴¹⁷ Yılmaz Öztuna, Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi, C. II, Hayat Yayınları, İstanbul 1964, s. 164

⁴¹⁸ *age.*, s. 159

⁴¹⁹ Arda Deniz, Filiz Ayşe Yalçın, *age.*, s. 115

⁴²⁰ O. Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s. 532

Denizli beyleri ile birlikte II. İzzeddin Keykavus, davasına bağlanarak Moğollara ve IV. Kılıç Arslan'a karşı harekete geçen Türkmenlerden Karamanlıların Germiyanlılar gibi bazı destekçileri de vardı. Selçuklu kaynakları Karamanlıların tarih sahnesine çıkışını Moğollara karşı mücadeleleri ile ilgili olarak gösterirler. Karamanoğulları Memlûklülerle ilişkisini kesmiyor ve her fırsatta Moğol idaresinden çıkmaya çalışıyordu. Bu yolda çok sayıda Moğol saldırısına uğramışsa da vazgeçmemiş, bu durum onun Anadolu'da prestij sağlamasında ve Türkiye Selçuklu Devleti'nin bir devamı olarak gösterilmesinde önemli bir etken olmuştur.⁴²¹

Denizli Türkmenleri, 13. asrın ikinci yarısında denize ulaşarak bugünkü Menteşe Beyliği'ni kurdular. Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla Denizli'de İnançoğulları ile Isparta ve Antalya'da Hamitoğulları Beyliği kuruldu. Malatya'da otururken Moğol baskısı sebebiyle Batı bölgelerine kayan Germiyanlılar önemli bir yer tutmuştu. Batı Anadolu'nun diğer bölgelerinde ise Aydınolu, Karesioğlu ve Saruhanolu Beylikleri kuruldu.⁴²²

Gaza hareketleri ile sağlam bir yer edinen beylikler, Anadolu'nun kurtarıcısı olarak Moğollara karşı kanlı bir mücadeleye de girmişlerdi. Daha sonra üç kıtaya hakim olacak Osmanlılar, İlhanlı Devleti'nin tesirinin iyice kırılmaya başladığı bir anda ve yine İlhanlı etki alanının dar olduğu bir yerde ortaya çıkmıştı. Etkilenme durumu diğer beyliklere nazaran daha az olmakla birlikte o da, İlhanlı Devleti'ne tabi idi.⁴²³

Anadolu'nun en büyük kısmı olan Orta Anadolu ise İlhanlı umumi valilerinde bulunuyordu. (1327)'den itibaren bu görevde Eretna Bey bulunmaktaydı. (1335)'te İlhan'ın çocuksuz ölümü üzerine İlhanlı imparatorluğu dağılmış, onun yerine pek çok İlhan tahta çıkmışsa da bunların hakimiyeti çok kısa sürmüştür. Anadolu beylikleri ile birlikte İlhanlılara karşı isyan edenlerden biri de Anadolu valisi Eretna idi. Aslen Uygur Türkü olan bu bey, onlardan bağlarını kopararak bağımsız oldu. Bundan sonra Anadolu beylikleri ayrı ayrı Anadolu hakimi olma mücadelesi içine girmişlerdi.

1335'ler de artık Anadolu üzerindeki İlhanlı baskısı ve tehdidi tamamen kalkmıştı. Fakat Anadolu'nun siyasi bütünlüğü de parçalanmıştı. Anadolu, istilalara

---

⁴²¹ Öztuna, *age.*, s. 164

⁴²² Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, s. 135-136

⁴²³ Öztuna, *age.*, s. 164

açık bir ülke durumuna gelmişti. Türk siyasi varlığının devamı, ancak Anadolu’da siyasi bütünlüğün sağlanması ile mümkündü. Anadolu’nun en sağlam ve en güçlü beyliğini kurmuş olan Osmanlı Beyleri, bu tehlikeyi anlamakta ve kavramakta geç kalmamışlardı. Osmanlı hükümdarları başından beri bütün güçlerini Anadolu’da siyasi bütünlüğü sağlamak için harcamışlardır. Başka bir deyişle, Anadolu’da Türk birliğini kurmak ve siyasi bütünlüğü sağlamak, Osmanlı hükümdarlarının daima siyasi hedeflerinin başında gelmiştir.⁴²⁴

3.1. Osmanlı Beyliğinin Kuruluş Sürecinde Moğol Etkisi

Tarihin en büyük istilalarından birisi olan Moğol istilasının Türkistan Türklüğü ve medeniyeti için ağır neticeleri olmuştur. Anadolu’da da bilhassa (1277)’den sonra büyük sarsıntılar meydana getirmesine karşılık bu ülkenin nihai Türkleşmesinde mühim bir etkisi olduğunu daha öncede belirtmiştik. Moğol istilasından kaçıp Anadolu’ya sığınan Türkmenler, uç bölgelere yığılarak Bizans topraklarını fethetiyorlardı. (1261) tarihini, Anadolu’da Moğollara karşı geniş Türkmen hareketinin başlangıcı saymak yerindedir. Bu hareket, Türkmen beyliklerinin, bu arada Osmanlı beyliğinin kuruluş sürecini başlatmıştır.⁴²⁵

Her şeyden önce, Osmanlı Beyliği ilk kez bir siyasi varlık olarak tarih sahnesine çıktığında Anadolu, İlhanlı devletinin kontrolüne girmişti. Moğol üstünlüğünün Anadolu Selçuklu Devleti tarafından tanınması (1235) ile başlayan süreç, Köseadağ Savaşı’nda Anadolu’nun Moğollar tarafından istilası ile devam etmişti. 1277’de ise Anadolu tamamen İlhanlı devletinin kontrolüne girmiştir. Diğer beylikler gibi Osmanlı’da İlhanlı valisine bağlılığını bildiriyor ve ona düzenli vergi ödüyordu. Ordularıyla birlikte önemli bir Moğol nüfusu da Anadolu’ya giriş yapmış ve diğer Türkmen topluluklarıyla yan yana yaşamaya başlamıştır. Osmanlı Devleti’nin kuruluşunun İlhanlı Devleti ile taşınan Moğol devlet geleneklerinden etkilenmiş olması olasılığı muhtemeldir.⁴²⁶

İlhanlı bürokrasinin merkezi kontrol ve mali sistemine karşı olan yarı göçebe Türkmen boyları; onların tahta geçirdikleri Selçuklu sultanlarına karşı idiler.

⁴²⁴ Koca, “Anadolu Türk Beylikleri”, s. 224

⁴²⁵ İnalçık, *agm.*, s. 468

⁴²⁶ Gözde Somel, “Moğol Devleti Ve Osmanlı Devleti’nin Kuruluşlarında Liderliğin Rolü”, 38. *Asya Ve Kuzey Afrika Kongresi*, Ankara 2007, s. 2840

Moğolların, Sultan II. Mesud'u (1284-1296) Konya tahtına oturtmaları ve onun saltanat rakibini destekleyen Germiyan uç Türkleri'ne karşı harekete girişmeleri üzerine Türkmenler gözlerini batıya, Bizans topraklarına çevirdiler. Batı Anadolu Germiyan subaşları tarafından fethedildi. Böylece bölgede 1290-1310 yılları arasında Aydın, Saruhan, Karesi Gazi Türkmen beylikleri doğdu. Batı Anadolu'da ortaya çıkan bu beyliklerden Osmanlı beyliği, bunların en güçlüsü haline gelerek öteki beylikleri egemenliğine almaya başladı.⁴²⁷

İlk Osmanlılar'ın tarih sahnesine çıkışları, 13. yüzyıl Anadolu'sundaki sosyal değişime dayanmaktadır. Bu değişimin temeline 1071'den itibaren Anadolu yarımadasına kesin olarak yerleşen ve siyasi birlikler kuran Selçuklular'ı yerleştirmek gerekmektedir. Selçuklu idaresindeki Anadolu, Osmanlılar için her şeyin başlangıcını oluşturacak olan 13. asır sonlarına doğru hemen hemen Türkleşme evresini tamamlamış bir görünüm arz etmekteydi.⁴²⁸

İlk yıllarda Bizans hududunda daha çok Bizanslılar ile olan mücadelesiyle bulunduğu yerde beylik olarak ortaya çıkan Osmanlılar'ın diğer Türkmen beylikleri arasındaki yeri ayrı bir öneme sahiptir. Türkmen dünyasının kendine has temel özelliklerinden etkilenen ve aslında bu dünyanın bir parçası olan Osmanlılar 14. yüzyılın ilk yarısında tıpkı diğer beylikler gibi İlhanlı nüfuzunu yakın bir şekilde hissetmekteydi.⁴²⁹(1320)'li yılların ortalarında Timurtaş'ın sebep olduğu karışıklık, İlhanlıyı esaslı bir şekilde sarstı. Uç beyliklerini sıkıştıran Timurtaş'ın durumunun kötüleşip (1326) ertesini yıl Mısır'a kaçması, bütün diğer uç beyleri gibi Osmanlılar'ı da oldukça rahatlatmıştı. Böylece Rum Selçuklularının mülkleri üzerinde doğan beyliklerin ortasında bazen savaşlarla, bazen gönüllü katılmalarla Selçukluların geniş topraklarını elinde toplayan Osmanlı Devleti oluşuyordu. Gordlevski eserinde "*Osmanlı sultanları devletin sağlıklı ve hızlı yükselişini Moğol saldırısına borçludurlar.*" izahatini kullanmıştır.⁴³⁰

Osmanlılar Bizans hududunda iken diğer Türkmen beyliklerinden bazıları iç bölgelerde kalmış, sahil beylikleri ise daha çok denize müteveccih bir gaza faaliyeti

---

⁴²⁷ İnalçık, *agm.*, s. 468

⁴²⁸ Emecen, *agm.*, s. 504

⁴²⁹ *agm.*, s. 513

⁴³⁰ V. Gordlevski, *age.*, s. 73

sürdürmeye başlamıştı. Özellikle Saruhan, Aydın, Menteşe ve Karesi beylikleri denize ve adalara sık sık akınlarda bulunuyorlardı. İbn Batuta Anadolu beylikleri hakkında bilgi verirken Orhan Bey'i Türkmen beylerinin ulusu olarak anmaktadır.⁴³¹

Osmanoğulları, Oğuzların Kayı boyuna mensup Türkmenlerdendir. Ailenin bilinen ilk şahsiyeti Gündüz Alp'dır. Osmanoğulları'nın Anadolu'ya ne zaman geldiklerine dair kaynaklarda kesin bir bilgi yoktur. Ancak Gündüz Alp'ın oğulları Ertuğrul ve Dündar beylerin idaresindeki Kayı boyu mensuplarının Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad döneminde Ankara'nın batısına yer alan Karacadağ bölgesinde iskan edildiklerine dair bilgi, onların Moğol istilasından kaçarak Anadolu'ya geldiklerini düşündürmektedir.⁴³²

İlhanlı yönetimi altındaki Anadolu beyliklerinden birisi olan Osmanlılar'ın kuruluş döneminde bilhassa mali konularda o çağa model olan İlhanlı sisteminden etkilendiği görülmektedir. Çünkü İlhanlı maliyesine ait temel kitaplardan bazıları Osmanlılarca istinsah edilerek istifade edilmiştir.⁴³³ Osmanlı da askeri teşkilat, toprağın idaresi, divanda inşa usulü kaideleri, arazi tahriri şekilleri, idari taksimat, ikta sistemi ve mali sistem en çok İlhanlı usulünde idi. İlk Osmanlı kayıtlarında paraya nisbetle kullanılan “*sim-i rayic*”, “*vucuh-i dirhem*”, “*dinar*” tabirleri de İlhanlılar zamanında kullanılan tabirlerdir. Osmanlılara geçen İlhanlı devletçilik an'anelerinin başında şeriat ile kanun ve vergilerden “*tamga*” ile bir de ismini koyun hakkı şeklinde değiştiren “*kopçur*” ve askeri “*ikta*” sistemi gelmektedir. Küçük paralara “*mangır*” denilmesi de yine İlhanlı usulüdür. Diğer İlhanlı teşkilat ve tabirleri ise; “*türe*”, “*yasak*”, “*tamga*”, “*ordu*”, “*içoğlan*”, “*dışoğlan*”, “*ağalar*”, “*bahadır*”, “*çeri*”, “*nöker*”, “*kol*”, “*bölük*”, “*karakol*”, “*ugruk*”, “*zağarcı*”, “*ulgar*”, “*cebe*”, “*cebeci*” “*yarlıg*”dır.⁴³⁴

Kuruluş devrinde Osmanlı Devleti'nin sosyal yapısı, fetih temeli üzerine kurulmuştur. Zira fethedilen topraklar padişahın malı sayılırdı. Padişahların tahta çıkışlarında cülus ve berat yenileme törenleri yapılırdı. Bu uygulama Türkiye

⁴³¹ İbn Battuta, İbn Battuta Seyahatnamesi I, s. 430

⁴³² Aşıkpaşazade, Osmanoğulları'nın Tarihi, Haz. Kemal Yavuz- Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003, s. 53-55; Mehmet Ersan, Mustafa Alican, Beylikler Devri Türkiye Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul 2014, s. 163

⁴³³ Abdulkadir Yuvalı, “Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 1995, s. 249

⁴³⁴ Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş I, s. 340

Selçuklularında ve İlhanlılar'da da yapıldı. Diğer taraftan Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükseliş dönemlerinde idaresi altındaki daha önce uygulanmış olan vergi usullerini aynen veya kısmen değiştirerek devam ettirmiştir. Bu yüzden aynı dönemde Osmanlı topraklarında farklı vergi usulleri uygulanmıştır. Bu vergi çeşitleri incelendiği zaman çoğunun İlhanlılar'dan alınmış olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim daha önce İlhanlı idaresinde iken, bu devletin dağılmasından sonra Sivas-Kayseri yöresinde bağımsız bir devlet kuran Kadı Burhaneddin de İlhanlı döneminden kalan bazı hukuki ve mali uygulamaları kaldırtmıştır.⁴³⁵

Osmanlılar'da "miskalin" sadece mücevherat ve altın ölçüsü olarak, para piyasasında ise dirhem kullanılması geleneği İlhanlılarla ilgilidir. Osmanlı para birimi akçe, Gazan Han'ın mali alandaki reformlarına uygun olarak basılmıştır. Orhan Bey'in bastırması olduğu beşlik, ikilik, teklik akçelerden ikilik akçe yarım Tebriz miskali idi. Orhan Bey Gazan'ın emirlerine uymuş, fakat içerisinde bulunduğu ekonomik şartlardan dolayı Tebriz miskalinin yarı ağırlığında akçe bastırması olmalıdır. Osmanlılar'ın kullandığı bakır para anlamına gelen mangırda İlhanlı usulü idi.⁴³⁶

İlhanlılar, eyaletlerdeki maliye işlerinde ki görevlilere "defterdar" demişlerdir. Osmanlılar'da da defterdar, İlhanlılar'da olduğu gibi maliyeden sorumlu devlet memuruydu. Bunlar "Başdefterdar", "Anadolu Defterdarı", "Rumeli Defterdarı", "Tımar Defterdarı" gibi adlar almışlardır. Yine Osmanlılar'da Başdefterdar'ın Divan-ı Hümayun'un üyesi olma geleneği de İlhanlılar'dan gelmektedir. Osmanlılar'da da tıpkı İlhanlılar'da olduğu gibi farklı inançtaki din görevlilerinden vergi alınmazdı.⁴³⁷

Kösedağ felaketinden sonra, Anadolu'ya ikinci bir Moğol saldırısı Yıldırım Bayezid döneminde olmuştur (1402). Yıldırım Bayezid ile Timur arasında gerçekleşen Ankara Savaşı'nda (1402) Osmanlı ordusu bozguna uğramış ve Çelebi Mehmet'in duruma hakim olmasına kadar Fetret dönemine girilmiştir. Savaşın hemen akabinde ciddi bir siyasi kriz yaşanmıştır. Timur ve oğulları Osmanlılar'ın

---

⁴³⁵ Yuvalı, "İlhanlı Tesirleri", s. 251

⁴³⁶ Togan, Umumi Türk Tarihine Giriş, s. 340

⁴³⁷ Yuvalı, "İlhanlı Tesirleri", s. 253

sahip olduğu hemen her yeri yakıp yıkmışlar, halka türlü işkenceler yapmışlardır. Bu sancılı dönem içinde ekonomik düzenin sarsılmaması neredeyse imkansızdı.⁴³⁸

Timur Anadolu'da kaldığı sürece yaptıklarıyla bağdaşmayacak bir girişimde bulunarak yabancı tüccarlara Anadolu'da serbestçe ticaret yapma izni vermiştir. Fransa kralı VI. Charles'e ve Ceneviz beyine, Avrupalı tüccarların kendi topraklarında ticaret yapmalarından dolayı memnuniyet duyacağını belirtmiştir. Timur'un çekilmesinden sonra da Bayezid'in oğulları durumdan istifade ederek bazı tüccar devletlerle ticari anlaşmalar yapmışlardır.⁴³⁹

Savaşın ardından beyliklerin Osmanlılardan kopmaları ve Timur'a bağlı olsalar da bağımsızlıklarını elde etmeleri başlangıçta siyasi ve ekonomik birliğin sonu olarak görüldü. Ancak savaştan sonra bağımsızlık elde eden beylikler siyaseten olmasa bile iktisaden Osmanlıya bağımlıydılar. Osmanlı'da ise siyasi birlik bozulmuş olmasına rağmen iktisadi anlayış ve uygulamalar devam etmekteydi. Bu dönemde baş gösteren Şeyh Bedrettin isyanına bakılacak olursa sadece 8000 kişilik taraftar toplamış olmaları ictimai düzeni altüst edecek bir iktisadi sıkıntının bulunmamasıyla alakalı olduğu söylenmektedir. Yani kitleleri harekete geçirecek ve isyana sevk edecek bir ekonomik bunalım devrinin yaşanmadığı söylenebilir.⁴⁴⁰ Kurulduğu andan itibaren bir ekonomik görüş benimseyen ve uygulayan Osmanlı idaresi, Ankara Savaşı'ndan sonra da bu politikasına devam etmiştir. Önemli ticaret yolları kontrol altına alınmak istenmiş, dış ticaret gündemde tutulmuş, ana ticaret merkezleri büyütülmüş, köylü ekonomisi geliştirilmiş, esnaf örgütleri daha iyi organize edilmiştir.⁴⁴¹ Sonuç olarak Ankara Savaşı ekonomik bakımdan Osmanlıyı yıkıma uğratmamıştır. İktisadi denge sarsılmıştır; fakat toparlanma gücü olmamıştır.

Timur geçtiği yol üzerine çıkan her şeyi yağmalayarak talan etmiştir. Sivas'ı ele geçirdiği sırada ona muhalefet eden en önemli güçlerin başında Elbistan ve civarında yaşayan Dulkadirli Türkmenleri gelmekteydi. Türkmenler, Timur'un askerlerine saldırmışlar, Timur ise bu Türkmenleri ağır şekilde cezalandırarak pek

---

⁴³⁸ Metin Ziya Köse, "Ankara Savaşı'nın Osmanlı Ekonomisine Etkisi", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 417

⁴³⁹ *agm.*, s. 418

⁴⁴⁰ *agm.*, s. 425

⁴⁴¹ *agm.*, s. 430

çoğunu öldürmüştür. Bu kıyımdan kurtulanlar kaçarak Kayseri, Bozok ve Yeni İl kazasına yerleşmişlerdir.⁴⁴²

Timur'un ve emirlerinin Anadolu'daki faaliyetleri sırasında pek çok kişinin yer değiştirdiği muhakkaktır. Bu baskı neticesinde Rumeli'ye göçlerin olduğu bilinmektedir. Yapılan göçlerde Türkmen aşiretlerinden başka Arap, Kürt ve Çağataylıların bulunduğu Anonim Osmanlı Kroniği'nde belirtilmiştir. Timur'un baskısıyla Rumeli'ye geçmek zorunda kalan kişilerin Rumeli'nin şenlenmesinde etkili olduğu da belirtilmiştir.⁴⁴³ Hülagu ile Anadolu'ya gelen ve zamanla İslamiyet'i kabul ederek Tatar ve Kara Tatar Türkmenleri şeklinde isimlendirilen grupların Timur tarafından Semerkant'a götürüldüğü kaynaklarda geçen bir diğer husustur. Bunlar Kadı Burhaneddin Devleti'nin yıkılmasından sonra Osmanlı hakimiyetine geçmiş ve çoğunlukla Sivas, Kayseri, Amasya, Malatya ve Erzincan yörelerini yaylak ve kışlak edinmişlerdi. Osmanlı ordusunda görev yapan Tatarların Ankara Savaşı'nda Timur'un saflarına geçtiği bilinmektedir.⁴⁴⁴ Anadolu'dan Timur tarafından götürülen Tatarların 150-200000 arasında olduğu ve o dönem şartlarına göre oldukça fazla olduğu belirtilmiştir.⁴⁴⁵ Tatarların Anadolu'dan götürülmesinin en önemli sonucu onların terk ettikleri toprakların Türkmenler tarafından doldurularak iskan edilmesidir. Bu Türkmen aşiretleri sayesinde bölgede yoğun bir Türkleşme yaşanmıştır.⁴⁴⁶ Sonuç olarak Ankara Savaşı Osmanlı Devleti'ni yıkılmanın eşiğine sürüklese de, özellikle Anadolu'nun iç kesimlerinin Türkleşmesine zemin hazırlamıştır.

Ankara Savaşı Osmanlı'nın merkezileşme hareketini kesintiye uğrattığı gerçektir ancak, savaşın sebep olduğu buhran dönemi atlatıldıktan sonra gerçekleştirilen uygulamalar ve çıkarılan kanunlardan devletin tam anlamıyla merkezi bir hüviyete büründüğü görülmektedir. Bu uygulamaların gerçekleşmesinde

---

⁴⁴² Sadullah Gülten, "Ankara Savaşı Sürecinde Ve Sonrasında Anadolu'da Nüfus Hareketliliği", *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 410

⁴⁴³ Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512), Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000, s. 54

⁴⁴⁴ İsmail Aka, *Timur Ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 2000, s. 30

⁴⁴⁵ Gülten, *agm*, s. 412

⁴⁴⁶ *agm*, s. 413

Ankara Savaşı ve sonrasında yaşanan devrin mücadelelerinin büyük tecrübe olduğu görülmektedir.⁴⁴⁷

İlhanlılar'da Müslüman halkın şer'i ve hukuki davalarının yürütülmesinden sorumlu başında “*Kadil-kuzat*”ın bulunduğu “*Divan-ı Kuzat-ı memalik*”adında mahkemeler vardı. Bunların yardımcılara “*naip*” denir ve hukuki meselelerin çözümü için müderris ve kadı tayin edilirdi. Bu uygulama Osmanlılar'a da model olmuştur. İlhanlılar'da İslamiyet'in resmi devlet dini olmasından önce hukuki, idari, örfi, askeri mahkeme işlerine “*yarguci*” veya “*emir-i yargu*” isimli memurlar bakardı. Uygur vesikalarında hüküm ve karar anlamına gelen yargı, Osmanlılar'da da aynı manada kullanılmıştır. Hatta günümüzde hakimlere “*yargıç*”ta denilmektedir. Yargıcı sözü Anadolu'da biraz daha geç çağlarda yani 11. ve 12. yüzyılda görülmeye başlanmıştır. Yargıç'a Osmanlılar “*yargıcı*”, Çağatay Türkleri ise “*yarguci*” demişlerdir.⁴⁴⁸ Gazan Han döneminde Hz. Ali oğullarının soyundan gelen Seyyid ve şeriflerin şecere ve diğer işleri ile “*Darüsseyade*” denilen bir daire ve başında da “*Nakib-i Nükabayı Sa'adat*” denilen bir görevli bulunurdu. Osmanlılar'da ise bu görevi yapan memura “*Nakibü'l Eşraf*” denilirdi.⁴⁴⁹

Osmanlı Devleti'ni etnik, dini, kültürel farklılıklar bakımından en zengin, ama aynı zamanda da problemlili bir coğrafyada altı asrı aşan bir süre ayakta kalmasının sebebini, devletin sahip olduğu hukuki yapı ve bunu işleyiş biçimine bağlamak gerekir. Osmanlı Devleti, oturmuş bir hukuki yapı ve işleyiş mirasına sahipti. Bu nedenle bu devleti kuranlar sıfırdan bir hukuki yapı kurmak zorunda kalmamışlardır. Osmanlı Devleti'nin büyük ölçüde devraldığı hukuki ve kültürel miras, Türkiye Selçuklu, Büyük Selçuklu ve Abbasi Devletleri İslam hukukuna ve belirli ölçüde de eski Türk-Moğol hukukuna dayanan bir hukuk düzenine sahiptiler.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ Sadettin Baştürk, “Ankara Savaşı'nın Osmanlıların Merkezileşme Sürecindeki Yeri”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 347

⁴⁴⁸ Bahaeddin Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988, s. 528

⁴⁴⁹ Yuvalı, “İlhanlı Tesirleri”, s. 253

⁴⁵⁰ M. Akif Aydın, “Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı Ve İşleyişi”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 6, Ankara 2002, s. 239

3.2. Anadolu Beylikleri Üzerinde Hissedilen Moğol Etkileri

Anadolu Beyliklerinin ilk teşkilatları, “*Aşiret Teşkilatı*” idi. Selçuklular zamanında sınır bölgelerine yerleştirilen bu aşiretler, harp zamanlarında aşiret reislerinin kumandaları altında muharebeye giderlerdi. Harpten sonra da hükümdar tarafından aşiret beyine ikta edilmiş olan yerlerine dönerlerdi.⁴⁵¹

Anadolu Selçuklu sultanları farklı tarihlerde gelmiş olan Türkmen aşiretlerinin birçoğunu hudutlarının batı, kuzey ve güney kısımlarına yerleştirmek suretiyle o taraflardaki tehlikeli vaziyeti emniyet altına almışlardır. Aşiret beylerini de sınırlardaki araziye ikta yani tımar olarak vermişlerdir. Bu aşiret beyleri daha sonra hükümet kurmaya başlayınca kendilerine merkez yaptıkları şehirlerde Selçuklu sultanlarını taklit ederek memuriyet, saray ve teşrifat usulleri oluşturmaya başlamışlardır.⁴⁵²

Anadolu beyliklerinde askerlik usul ve kaidesi tamamiyle Selçuklulardan alınmıştır. Bunlardan, daha sonra meydana çıkan Dulkadir ve Ramazanoğulları beylikleriyle Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerinden ilk ikisinde Mısır kölemenlerinin usulü ve diğer ikisinde de Cengiz ve Timur’un idari ve askeri usulleri görülmektedir.⁴⁵³

Tımar teşkilatının Anadolu Beylikleri’nde de cari olduğu görülmektedir. Derecelerine göre kendilerine tımar verilen beyler, tımarları nisbetinde asker beslemekle mükellef idiler. Tımar sahibi olan sipahilerin vefatından sonra tımarları evlatlarına intikal ederdi. Osmanlıların bunlardan alarak geliştirdikleri bu teşkilat, Türkiye Selçukluları’nda, Memlük hükümetinde ve İlhanlılar’da tamamiyle görülmektedir. Bunların diğer Anadolu beyliklerinde de mevcudiyeti elde edilen vesikalardan anlaşılmaktadır.⁴⁵⁴

Karakoyunlu ve Akkoyunlu devletlerindeki idari ve askeri teşkilat ile saray usul ve kaideleri Anadolu beyliklerinki ile aynı ise de onlardan daha geniş ve daha muntazamdı. Bu iki devlette Moğol ve Timurilerin mülki ve askeri istilahları cari idi.

⁴⁵¹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, TTK Yayınları, Ankara 1988, s. 199

⁴⁵² *age.*, s. 199

⁴⁵³ *age.*, s. 202

⁴⁵⁴ *age.*, s. 203

Gerek İlhanlılar devrinde gerek Timur zamanındaki divan ve mali işleri Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan ıslah etmiş ve koyduğu kanun ve usuller kendisinden sonra Safeviler zamanında da devam etmiştir.⁴⁵⁵

İlhanlılar'da olduğu gibi Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri'nde “*İnak*” (padişaha mühim ve mahrem emirler tebliğ eden görevli) denilen bir sınıf mevcudiyeti bilinmektedir.⁴⁵⁶ Bu sınıf Osmanlı İmparatorluğu'ndaki hükümdar emirlerini icap edenlere tebliğ eden Müteferrika'lara benzemektedir. Asil Türk evladından alınan ve aynı zamanda padişahın itimad ettiği adamlardan olan İnaklar vasıtasıyla icap eden yerlere en mahrem ve mühim emirler gönderilirdi. Yine Selçuklular ve İlhanlılar'da kullanılan “*Pervaneci*” tabirinin Akkoyunlular'da da mevcut olduğu bilinmektedir.⁴⁵⁷

---

⁴⁵⁵ *age.*, s. 205

⁴⁵⁶ *age.*, s. 205

⁴⁵⁷ *age.*, s. 206

SONUÇ

Dünyayı kasıp kavurmakta olan Moğol istilası, Anadolu toprakları içinde kaçınılmazdı. Bunun bilincinde olan Anadolu Selçuklu Sultanı I. Alaeddin Keykubad, olası bir istilaya karşılık önemli tedbirler aldı. Fakat daha sonra yerine geçmiş olan II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in kifayetsiz tavırları bu bozgunu kaçınılmaz kıldı.

Moğol istilası önünden kaçan birçok Türkmen Anadolu'ya sığındı. Bu Türkmen kitleleri ihtiyaçlarını karşılamak için bir takım akın ve yağma hareketlerine girdiler. Köyler ve kervanları basarak geçimlerini sağlamaya giriştiler. Bu durumda devlet kuvvetleri ile nizam ve asayiş bozanların karşı karşıya gelmesi kaçınılmazdı. Türkmenler Baba İshak önderliğinde isyana başladı. Babai isyanı, Anadolu Türk tarihinin gelmiş geçmiş en geniş kapsamlı ve en büyük ayaklanmalarından biri olması dolayısıyla Türkiye Selçuklu Devleti tarihinde de bir dönüm noktası teşkil eder. Devlet isyandan kısa bir süre sonra sarsılmış, (1243) yılında devletin bu zayıf durumundan faydalanan ve o zamana kadar saldırmaya bir türlü cesaret edemeyen Moğollar Anadolu'ya saldırdılar. Dolayısıyla Babailer isyanı Anadolu'nun kapısını Moğollara açan bir olay olmuştur

Sivas'ın Zara ilçesindeki Köseadağ mevkiinde Baycu Noyan kumandasındaki Moğol ordusu, Selçuklu ordusunu bozguna uğrattı (1243). Sultan ülke yönetimini Mübarizüddin Çavlı'ya bırakarak Tokat'a kaçtı. Orada da kalmaya cesaret edemeyerek Ankara Kalesine kapandı. Sultan'ın kaçışından haberi bulunmayan Selçuklu askerlerinin bir kısmı tepeler üzerinde gece yarısına kadar vazifelerine devam ettiler. Sultan'ın askerleri uzun süre dağlarda bekledikten ve hiçbir yerden yardım gelmediğini gördükten sonra ordugaha yönelmişler, bütün eşyaların terk edildiğini ve atların gittiğini görünce onlar da kaçış yolunu tutmuşlardır. Sabahleyin ordugaha yaklaşan Moğollar otağ ve çadırlarda hiçbir insan görememişler, bunun bir harp oyunu olduğunu düşünerek iki gün ihtiyatlı davranıp durumu araştırdıktan sonra çadırlara girdiler. Hesaba sığmayacak derecede çok mallar ve ganimetler elde ettiler. Böylece ilk öncü çarpışmasından sonra hiçbir ciddi savaş ve mukavemet gösterilmeden 3 Temmuz 1243 yılı muharebe bitmiş, koca Selçuklu ordusu

mağlubiyete uğramış; muntazam bir geri çekilme kabiliyetini dahi göstermeden, herkes canını kurtarmak endişesiyle kaçmış ve ordu dağılmıştı. Köseadağ yenilgisi ve Moğol istilası süratle Anadolu'nun her tarafında yayılarak, halk arasında büyük korku ve panik yarattı. Başta Kayseri ve Malatya olmak üzere Orta ve Doğu Anadolu bölgesinde bulunan çok miktarda sivil ve asker insanın beldelerini terk ederek Çukurova Ermeni Krallığına ve Suriye'ye göç etmesine sebep oldu.

Moğolların Anadolu'ya hakim olmasıyla birlikte ticaret, kültür-sanat, mimari ve demografik yapısına etkileri olduğu gözlemlenmiştir. Moğol korumacılığı altında Anadolu'nun siyasal ve kurumsal tarihi bir kargaşa ve yıkımı gösterir. Ancak bazı ayrıntıları da değerlendirmek gerekirse, örneğin aynı dönemde özellikle 14. yüzyıldan önce ticari ve kültürel alanda yoğun bir etkinlik de gözlenmekteydi. Bu dönemde ticaretin canlı olduğuna kuşku yoktur. Ancak ticareti yapanların önemli bir kısmı yabancı tüccarlardır. Selçuklu tüccarları bu yabancı unsurlar ile baş edemeyerek silinmişlerdir. Bu durum ilerde Osmanlı ticaretini de etkilemiş, ticaret yabancılar tarafından sürdürülmüştür.

Sivas'ın doğusunda Köseadağ'da Moğol ordusuna yenilen Selçuklular (1243), Moğol kıyımı ve yağmasından sonra da sanatsal varlıklarını (1308 yılında) tarih sahnesinden silininceye kadar, idari ve mali çöküntüye rağmen sürdürdükleri görülmektedir. Moğol korumacılığı döneminde de Anadolu'da birçok mimari eserin inşa edildiği bilinmektedir. Bu dönemde kültürel alanda da önemli gelişmeler yaşanmıştır. Moğol istilasından kaçan birçok alim, şeyh, edip ve mutasavvıfların gelmesiyle Anadolu'da yoğun kültürel faaliyetler yaşanmıştır.

Anadolu'ya göçü hızlandıran sebeplerin en önemlisi de şüphesiz Moğol istilasıdır. Tarihin en kudretli ve şiddetli istilalarından birini teşkil eden Moğol istilası, Orta Asya Türklüğü ve medeniyeti için ağır sonuçlar vücuda getirmesine karşılık, bu ülkenin Türkleşmesinde önemli bir etken olmuştur. Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'ya nasıl sel halinde insan akını olmuş ise, Moğol istilası önünde Türkmen kitleleri Anadolu'ya kaçıyor ve Moğol katliamından kurtulmaya çalışıyorlardı. Moğol istilasından kaçıp Anadolu'ya sığınan Türkmenler, uç bölgelere yığılarak Bizans topraklarını fethetmeye başlıyorlardı. (1261) tarihini, Anadolu'da Moğollara karşı geniş Türkmen hareketinin başlangıcı saymak yerindedir. Bu

hareket, Türkmen beyliklerinin, bu arada Osmanlı beyliğinin kuruluş sürecini başlatmıştır.

Sonuç olarak; Türkiye Selçuklu Devleti'nin en kudretli ve kuvvetli şahsiyeti Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın miras bıraktığı kudretli Türkiye'nin, onun ölümünden 6 yıl sonra uğradığı bu Köseadağ felaketi, Selçuklu devletinin mukadderatı ve memleketin çöküşü üzerinde ağır bir rol oynamıştır. Anadolu Selçuklu Devleti tarih sahnesinden silinirken, uçlarda yeni oluşum olan beylikler ortaya çıkmıştır. İleri de büyük bir imparatorluk kuracak olan Osmanlı'da bu beyliklerden biridir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin kurulmasını bu istilanın olumlu sonucu olarak değerlendirmek yanlış olmaz. Moğol istilasının tüm olumsuzluklarına rağmen, istiladan kaçan Türkmen kitlelerinin Anadolu'ya gelerek buralara yerleşmesi, bu toprakların Türkleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- ABU'L-FARAC, *Abu'l-Farac Tarihi*, C. II, Çev. Ö. Rıza Doğrul, TTK Yayınları, Ankara 1987
- Ahmed Bin Mahmud, *Selçukname*, Haz. : Erdoğan Merçil, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Aralık 2011
- Ahmet Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya Ve Tevarih-i Hulefa*, Bedir Yayınları, C. II, İstanbul
- AKA İsmail, *Timur Ve Devleti*, TTK Yayınları, Ankara 2000
- AKSARAYİ Kerimüddin Mahmud, *Müsameretü'l-Ahbar*, Çev. M. N. Gençosman, Ankara 1943
- AKDAĞ Mustafa, *Türkiye'nin İktisadi Ve İctimai Tarihi*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2017
- AKKUŞ Mustafa, “ Ateş Ve Ocak Kültünün Anadolu'da Yaygınlaşmasında Moğolların Etkisi”, *Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*, S. 68, 213, s. 15-32
- AKMAYDALI Hüdavendigâr, “ Niğde Sungur Bey Camii”, *Vakıflar Dergisi*, S. 19, Ankara 1985, s. 147-178
- ALAN Hayrunnisa, “ Çağatay Hanlığı”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 68-97
- ALAN Hayrunnisa, “İlhanlılar”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizogulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 150-179
- ALİCAN Mustafa, *Moğollar*, Timaş Yayınları, İstanbul 2016
- Anonim Osmanlı Kroniği (1299-1512)*, Haz. Necdet Öztürk, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 2000
- ARSLAN Bahri, *Babailer İsyanı Ve Anadolu Selçuklu Devleti'nin Durumu*, Ankara 2017

- ASLANAPA Oktay, *Türk Ve İslam Sanatı III, İnkılap Ve Aka Kitapevleri*, İstanbul 1970
- ASLANAPA Oktay, *Türk Sanatı*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1973
- AŞIKPAŞAZADE, Osmanoğulları'nın Tarihi, Haz. : Kemal Yavuz-Yekta Saraç, K Kitaplığı, İstanbul 2003
- AYDIN M. Akif, “ Osmanlı Hukukunun Genel Yapısı Ve İşleyişi”, *Genel Türk Tarihi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. VI, Ankara 2002, s. 239-249
- BAL Mehmet Suat, *Türkiye Selçukluları'nda Ticari Hayat*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, Ankara 1998
- BARTHOLD W., “ Azerbaycan Ve Ermenistan”, *AÜDTCF Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 8, S. 14, Ankara 1963, s. 77-87
- BAŞTÜRK Sadettin, “Ankara Savaşı'nın Osmanlıların Merkezileşme Sürecindeki Yeri”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 341-348
- BATES Ülkü Ü. , “Moğol İstilasının Türk Mimarisine Etkisi”, Çev. : İsmail Hacıahmetoğlu, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C. 23, S. 1, 2014, s. 141-154
- BAYRAM Mikail, “Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam Ve Ahiliğin Doğuşuna Etkisi”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 10, 2001, s. 1-11
- BAYRAM Mikail, *Destursuz Bağdan Üzüm Yiyenler*, Kömen Yayınları, Konya 2004
- BAYRAM Mikail, *Ahi Evren Ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu*, Konya 1991
- BAYBURTLUOĞLU Zafer, *Anadolu'da Selçuklu Dönemi Yapı Sanatçıları*, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Erzurum 1993
- BAYBURTLUOĞLU Zafer, “Anadolu Selçuklu Mimarlığı/Sanatı Ve Moğol/İlhanlı Sorunsalı”, *VI. Ortaçağ Ve Türk Dönemi Kazı Sonuçları Ve Sanat Tarihi Sempozyum Bildirileri*, Kayseri 2002, s. 3-7

- BEKSAÇ A. Engin, ÇOBANOĞLU Ahmet Vefa, “ İlhanlılar (Sanat)”, Diyanet İslam Ansiklopedisi,C. 22, İstanbul 2000, s. 105-108
- BURGU Yavuz Selim, *Anadolu Selçukluları*, Selenge Yayınları, İstanbul 2011
- CAHEN Claude, *Anadolu’da Türkler*, E Yayınları, İstanbul 1979
- CAHEN Claude, *Osmanlılardan Önce Anadolu*, Çev. : Erol Üyepazarcı,Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000
- CEZAR Mustafa, *Anadolu Öncesi Türklerde Şehir Ve Mimarlık*, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 1977
- CÜVEYNİ Alaaddin Ata Melik, *Tarih-i Cihan Güşâ*, Çev. : Mürsel Öztürk, TTK Yayınları, Ankara 2013
- ÇETİN Altan, “XIII- XV. Yüzyıllarda Yakındoğu’nun Sosyo-Ekonomik Hayatında Tüccarlar”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. 5, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 446-459
- ÇETİN Kenan, *Selçuklu Medeniyeti Tarihi*, Yitik Hazine Yayınları, İstanbul 2011
- ÇİFTÇİOĞLU İsmail, “Türkiye Selçuklu Devleti İktisat Tarihine Genel Bir Bakış”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. I, 1998, s. 137-146
- DAYI Özkan, “ Camiü’t-Tevarih’te Kubilay Han’ın Çin’deki İdari Teşkilatı Ve Bayındırlık Faaliyetleri”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 55, Aralık 2015, s. 239-255
- DENİZ Arda, YALÇIN Ayşe Filiz, *Moğolların Anadolu Politikası*, Ekim Yayınları, İstanbul 2014
- DOĞAN ŞAMAN Nermin, “ Bezemeye Bakış: Anadolu’da İlhanlı İzleri”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2003, C. 20, S. 1, s. 150-166
- EMECEN Feridun, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşundan Fetret Dönemine”, *Türkler Ansiklopedisi*,Yeni Türkiye Yayınları, C. VIII, Ankara 2002, s. 15-32
- ERDEM İlhan, “Türkiye Selçuklu-İlhanlı İktisadi, Ticari İlişkileri Ve Sonuçları”, *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. 21, S. 33, Ankara 2003, s. 49-65

- ERDEM İlhan, *Türkiye Selçukluları-İlhanlı İlişkileri*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 1995
- ERSAN Mehmet, *Selçuklular Zamanında Anadolu'da Ermeniler*, TTK Yayınları, Ankara 2007
- ERSAN Mehmet, ALİCAN Mustafa, *Beylikler Devri Türkiye Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2014
- ERSAN Mehmet, ALİCAN Mustafa, *Sorularla Selçuklular Tarihi II*, Timaş Yayınları, İstanbul 2013
- GEYİKOĞLU Hasan, “Harezmşahlar Ve Doğu Anadolu” *Türkler*, C. 4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 917-925
- GORDLEVSKİ V. , *Anadolu Selçuklu Devleti*, Çev. : Azer Yaran, Onur Yayınları, Ankara 1988
- GÖDE Kemal, *Eratnalılar*, TTK Yayınları, Ankara 1997
- GÖKSÜ Erkan, “Kösedağ Savaşı”, *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, S. 2, Ekim 2009, s. 1-14
- GROUSSET Rene, *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. : Reşat Uzmen, Ötüken Yayınları, İstanbul 1980
- GÜLTEN Sadullah, “Ankara Savaşı Sürecinde Ve Sonrasında Anadolu'da Nüfus Hareketliliği”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildiri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014, s. 409-414
- Hamdullah Müstevfi-i Kazvini, *Tarih-i Güzide*, Bilge Kültür Sanat Yayınları, Nisan 2015
- İBN Battuta, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, Çev. : A. Sait Aykut, C. I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2004
- İBN Bibi, *El Evamirü'l-Ala'iyeh Fi'l-Umuri'l-Ala'iyeh*, Haz. : Mürsel Öztürk, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, C. I-II, Ankara 1996
- İBN Bibi, *Anadolu Selçuklu Devleti Tarihi*, Çev. : M. Nuri Gençosman, Uzluk Basımevi, Ankara 1941

- İNALCIK Halil, “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, Genel Türk Tarihi,C. V, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 465-502
- İNAN Abdülkadir, *Tarihte Ve Bugün Şamanizm*, TTK Yayınları, Ankara 1986
- KAFESOĞLU İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1984
- KAFESOĞLU İbrahim, *Selçuklu Tarihi*, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları, İstanbul 1972
- KAFALI Mustafa, *Çağatay Hanlığı*, Berikan Yayınevi, Ankara 2005
- KAHYA Esin, “Türkiye Selçuklularında Ve Anadolu Beyliklerinde Bilimsel Çalışmalar”, Genel Türk Tarihi,C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 521-555
- KANAT Cüneyt, “Baybars Zamanında Memlük-İlhanlı Münasebetleri (1260-1277)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, S. XVI, 2001, s. 31-45
- KARA Seyfullah, *Selçuklular’ın Dini Serüveni*, Şema Yayınevi, İstanbul 2006
- KARTAL Ahmet, “Anadolu Selçuklu Devleti Döneminde Dil Ve Edebiyat”, *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi 1*, İstanbul 2008, s. 95-168
- KAYA Abdullah, “Selçuklular Dönemi Sivas’ta İlmî Hayat Ve İlim Adamları”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. I, S. 2, 2008, s. 212-242
- KAYA Abdullah, “İlhanlıların Anadolu Türkmen Beylerine Karşı Politikası”, *EÜSBED*, C. VI, S. 2, 2013, s. 293-326
- KAYA Abdullah, “Anadolu’nun Türk Ve İslam Yurdu Haline Ahilerin Rolü Ve Önemi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C. VII, S. 29, 2014, s. 548-561
- KAYAOĞLU İsmet, “Turumtay Vakfiyesi”, *Vakıflar Dergisi*, S. 12, 1978, s. 91-112
- KAYMAZ Nejat, “ Anadolu Selçuklu Devleti’nin İnhitatında İdare Mekanizmasının Rolü”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C. II, S. 2-3, Ankara 1964, s. 91-155
- KAYMAZ Nejat, *Anadolu Selçuklu Sultanlarından II. Gıyasü’-din Keyhüsrev Ve Devri*, TTK Yayınları, Ankara 2014

- KAMALOV İlyas, *Moğolların Kafkasya Politikası*, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2003
- KEMELOĞLU İlyas, “ Büyük Moğol İmparatorluğu”, *Avrasya'nın Sekiz Asrı Çengizoğulları*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016, s. 29-67
- KOCA Salim, “Anadolu Türk Beylikleri”, Genel Türk Tarihi, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 223-314
- KOCA Salim, “Moğol İstilasına Karşı Sultan I. Alaeddin Keykubad'ın Güvenlik Politikası”, *Gazi Türkiyat*, S: 5, 2009, s. 187-216
- KOCA Salim, “Türkiye Selçuklu Sultanlarının İzledikleri Ekonomik Politikalar”, Genel Türk Tarihi, C. IV, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 485-501
- KOCA Salim, “Türkiye Selçuklu Tarihinin Akışını Değiştiren Ve Anadolu'nun Kaderini Belirleyen Savaş: Köseadağ Bozgunu”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 37, 2015, s. 35-84
- KOCA Salim, *Sultan I. İzzeddin Keykavus*, TTK Yayınları, Ankara 1997
- KOPAR Metin, “ Moğol istilası Sonrası Anadolu Selçuklu Devleti'nde Paranın Seyri”, *Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi*, S. 174, Haziran 2008, s. 123-136
- KÖYMEN Mehmet Altan, “Türkiye Selçukluları Devleti'nin Ekonomik Politikası”, *Bellekten*, C. L, S. 198, Aralık 1986, s. 613-620
- KÖSE Metin Ziya, “ Ankara Savaşı'nın Osmanlı Ekonomisine Etkisi”, *1402 Ankara Savaşı Uluslararası Kongresi Bildirileri Kitabı*, TTK Yayınları, Ankara 2014
- KUBAN Doğan, *Selçuklu Çağında Anadolu Sanatı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2008
- LAMB Harold, *Moğollar'ın Efendisi Cengiz Han*, Çev.: A. Göke Bozkurt, İlgü Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 2006
- MELİKOFF İrene, *Hacı Bektaş: Efsaneden Gerçeğe*, Cumhuriyet Kitapları, İstanbul 1999
- MERÇİL Erdoğan, *Müslüman Türk Devletleri Tarihi*, TTK Yayınları, Ankara 1991

- MERÇİL Erdoğan, “ Türkiye Selçukluları”, *Türkler Ansiklopedisi*, C. VI, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 503-528
- NESEVİ, *Celalüttin Harezemşah*, Çev. : Necip Asım, Devlet Matbaası, İstanbul 1934
- NİZAMÜDDİN Şami, *Zafername*, TTK Yayınları, Ankara 1949
- OCAK Ahmet Yaşar, “Selçuklular Ve Beylikler Devrinde Düşünce”, Genel Türk Tarihi, Yeni Türkiye Yayınları, C. IV, Ankara 2002, s. 503-519
- OCAK Ahmet Yaşar, *Babailer İsyanı*, Dergah Yayınları, İstanbul 1980
- OCAK Ahmet, “ Moğol Tahribatı Karşısında Ahilik Kültürü”, *I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Kasım 1996, s. 123-128
- ÖGEL Bahaeddin, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 1988
- ÖNEY Gönül, “ Anadolu Selçuklu Sanatı”, *Türkler Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, C. 7, Ankara 2002, s. 805-817
- ÖNGÜL Ali, *Anadolu Selçukluları*, Çamlıca Yayınları, İstanbul 2017
- ÖNGÜL Ali, *Selçuklular Tarihi*, C. II, Emek Matbaası, Manisa 2007
- ÖZTUNA Yılmaz, *Başlangıcından Zamanımıza Kadar Türkiye Tarihi*, C. II, Hayat Yayınları, İstanbul 1964
- ÖZGÜDENLİ Osman Gazi, “ Moğollar”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 30, İstanbul 2005, s. 225-229
- PARMAKSIZOĞLU İsmet, *İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971
- POLO Marco, *Marco Polo'nun Geziler Kitabı*, Çev. Ömer Güngören, Yol Yayıncılık, Aralık 2017
- REŞİDÜDDİN Fazlullah, *Camiu't-Tevarih (İlhanlılar Kısmı)*, Çev. : İ. Aka, M. Ersan, A. Khelejani, TTK Yayınları, Ankara 2013
- RİCE Tamara Talbot, *Anadolu Selçuklu Tarihi*, Nobel Yayınları, Ankara 2015

- ROUX Jean Paul, *Türklerin Ve Moğolların Eski Dini*, Çev. Ahmet Kazancıgil, Kabalcı Yayınları, İstanbul 2002
- RUBRUK Wilhelm, *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çev. Ergin Ayan, Ayışığı Kitapları, İstanbul 2012
- QUENTİN Simon de Saint, *Bir Keşiş'in Anılarında Tatarlar Ve Anadolu*, DAKTAV Yayınları, Nisan 2006
- SARAY Mehmet, “ Altın Orda Hanlığı”, Diyanet İslam Ansiklopedisi, C. 2, İstanbul 1989, s. 538-540
- SAV Hasan, *1240-1256 Yılları Arasında Anadolu Selçuklu-Moğol İlişkileri*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Konya 1999
- SEVİM Ali, MERCİL Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi Siyaset, Teşkilat Ve Kültür*, TTK Yayınları, Ankara 2014
- SEVİM Ali, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, TTK Yayınları, C. II, Ankara 2014
- SEVİM Ali, *Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara 2014
- SOMEL Gözde, “ Moğol Devleti Ve Osmanlı Devleti'nin Kuruluşlarında Liderliğin Rolü” 38. *Asya Ve Kuzey Afrika Kongresi*, Ankara 2007, s. 2839-2854
- SPULER Bertold, *İran Moğolları*, Çev.: Cemal Köprülü, TTK Yayınları, Ankara 2011
- SÜMER Faruk, “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, Ankara 1969, s. 1-147
- SÜMER Faruk, *Oğuzlar (Türkmenler)*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1992
- ŞEKER Mehmet, *Fetihlerle Anadolu'nun Türkleşmesi Ve İslamlaşması*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991
- TEKİN Arslan, *Selçuklu Tarihi*, Kariyer Yayınları, İstanbul 2012
- TEMİR Ahmet, *Cengiz Han*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1989
- TOGAN Zeki Velidi, “ Moğollar Devrinde Anadolu'nun İktisadi Vaziyeti”, *Türk Hukuk Ve İktisat Tarihi Mecmuası*, S. I, 1931, s. 1-42

- TOGAN Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihine Giriş*, Enderun Yayınları, C. I, İstanbul 1981
- TUNCER Orhan Cezmi, *Sivas Gök Medrese*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara 2008
- TURAN Osman, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2016
- TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015
- TURAN Osman, *Selçuklular Tarihi Ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul 1997
- TURAN Osman, *Selçuklular Ve İslamiyet*, Nakışlar Yayınevi, İstanbul 1980
- TURAN Osman, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, TTK Yayınları, Ankara 1958-1988
- TURAN Osman, *Türk Cihan Hakimiyeti Mefkuresi*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul 1969
- TURAN Osman, “ Selçuk Kervansarayları”, *Bellekten*, C. X, S. 39, TTK Yayınları, Ankara 1946, s. 471-496
- TURAN Osman, “ Celaleddin Karatay, Vakıfları Ve Vakfiyeleri”, *Bellekten*, C. XII, S. 45, TTK Yayınları, Ankara 1948, s. 17-171
- TURAN Şakir, “Moğolların Anadolu’yu İstilasını Sonrası Batı Anadolu’da Türkmen Tarzında Şekillenme”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 29, Nisan 2011, s. 185-194
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, Ankara 1988
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Anadolu Beylikleri Ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, TTK Yayınları, Ankara 1969
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Kitabeler*, Ankara 1927
- UZLUK Feridun Nafiz, *Anadolu Selçukluları Devleti Tarihi III*, Ankara 1952

YAMAN Ali, “Alevilikte Ocak Kavramı: Anlam Ve Tarihsel Arka Plan”, *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Dergisi*, 2011, S. 60, s. 43-64

YİNANÇ Mükrimin Halil, *Türkiye Tarihi Selçuklular Devri*, TTK Yayınları, C. II, Ankara 2014

YUVALI Abdulkadir, “Çağatay Han”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, C. 8, İstanbul 1993, s. 176-177

YUVALI Abdulkadir, “Osmanlı Müesseseleri Üzerindeki İlhanlı Tesirleri”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 6, 1995, s. 249-254

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Elif KARADAĞ
Uyruđu : TC
Doğum Tarihi ve Yeri : 1993/Sivas, Zara
e-posta : history.krdg@gmail.com

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Yılı
Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi, Tarih Bölümü	2015
Yüksek Lisans	Cumhuriyet Üniversitesi, Tarih Bölümü	2018

İŞ TECRÜBESİ

Tarih	Kurum	Görev
-------	-------	-------

YABANCI DİL BİLGİSİ

Yabancı Dilin Adı   KPDS ( )   ÜDS ( )   TOEFL ( )   EILTS ( )